

KUTSAL TOPRAKLAR REHBERİ

– HİCAZ ALBÜMÜ –

DİB YAYINLARI

KUTSAL TOPRAKLAR REHBERİ

– HİCAZ ALBÜMÜ –

Metin
Necati Öztürk

Editör
Ahmet Özel

DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI YAYINLARI: 669
SANAT ESERLERİ: 6

KUTSAL TOPRAKLAR REHBERİ

– HİCAZ ALBÜMÜ –

TDV İSLAM ARAŞTIRMALARI MERKEZİ (İSAM)
TARAFINDAN HAZIRLANMIŞTIR

Redaksiyon
Mustafa Sabri Küçükaşçı

Baskı Takip
İsmail Derin

Grafik Tasarım
Ali Çınkı

Fotoğraflar
İSAM Fotoğraf Arşivi

Baskı

Tel.: 0312. 354 91 31

13. Baskı, Ankara 2017

ISBN 978-975-19-3879-4
2017-06-Y-0003-669
Sertifika No: 12931

Din İşleri Yüksek Kurulu Kararı
15.06.2006/103

İletişim
Dini Yayınlar Genel Müdürlüğü
Basılı Yayınlar Daire Başkanlığı
Tel: (0 312) 295 72 93 - 94
Faks: (0 312) 284 72 88
e-posta: diniyayinlar@diyanet.gov.tr

İçindekiler

5 Ön Söz
7 MEKKE
15 Harem
18 Kâbe
24 Kâbe Kapısı
26 Hacer-i Esved
28 Makam-ı İbrâhim
30 Altın Oluk
31 Mültezem
33 Şâzervân
33 Hicr
34 Kâbe'nin Örtüsü
38 Kâbe Hizmetleri
40 Surre
41 Mescid-i Harâm
45 Zemzem
47 Safâ ve Merve
48 Hz. Peygamberin Doğduğu Ev
50 Hz. Hatice'nin Evi
50 Dârü'n-Nedve
51 Dârü'l-Erkâm
52 Ümmü Hânî'nin Evi
53 Ebu Kubeys
55 Kuaykıân
55 Ömer Dağı
55 Ebu Tâlib Mahallesi
57 Ecyâd
57 Mesfele ve Ma'lât
58 Cennetü'l-Muallâ
59 Bi'rituvâ
60 Mescid-i Cin
60 Mescid-i Râye
61 Mescid-i İcâbe
61 Mescid-i Ebu Bekir
62 Arafat
64 Mescid-i Nemire
64 Müzdelife
66 Mina
68 Mescid-i Hayf
70 Cemerât
72 Akabe
74 Mugammes Vadisi
74 Muhassir Vadisi
74 Hira
76 Sevr
77 Hudeybiye
78 Huneyn
80 Ci'râne
81 Hz. Âmine'nin Kabri
82 Hz. Halîme'nin Evi
83 Hz. Meymûne'nin Kabri
84 Abdullah B. Ömer'in Kabri
84 Mîkât Yerleri
87 Panayırlar
90 Mi'rac
92 Tâif
94 Mescid-i Addâs
94 Mescid-i Kûu'
95 Nahle Vadisi
96 Şuaybe

96 Recî' Vak'ası
98 Gamîm
98 Usfân
99 Merrü'z-Zahrân
103 MEDİNE
108 Hicret
110 Hicret Yolu
112 Mescid-i Nebevî
118 Hücre-i Saâdet
121 Ravza-i Mutahhara
122 Minber
124 Mihrap
125 Mahfil
125 Cennetü'l-Bakí'
127 Hz. Peygamberin Babası Abdullah B. Abdülmuttalib'in Kabri
128 Mescid-i Gamâme (Musallâ)
129 Mescid-i Ebu Bekir Es-Sıddîk
129 Mescid-i Ali B. Ebu Tâlib
130 Medine İstasyonu
131 Mescid-i Sebak
132 Mescid-i İcâbe
133 Mescid-i Secde
134 Mescid-i Sukyâ
134 Mescid-i Kubâ
137 Mescid-i Cum'a
138 Mescid-i Fadîh
138 Bi'r-i Erîs
139 Mescid-i Kıbleteyn
140 Bi'r-i Rume
141 Uhud
144 Hendek
147 Mesâcid-i Seb'a
149 Mescid-i Benî Harâm
150 Benî Nadîr ve Benî Kurayza Toprakları
151 Mescid-i Zülhuleyfe (Mîkât Mescidi)
152 Bi'r-i Maune
153 Bedir
155 Mescid-i Arîş
156 Mescid-i Bi'r-i Ravha
156 Hayber
157 Tebük
159 Kaynaklar

Ön Söz

Kökeni Hz. İbrâhim'e dayanan ve uzun bir tarihî geçmişi bulunan hac ibadeti, dünyanın çeşitli bölgelerinde yaşayan Müslümanlara zaman ve mekân şuurunu kazandırmakta, gözlerini ve gönüllerini ilâhî semboller olarak nitelendirilen mekânlara çevirmelerini sağlamaktadır.

Hac ibadeti, Hz. Peygamber ve ilk Müslümanların yaşadıkları mekânlarda ifa edilmektedir. Dolayısıyla mümin hac esnasında Resûl-i Ekrem'in ve ashabının bulunduğu coğrafî mekânlarla karşılaşmakta, Kur'an'da "Allah'ın koyduğu dinî işaret ve nişanlar (şeâirullah)" olarak tavsif edilen *(Bakara, 2/158; Hac, 22/32, 36)* bu yerlerde bulunarak o dönemin manevî ikliminden nasip almaktadır.

Ayrıca hac vazifesini yerine getiren bir mümin İslam'ın ilk muhatapları olan asr-ı saadet Müslümanlarının yaşadığı yerleri gezerek Allah'ın Resulü'nü kitaplarda aktarılan bilgilerle tarihî bir kişilik olarak tanımanın ötesinde, sanki onu bizzat görerek imanını ve ikrarını tazelemiş olur. İslam peygamberi ve arkadaşlarının mücadelesi, bu süreçte yaşanmış acı tatlı hatıralar, âdeta bir film şeridi gibi kutsal mekânları ziyaret eden kişinin gözünün önünden geçer. Bu hatırlama aynı zamanda bu mekânların feyiz ve bereketinden daha yoğun bir şekilde istifade edilmesine vesile olur.

Allah Resulü'nün yaşadığı mekânları görmek, yürüdüğü yerlerde yürümek, ashabının kabirlerini ziyaret etmek, onlarla ilgili hatıraları yâd etmek, vahyin indiği ve tebliğ edildiği kutsal yerlerin havasını solumak her Müslüman'ın en tatlı özlemidir.

Müslümanların kıblesi Kâbe'nin bulunduğu ve hac ile umre ibadetinin yerine getirildiği Mekke'de yer alan ve her biri İslam'ın ilk dönemini hatırlatan çeşitli ziyaret yerleri mevcuttur. Bunlar arasında Mescid-i Harâm ve civarındaki Arafat, Mina, Müzdelife gibi önemli mekânlar, çeşitli mescidler, Cennetü'l-Muallâ, Hira ve Sevr mağaraları sayılabilir. Hz. Peygamberin kabrini ve mescidini bünyesinde barındırması ve diğer tarihî zenginlikleri sebebiyle Medine bütün

Müslümanların ziyaret etmek istediği, hac ve umre için Mekke'ye gidenlerin mutlaka uğradığı bir şehirdir. Mescid–i Nebevî, Mescid–i Kubâ, Mescid–i Kıbleteyn başta olmak üzere çeşitli mescidler, Cennetü'l–Bakî' ve Uhud, Bedir, Hendek savaşlarının cereyan ettiği mekânlar, Medine ve çevresinin önemli ziyaret yerleri arasında sayılabilir.

Tarih boyunca Mekke ve Medine'nin tarihi, coğrafyası ve faziletine dair çeşitli eserler yazılmış; ayrıca bu iki şehir "hac rehberi" niteliğindeki pek çok risâle ve kitaba konu olmuştur. Diğer taraftan İslam dünyasının önemli şehirlerini görmek ve hac görevini ifa etmek isteyen seyyahların yazdığı seyahatnamelerde de Mekke, Medine, Harem ve hac menâsikinin yerine getirildiği mekânlar hakkında coğrafî ve tarihî bilgilerin geniş bir şekilde aktarıldığı görülmektedir.

Elinizdeki bu eser hac ve umre ibadetine ilişkin kutsal mekanlar ile Hz. Peygamber ve ashabının yaşadığı tarihî yerlerin daha iyi tanıtılması amacıyla Diyanet İşleri Başkanlığınca hazırlanmıştır. "Kutsal Topraklar Rehberi (Hicaz Albümü)" isimli bu eserde hac ve umre yolcularının ziyaret edecekleri mekanlar tarihî ve coğrafî özellikleriyle fotoğraflar eşliğinde tanıtılmaktadır.

Bu kitapla, hac ve umre yolcularımızı hem zihnen hem de kalben Hz. Peygamberin yaşadığı günlere götürmek, bedenen o mekanlarda bulunmanın anlamı üzerinde düşünmelerine katkıda bulunmak amaçlanmıştır. Ayrıca, hac ve umre yolcularının ibadetlerinden elde edecekleri manevi lezzeti arttırmak, ziyaret edecekleri mekanların hafızalarında daha kalıcı bir iz bırakması diğer bir ifadeyle fizikî mekan ile tarih bilincinin buluşması hedeflenmiştir.

Bu eserin, kutsal topraklardaki ziyaret mekânlarının tarihin derinliklerinden getirdikleri çağrıyı anlamaya yönelik bilgilenme ve düşünme faaliyetine katkıda bulunarak, söz konusu yerleri sıradan bir gezi mantığının ötesinde, gerçek anlamda "ziyaret" etmeye vesile olmasını diliyoruz. Ayrıca sağlıklı bir tarihî bilgi donanımıyla mukaddes beldelerin kendine özgü manevî ikliminden daha fazla istifade edilmesine katkıda bulunmasını temenni ediyor, emeği geçen herkese teşekkür ediyoruz.

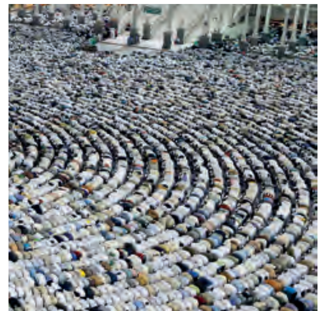
Diyanet İşleri Başkanlığı

MEKKE

Mekke, Arap yarımadasının kuzeyinde denizden 280 m. yükseklikte, Batn-ı Mekke (Bekke) adı verilen bir vadi üzerinde kurulmuştur. Merkezinde Kâbe'nin yer aldığı bu vadinin ortasındaki çukur alan (Bathâü Mekke), doğuda eteğinde Safâ ile Merve tepelerinin bulunduğu Ebu Kubeys, batıda Kuaykıân, güneydoğuda Sevr, kuzeydoğuda Nur ve Sebîr dağlarıyla kuşatılmıştır. Mekke'nin çevresindeki bu dağlar şehrin savunmasını kolaylaştırırken, giriş çıkışı zorlaştırarak belli noktalarla sınırlamış, ayrıca Mekke'nin bir şehir olarak dışa doğru gelişimini engelleyip içe dönük kısıtlı bir alanda gelişme yolları aranmasına sebep olmuştur.

Hac ibadetinin yerine getirildiği Arafat, Müzdelife ve Mina Mekke'nin doğusundadır. Kızıldeniz'e 75 km. uzaklıkta olan Mekke'nin deniz ulaşımı bağlantısı Cahiliye döneminde Şuaybe limanı vasıtasıyla sağlanıyordu. İslamiyet'le birlikte Cidde limanı da ek olarak kullanılmaya başlandı, daha sonra Şuaybe tamamen terk edildi.

Kur'an-ı Kerim'de "ekin bitmeyen bir vadi" olarak nitelenen *(İbrâhim, 14/37)* Mekke çevresi, çöl karakterli bir araziye ve bunun üzerinde görülen, dikenli bodur ağaç ve çalılıklardan meydana gelen cılız ve seyrek bitki örtüsüne sahiptir. Kurak ve sıcak bir iklimin hâkim olduğu Mekke, düzensiz yağışlar ve konumu dolayısıyla tarih boyunca birçok defa sel baskınına uğramıştır.

Mekke'nin Nur Dağı'ndan görünüşü

Kâbe'yi barındırması ve kutsal belde olarak kabul edilmesinden dolayı Mekke'ye birçok ad verilmiştir. Kur'an-ı Kerim'de Mekke *(Feth, 48/24)*, Bekke *(Âl-i İmrân, 3/96)* ve yeryüzündeki bütün yerleşim birimlerinin merkezi ve Müslümanların kıblesi sayılması sebebiyle Ümmü'l-Kurâ *(En'âm, 6/92; Şûrâ, 42/7)* adlarının yanında, "güvenli yer" anlamında el-Beledü'l-Emîn *(Tîn, 95/3)*, "dönüş veya dönüş yeri" anlamında Meâd *(Kasas, 28/85)* gibi adlar kullanılmıştır. Bunların dışında Mekke'ye şehrin kutsallığına bağlı olarak "Kâdise, Makdese, Harem, Berre, Salâh, el-Beledü'l-Harâm, Ümmü'r-Rahmân" vb. adlar da verilmiştir.

İlk dönem bazı İslam coğrafyacılarının eserlerinde dünya, Kur'an-ı Kerim'de "şehirlerin anası" olarak vasıflandırılması ve Kâbe'yi barındırmasından dolayı Mekke'yi merkez alacak şekilde tasarlanmıştır. Buna göre dünya, merkezinde Kâbe'nin yer aldığı bir daire şeklindedir; yeryüzündeki ülkelerin her biri Kâbe'nin bir cephesine bakar. Dolayısıyla Kâbe'nin etrafından gerçekleşen tavaf dünyanın kendi etrafında dönüşünü sembolize etmektedir.

"Kâbe beyti'ş-şeref-i â'zamdır
Nokta-i dâire-i âlemdir" (Nâbî)

Şehir hayatı için elverişli bir iklimi olmamasına ve iskanı zor bir vadinin üzerinde yer almasına rağmen, Mekke'nin yerleşim birimi olarak seçilip plânlanmasında belirleyici en önemli unsur merkezinde yer alan Kâbe'dir. Bu bakımdan Mekke, Arap yarımadasının en önemli merkezlerinden birisi hâline gelmesini doğrudan Kâbe'ye borçludur ve dolayısıyla Mekke ile Kâbe'nin tarihi iç içedir.

Mekke'nin Hz. İbrâhim ve ailesinin buraya gelmesinden önceki tarihi hakkında fazla bilgi yoktur. Sâre ile evlenen Hz. İbrâhim uzun süre çocuğu olmadığı için zaman zaman Allah'a yalvarmış ve "Rabbim! Bana sâlihlerden olacak bir evlat ver!" *(Sâffât, 37/100)* diye dua etmiştir. Eşinin evlât hasreti çekmesine üzülen Sâre, ona Mısır'dan getirdiği cariyesi Hâcer'i ikinci eş olarak teklif etmiştir. Bu evlilikten Hz. İsmâil dünyaya gelmiş, Hz. İbrâhim, Allah'ın emri üzerine Hâcer ile İsmâil'i Mekke'ye Beytü'l-Harâm'ın bulunduğu yere götürmüştür.

Mescid-i Harâm

Mescid-i Harâm (Mültezem)

Mekke'den (Ecyâd) bir görünüş

O sırada tamamen ıssız olan Mekke'nin kupkuru vadisine getirilen Hâcer İbrâhim'e, "Bizi hiçbir ekinin bitmediği ve kimsenin yaşamadığı bu vadiye bırakıp gidecek misin?" diye sormuş; Hz. İbrâhim de bunu Allah'ın emriyle yaptığını ve böyle davranmaya mecbur olduğunu söyledikten sonra, "Ey Rabbimiz! Ben soyumdan bir kısmını ekilebilir toprağı olmayan bir vadiye, senin kutsal evinin yanına yerleştirdim ki namazı dosdoğru kılabilsinler. Öyleyse insanlardan bir kısmının gönlünü onlara meylettir, kendilerine verimli ve bereketli rızıklar bahşet ki sana şükretsinler" *(İbrâhim, 14/37)* diyerek niyazda bulunmuş, Mekke'nin sakinleriyle, hac için gelecek ziyaretçilerinin bu kutsal fakat çorak beldede geçinmelerini kolaylaştıracak ve buraya rağbeti sağlayacak imkânları sunmasını dilemiştir. Hz. İbrâhim'in duası kabul olmuş, Mekke tarih boyunca tamamı dışarıdan geldiği halde dünya nimetlerinin en bol olduğu yerleşim birimlerinin başında gelmiştir.

Mekke'ye üç defa gelen ve sonuncusunda Kâbe'nin yapımının tamamlanmasının ardından, insanları hac için davet ederek Cebrâil'in kendisine öğrettiği şekilde bunu uygulayıp görevini tamamlayan Hz. İbrâhim, İsmâil'i burada bırakarak Filistin'e döndü. Zemzem suyunun bulunmasından sonra, anayurtları Yemen

olan Cürhümlüler Hâcer'den izin alarak Mekke'ye yerleştiler. Hâcer de onlar ve çevreden gelenlerle beraber Mekke'de yaşadı ve doksan yaşında vefat ederek Hicr'e defnedildi. Cürhümlülerden Arapça öğrenen Hz. İsmâil, bu kabileden bir kızla evlendi. Babasının vefatından sonra gerek Kâbe ve gerekse hac işlerine dair hizmetleri yürüttü; 137 yaşında vefat etti ve Hicr'e annesinin yanına defnedildi.

Mekke'de kısa sürede çoğalan ve önceleri Hz. İsmâil'in tebliğ ettiği dini benimseyen Cürhümlüler, zamanla tevhid inancından saptılar ve hâkim oldukları Mekke'ye gelenlere eziyet edip zarar vermeye başladılar. Arim selinden sonra Mekke ve çevresine Güney Arabistan'dan gelen Huzâa ve Kinâne kabileleri şehre saldırarak Amâlika'nın kolları îyâd ve Katûrâ ile Cürhümlüleri yenilgiye uğratıp Mekke üzerinde hükümranlık kurdular.

Huzâa kabilesinden Amr b. Luhay, Mekke ve Kâbe idaresini eline alınca tevhid geleneğini tamamen bozup şehirde putperestliği yaygınlaştırdı. V. yüzyılın ilk yarısında Hz. Peygamberin baba tarafından dördüncü dedesi olan Kusay b. Kilâb Mekke'ye hâkim oldu. Böylece Mekke ve Kâbe'nin yönetimi Kureyş'e geçti. Kusay'dan sonra bu görevi oğlu Abdü'd-Dâr devraldı. Ancak Kureyş'in diğer kolları bu durumdan hoşnut olmadı ve varılan anlaşma sonunda Kâbe ile ilgili bazı görevlerle Dârünnedve yöneticiliği Abdüddâr'da kaldı; diğer bazı görevler Abdümenâf'a verildi. Bu durum Mekke'nin fethine kadar devam etti.

Mekkeliler, şehirleri tarıma elverişli olmadığından geçimlerini yakın çevreleriyle sınırlı olan ticarî faaliyetlerle sağlıyorlardı. Abdümenâf b. Kusay tarafından başlatılan şehrin ekonomisini geliştirme faaliyetleri, oğlu ve Hz. Muhammed'in büyük dedesi Hâşim tarafından sürdürüldü. Hâşim, Kureyş'in Mekke ve çevresiyle sınırlı olan ticaretini daha geniş alanlara yaydı ve Kureyş sûresinde beyan edilen yaz ve kış ticaret seferlerini *(Kureyş, 106/2)* gelenek hâline getirdi. Mekkeliler, kışın Yemen ve Habeşistan'a, yazın Suriye ve Anadolu'ya giden ticaret kervanlarıyla bir yandan Bizans-Sâsânî rekabetinden faydalanmaya çalışırken, bir yandan da Kâbe'ye bağlı olarak düzenlenen hac merasimlerinden daha çok gelir elde etmeye gayret gösteriyorlardı.

Hz. Peygamberin doğduğu evin yerine inşa edilen ve bugün Mekke Kütüphanesi olarak kullanılan yapı

Mekke, İslamiyet öncesinde coğrafî konumu, ayrıca dinî ve ticarî bir merkez olmasından dolayı zaman zaman çeşitli devletlerin dikkatini çekmiş, bunlar şehri hâkimiyetleri altına almak için teşebbüslerde bulunmuşlardır. Çünkü Arap yarımadasını kontrol etmenin yolu büyük ölçüde Mekke'ye hâkim olmaktan geçiyordu. Habeş Krallığı'nın müstakil Yemen Valisi Ebrehe el-Eşrem, Arapların Kâbe'yi ziyaret etmelerini önlemek üzere San'a'da bir kilise yaptırmış, ancak amacına ulaşamayınca Kâbe'yi yıkmaya, Mekke'nin dinî ve ticarî bir merkez olma özelliğini ortadan kaldırmaya ve San'a'yı Arabistan'ın merkezi hâline getirmeye karar vermişti. Bu amaçla yola çıkan Ebrehe, ordusuyla Mekke yakınındaki Mugammes vadisinde konakladı. Bu arada küçük bir müfreze gönderip çevrede otlayan develeri ordugâha getirtti. Bunlar arasında Kureyş'in reisi ve Hz. Peygamberin dedesi Abdülmuttalib'in 200 devesi vardı. Ebrehe daha sonra Abdülmuttalib'e elçi göndererek onlarla savaşmaya gelmediğini ve yalnızca Kâbe'yi yıkmak istediğini, eğer engel olmaya kalkışmazlarsa kendilerine dokunmayacağını bildirdi. Abdülmuttalib, ordugâha gelerek sadece develerini isteyip Kâbe'nin yıkılmamasına dair bir istekte bulunmayınca şaşıran Ebrehe'ye, kendisinin develeriyle ilgilendiğini, Kâbe'yi merak etmediğini, onu sahibinin koruyacağını söylemişti.

Ertesi gün harekete geçen Ebrehe ordusunun önündeki fil, Mekke'ye doğru hareket ettirilmek istendiğinde yerinden kımıldatılamadığı gibi askerler de üzerlerine taş yağdıran ebâbil kuşları tarafından yerle bir edildiler. Böylece Müzdelife ve Mina arasındaki Muhassir vadisinde ordusu helâk olan Ebrehe, kendisi gibi kurtulabilen bir kısım askeriyle birlikte Yemen'e dönmek zorunda kaldı. Kureyş kabilesi Mekke ve Kâbe için büyük önem taşıyan Fil Vak'ası'nı tarih başlangıcı olarak kabul etmiştir.

Hz. Muhammed Fil Vak'ası'ndan elli veya elli beş gün sonra 12 Rebîü'l-Evvel'de (17 Haziran 569; bir başka hesaplamaya göre 9 Rebîü'l-Evvel/20 Nisan 571 'de) Mekke'de dünyaya geldi. Hz. Peygamberin dedesi Abdülmuttalib, torununun

Harem sınırını gösteren işaret

şerefine bir yemek vermiş ve ona, gökyüzünde Allah'ın, yeryüzünde de insanların hayırla yâd etmesi için Muhammed adını verdiğini söylemiştir. Hz. Muhammed, çocukluğunu ve gençliğini Mekke'de geçirdi; 25 yaşında Hz. Hatice ile evlendi, İbrâhim dışındaki çocukları burada dünyaya geldi. 610 yılı Ramazan ayında kendisine ilk vahiy nâzil olduktan sonra, on üç yıl boyunca Mekke'de İslamiyet'i yaymaya çalıştı. Ancak Mekke müşriklerinin karşı koyması ve Müslüman olanlara baskı uygulamaları sebebiyle Medine'ye hicret etmek zorunda kaldı. Müslümanlar burada her gün giderek güçlendiler ve hicretten sekiz yıl sonra Mekke'nin fethi nasip oldu; tevhid inancının sembolü olan Kâbe putlardan temizlendi, bundan sonra İslamiyet bütün Arabistan'da süratle yayıldı.

Harem

Kâbe'nin, sınırları Hz. Peygamber tarafından çizilen çevresine, Harem (yasaklanmış, korunmuş, dokunulmaz) adının verilmesinin sebebi, zararlılar dışındaki canlıların öldürülmesi ve bitki örtüsüne zarar verilmesinin haram sayılması, her türlü tecavüzün yasaklanarak buranın güvenli ve dokunulmaz kılınmasıdır. Kur'an-ı Kerim'de insanlar için yeryüzünde kurulan ilk mâbedin Mekke'deki mübarek ev (Kâbe) olduğu *(Âl-i İmrân, 3/96)*, vurgulanmaktadır. Yine Kâbe için "el-Beytü'l-Harâm" *(Mâide, 5/2)*, onu çevreleyen mescid "el-Mescidü'l-Harâm" *(İsrâ, 17/1)*, Mekke şehri de "Harem" *(Kasas, 28/57; Ankebût, 29/67)* diye nitelendirilip bu mekanların diğerlerinden farklı olarak ilâhî feyiz ve berekete, insanların manevî açıdan temizlenme ve arınmalarına mahal kılındığı, buraların korunmuş ve saygıya değer yerler olduğu belirtilmiştir. Resûl-i Ekrem de Mekke'nin fethedildiği gün yaptığı konuşmasında, bu beldenin yerlerin ve göklerin yaratıldığı gün Allah tarafından haram kılındığını ve kıyamete kadar da böyle kalacağını ifade etmiştir *(Buhârî, "Sayd", 10; Müslim, "Hac", 445-446)*.

Hüdeybiye'de Harem sınırını gösteren alemler

Allah, gökleri ve yeri yarattığı gün Mekke'yi "harem" kılmış; daha sonra unutulan bu statüsü Hz. İbrâhim tarafından iade edilmiştir. İki âyette, Hz. İbrâhim'in Mekke'yi güvenli bir şehir kılması için Allah'a dua ettiği belirtildiği gibi *(Bakara, 2/126; İbrâhim, 14/35)* bir âyette de Mekke'den güvenli şehir diye söz edilmiştir *(Tîn, 95/3)*.

Hz. Peygamber, yeryüzünde Allah'a en yakın ve sevimli olan yerin Kâbe ve çevresi olduğunu söylemiştir. Harem'in bir hususiyeti de orada işlenen sevap ve günahların karşılığının fazlasıyla görüleceğidir. Bütün mescidlerin, hatta bütün yeryüzünün Allah'a ibadet için mekân oluşturduğu bilinmekle birlikte Mescid-i Harâm, Mescid-i Nebevî ve Mescid-i Aksâ'da namaz kılmanın, Mekke ve Medine haremlerinde ibadet etmenin ayrı bir önem taşıdığı da şüphesizdir.

İlk defa Hz. İbrâhim tarafından tesbit edilen Mekke Haremi'nin sınır noktaları "alem" adı verilen taşlarla işaretlenmiştir. Ana yolların üzerindeki alemler, açıklayıcı bilgilerin yazıldığı duvar vb. bir yapı şeklinde iken diğer alemler genel olarak bir taş yığınından ibarettir. Hz. Peygamber, Mekke'nin fethinden sonra bu alemleri yenilettiği gibi, tarih boyunca çeşitli dönemlerde de yenilenerek Mekke Haremi'nin sınırlarının belirgin kalmasına özen gösterilmiştir.

Mekke Haremi'nin sınırları, Medine yönünde Ten'im, Yemen tarafında Edâetülibn, Cidde istikametinde Hudeybiye'nin uç noktasındaki Şümeysî, Ci'râne cihetinde Abdullah b. Hâlid mahallesi, Irak yönünde Zâtüırk yolu üzerinde Cebelünnakvâ, Karnülmenâzil yolu üzerinde Cebelülmakta, Tâif yönünde Arafat yakınındaki Urene Vadisi şeklindedir. Kâbe'yi kuşatan Mescid-i Harâm ile sınırları belirleyen alemler arasındaki uzaklık en yakını Ten'im (6 km.) en uzağı Hudeybiye (20 km.) olmak üzere 6-20 km. arasında değişmekte, çevresi 127

Harem sınırlarını gösteren harita

km. olan Mekke Haremi yaklaşık 550 km²'lik bir alanı kaplamaktadır. Harem ile mîkât yerleri arasında kalan bölgeye de Harem'deki yasakların kalkması sebebiyle Hill denilmektedir.

Hz. Âişe, Resûl-i Ekrem ile Vedâ Haccı'nı ifa ettikten sonra Ten'îm'de ihrama girerek umre yapmıştı. Yakınlığı sebebiyle umre ihramı için en çok tercih edilen bu yerdeki Mescid-i Âişe onun hatırasını taşır.

Arafat ile Harem sınırı arasında bulunan Urene vadisi

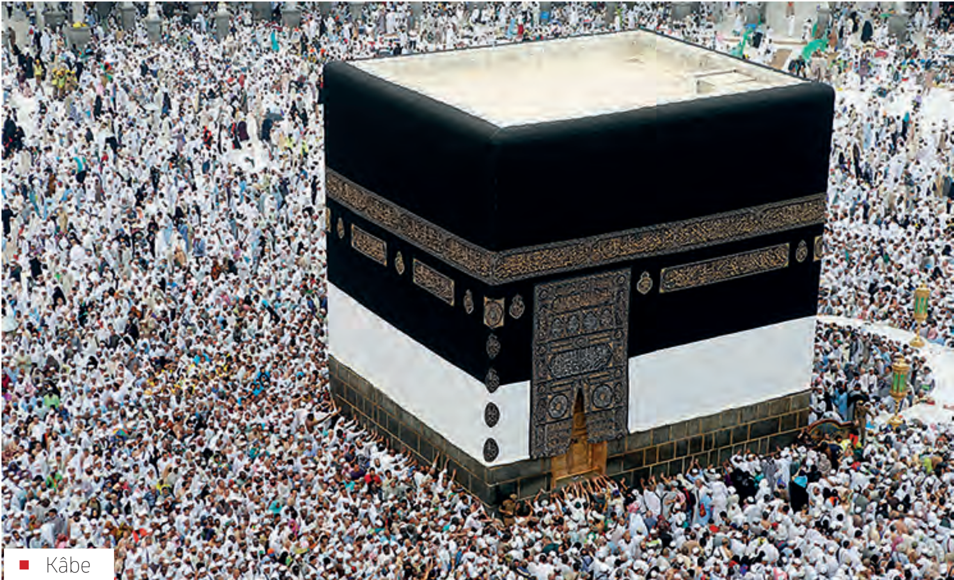
Kâbe

"Kime ki Kâbe nasîb olsa Hüdâ rahmet eder
Her kişi hânesine sevdiğin davet eder" (Nahîfî)

Mekke'de Mescid-i Harâm'ın ortasında yer alan Kâbe sözlükte "dört köşeli, küp şeklinde nesne" demektir. Kur'an-ı Kerim'de iki defa zikredilen Kâbe adının yanında bu kutsal mâbed için "Beyt" (ev), "Beytullah" (Allah'ın evi), "el-Beytü'l-Atîk" (en eski ev), "el-Beytü'l-Ma'mûr" (mâmur ev), "el-Beytü'l-Harâm" ve "el-Beytü'l-Muharrem" (korunmuş, dokunulmaz, saygı duyulan ev) isimleri de kullanılır. Bunların dışında pek çok adın verildiği Kâbe için "yüce tutulan, saygı gösterilen" anlamındaki sıfatla birlikte "Kâbe-i Muazzama" terkibi en çok tercih edilen isim olarak öne çıkar.

Dünyanın kendi etrafında dönüşü gibi insanlar yaptıkları tavafla Kâbe'nin etrafında, melekler de semada Beytü'l-Mamûr'un etrafında dönerler. Hz. Peygambere Mirac sırasında gösterilen Beytü'l-Mamûr, yedinci semada, bir gelen bir daha gelmemek üzere her gün 70.000 meleğin ziyaret edip ibadette bulunduğu bir mâbeddir *(Buhârî, "Bed'ü'l-halk", 6; Müslim, "îmân", 259, 264; Müsned, III, 149, 153; IV, 207- 210)*.

"Hacılar bedeniyle Kâbe'yi tavaf eder, bekâ ister
Muhabbet ehli kalbiyle arşı tavaf eder, likâ ister."

Kâbe

■ Mescid-i Harâm ve Kâbe'den bir görünüş

Kâbe'nin merkezinden dört köşesine (rükn) çekilecek hatlar yaklaşık olarak dört ana coğrafî yönü gösterir. Bunlardan doğu yönünü gösteren köşeye Rükn-i Hacer-i Esved, güneyi gösteren köşeye Rükn-i Yemânî, batıyı gösteren köşeye Rükn-i Garbî (Rükn-i Şâmî), kuzeyi gösteren köşeye de Rükn-i Irâkî denilir. Resûl-i Ekrem, Rükn-i Yemânî ile Hacer-i Esved'i istilâm etmiş ve bazen de elini sürerek öpmüş ve "Rükn-i Yemânî ve Hacer-i Esved'e dokunmak günahları siler" buyurmuştur *(Müsned, II, 11, 89; San'ânî, V, 29)*. Kâbe'nin merkezinden duvarların ortasına çizilecek dikey çizgiler de yaklaşık olarak kuzeydoğu, kuzeybatı, güneydoğu ve güneybatı yönlerini gösterir.

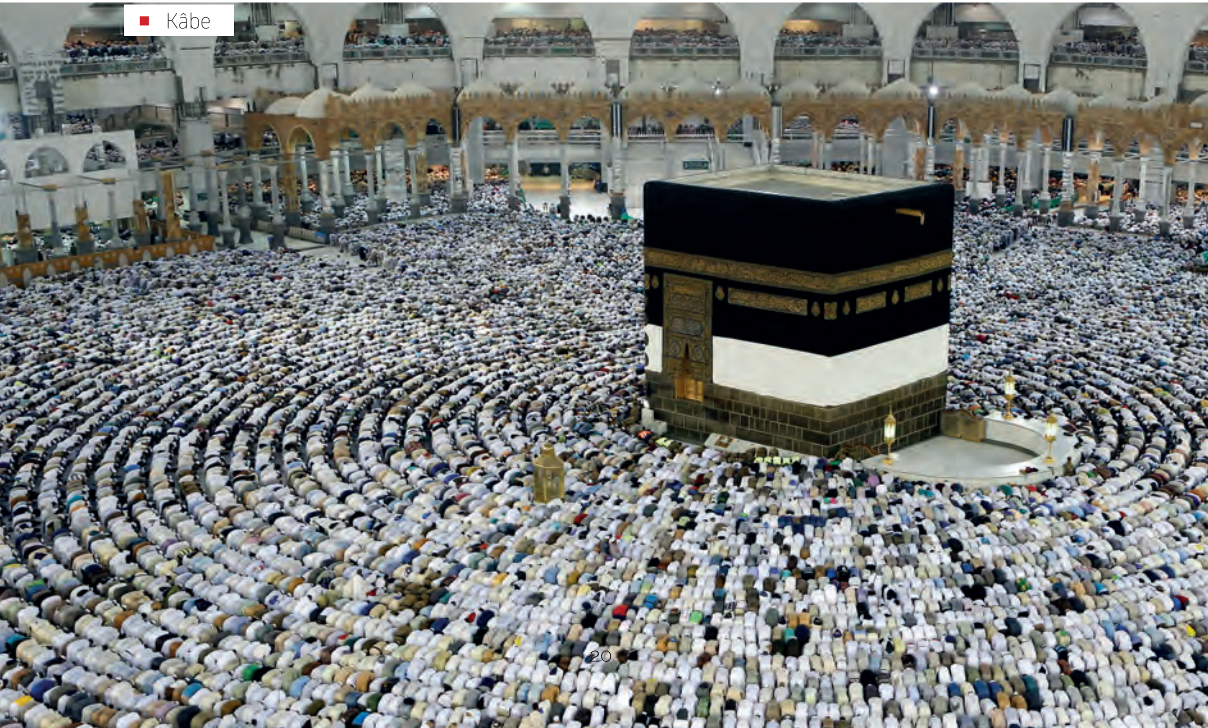
Kâbe'nin ilk defa ne zaman ve kimin tarafından yapıldığı hususunda ihtilâf vardır. "Şüphesiz âlemlere bereket ve hidayet kaynağı olarak insanlar için kurulan ilk ev -mâbed- Mekke'dekidir." *(Âl-i İmrân, 3/96)* meâlindeki âyet ile Hz. İbrâhim'in Mekke'deki faaliyetleri ve haccı ilan etmesiyle ilgili âyetler *(Hac, 22/26-29)*, Kâbe'nin Hz. İbrâhim'den önce mevcut olduğuna işaret etmektedir. Hz. İbrâhim oğlu İsmâil ile birlikte Kâbe'yi harçsız olarak üst üste konulan taşlardan, biri şimdiki kapının yerinde diğeri onun karşısında olmak üzere yer hizasında iki kapılı ve üstü açık olarak inşa etmişti.

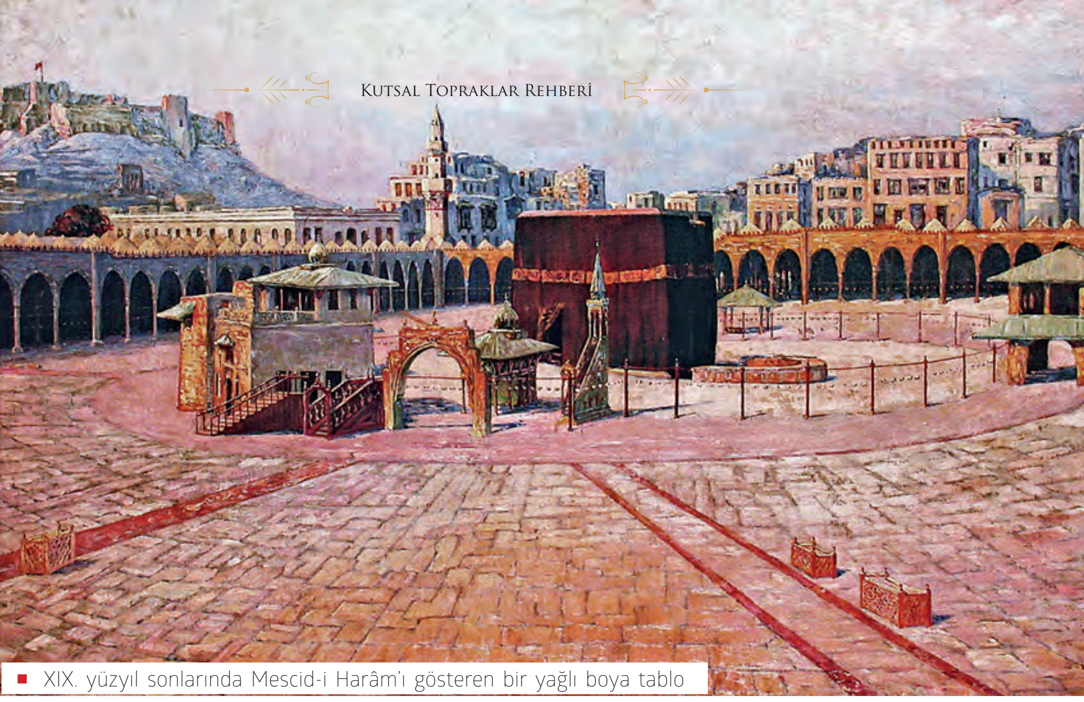
Kâbe'nin Hz. İbrâhim'den sonra kaç defa tamir veya inşa edildiği hususunda kesin bilgiler yoksa da bu faaliyetler içerisinde en dikkat çekeni, Mekke ve Kâbe tarihi açısından olduğu kadar Hz. Peygamberin şahsiyeti açısından da büyük ehemmiyet taşıyanı 605 yılında Kureyş tarafından gerçekleştirilenidir.

Hz. Muhammed, amcası Abbas ile birlikte taş taşıyarak bu faaliyete bizzat katılmış ve Hâcer-i Esved'i yerine koyma şerefini paylaşamayan Kureyş kabileleri arasında hakemlik yaparak muhtemel bir çatışmayı önlemiştir. Daha sonra Abdullah b. Zübeyr'in halifeliğini ilan etmesi üzerine Emevî ordusunun Mekke'ye saldırısı sırasında *(64/683)* Kâbe tahrip olduğundan Abdullah b. Zübeyr yeniden inşa ettirmiş, bu sırada Kureyş'in tamirinden önceki hâli gibi Hicr'i Kâbe'ye dahil etmiş ve mevcut kapının tam karşısına ikinci bir kapı açtırmıştı. Bundan bir süre sonra şehre gelen Emevî Valisi Haccâc, Halife Abdülmelik b. Mervân'ın onayı ile Kâbe'de bazı değişiklikler yaparak Hicr'i tekrar dışarıda bıraktı ve ikinci kapıyı da kapattırdı.

XVII. yüzyıla gelinceye kadar bazı tamirler dışında önemli bir imar faaliyetine ihtiyaç duyulmamıştır. Bu yüzyılda önce I. Ahmed zamanında kapsamlı bir onarım yapılmış *(1612)*; IV. Murad zamanında şiddetli bir sel ve fırtınaya maruz kalan Kâbe'nin duvarları yıkıldığı için orijinalitesi zedelenmeden yaklaşık altı ay içinde yeniden inşa edilmiştir *(1631)*. Şu anda mevcut olan bina da, bu tarihte inşa ve tamiri yapılandır; ancak 1997'de Suudi hükümeti tarafından altı ay süren kapsamlı bir tamirat gerçekleştirilmiş, binanın iç duvarının taşları numaralandırıldıktan sonra sökülerek kuvvetlendirilmiş ve dış duvarda taşlar arasında bulunan açıklıklar giderilmiştir.

Yaklaşık 1,5 m. genişliğindeki temeller üzerine inşa edilen Kâbe'nin dıştan dışa 10,70 x 12 m. ölçüsünde ve 15 m. yüksekliğinde olan duvarları 1,25 m. kalınlığında

Kâbe

XIX. yüzyıl sonlarında Mescid-i Harâm'ı gösteren bir yağlı boya tablo

olup, dış yüzlerinde Mekke'nin çevresindeki dağlardan getirilen bazalt parçalardan oluşan değişik boyutlarda 1614 adet taş yer alır. Değişik zamanlarda yapılan inşa ve tamiratlar esnasında bu taşlar hiçbir zaman kullanılamaz hâle gelmeden değiştirilmemiş ve taşlar numaralandırılarak tekrar eski yerlerine konmuştur.

İçi dört köşe bir oda görünümünde olan Kâbe'nin Rükn-i Irâkî köşesinde tavana çıkılan merdiven ve önünde "tövbe kapısı" adı verilen bir kapı yer alır. Taban mermer döşeli, duvarlar 2 m. yüksekliğe kadar mermer kaplamalıdır. Yapılan onarımlar ve yeniden inşalarla ilgili olarak batı duvarına beş, doğu ve kuzey duvarlarına birer kitabe yerleştirilmiştir. Tabanın ortasında, Abdullah b. Zübeyr zamanından kalma güney-kuzey yönünde dizilmiş üç sütun direk vardır. Tavan ve duvarlar, yukarıdan mermer kaplamalara kadar inen çepeçevre kırmızı atlastan yapılmış bir perde ile örtülüdür. Tavan ile dam arasında 1,33 m. yüksekliğinde bir açıklık vardır. Kâbe'nin içerisine girilince merdiven sağ tarafında bulunur. Kâbe'nin üzerine çıkılan bu kırk sekiz basamak ve sekiz sahanlığı bulunan merdiven Rükn-i Şâmî'nin karşısında dörtgen bir şekil arz eder. Beytullah'ın iç zeminine döşenen mermerler otuz altı adet olup beyaz, kırmızı ve yeşilden müteşekkildir. Bunlardan dört adedi yeşil olup Kâbe'nin iki duvarı ile direkler arasındadır. Kâbe kapısının eşiğine döşenmiş yeşil ve kırmızı renkte iki adet mermer daha bulunmaktadır.

Resûl-i Ekrem Mekke'nin fethini müteakip, Kâbe'nin içinde yer alan şirk alâmetlerinin ortadan kaldırılmasından sonra içine girerek iki rek'at namaz kılmıştır *(Buhârî, "Salât", 81; "Hac", 51-52; Müslim, "Hac", 388-389)*. Aynı uygulamayı Vedâ Haccı'nda da tekrarlamış ve "Kâbe'ye giren kimse günahları bağışlanmış olarak çıkar" buyurmuştur *(Taberânî, XI, 142, 160-161)*. Bazı rivayetlerde ise, Resûl-i Ekrem'in Kâbe'ye girerek Allah'a hamd ve senâda bulunduğu, duvarlarına alnını ve yanağını sürdüğü, dua ve istiğfar ettiği, her köşesine giderek tekbir, tehlil ve teşbihte bulunduktan sonra namaz kılmadan dışarı çıkıp Kâbe'nin ön tarafında iki rek'at namaz kıldığı ve "bu kıbledir" dediği nakledilmektedir *(Buhârî, "Hac", 54; "Megâzî", 48; Nesâî, "Hac", 130, 133)*.

Hz. Peygamber şöyle buyurur: "Semanın kapılarının açıldığı ve duaların kabul edildiği dört zaman vardır. Bunlar; müminlerin Allah yolunda düşmanla karşılaştıkları, yağmurun yağdığı, namaz kılındığı ve Kâbe'nin görüldüğü anlardır." *(Taberânî, VIII, 169, 171; Beyhakî, III, 360)*. Diğer bir hadisinde de "Allah, bu ev için (Kâbe) her gün 120 adet rahmet indirir. Bunun altmışı tavaf edenler, kırkı namaz kılanlar, yirmisi de ona bakanlar içindir" buyurmuştur *(Heysemî, III, 292)*.

Mescid-i Harâm'da Osmanlı revakları

Kâbe Kapısı

Kâbe'nin kuzeydoğu duvarında Hâcer-i Esved'e 2 m. mesafede ve yerden 1,92 m. yükseklikte Kâbe kapısı yer alır. Kâbe, Hz. İbrâhim tarafından inşa edildiğinde kapı yeri boş bırakılmıştı; dolayısıyla ilk kapıyı kimin taktığı bilinmemekte, ancak Cürhümlüler veya Himyerîlerin yaptırdığı rivayet edilmektedir. Kureyşliler 605'te Kâbe'yi yeniden inşa ettiklerinde daha önce yer seviyesinde iki adet olan kapı yerini teke indirerek yerden yaklaşık 2 m. yükseğe koymuşlar ve tek kanatlı bir kapı takmışlardı. Kâbe'nin kaldırılan kapısı şimdiki kapının simetrisinde yer alıyordu. Kâbe'nin kapısı ilk defa Halife I. Velîd tarafından altın levhalarla kaplattırıldı *(711-712)*. Kâbe'nin kapısı veya kaplamaları tarih boyunca halife, sultan ve devlet adamları tarafından ya tamamen değiştirilmiş ya da yenilettirilmiştir.

Kâbe'nin kapısının üzerinde yer alan örtünün ilk defa ne zaman kullanılmaya başlandığı kesin olarak bilinmemektedir. Bu örtüye ait kayıtlar ilk defa Memlüklerin kadın hükümdarı Şecerüddür *(ö. 1258)* tarafından gönderilmiş olduğu şeklindedir ve meşhur gezgin İbn Battûta bu örtüyü gördüğünü kaydetmektedir. Memlükler zamanında siyah ve mavi ipekten, Osmanlılar döneminde ise uzun bir süre yeşil, daha sonra siyah atlastan yapılmıştır. Birbirine tutturulmuş dört parçadan oluşan bugünkü altın ve sırmalarla bezenmiş kapı örtüsü, 7,5 x 4 m. ebadında olup üzerinde bazı âyetler yer almaktadır.

Hacer-i Esved

Kâbe'nin doğu köşesinde yerden 1,5 m. yükseklikte, gümüşten bir mahfaza içinde tavafın başlangıç ve bitiş noktasını belli eden Hacer-i Esved bulunur. Arapça'da "siyah taş" anlamına gelen Hacer-i Esved yaklaşık 30 cm. çapında ve yumurta biçiminde siyaha yakın koyu kırmızı renktedir. Hacer-i Esved, Hz. İbrâhim tarafından Kâbe'nin inşası esnasında tavafın başlangıç noktasını belirlemek amacıyla yerleştirilmiştir. Kâbe'nin zaman içinde sel ve yangın gibi çeşitli âfetlere, ayrıca insanların saldırılarına maruz kalmasının sonucunda Hacer-i Esved'de bazı hasar ve parçalanmalar meydana gelmiş, ancak her defasında bu parçalar büyük bir titizlikle yerlerine yapıştırılarak korunmaya çalışılmıştır. 930 yılında Karmatî lideri Ebu Tâhir el-Cennâbî Mekke'de yaptığı katliam ve yağma sırasında Hacer-i Esved'i yerinden sökerek Hecer'e götürmüştür. Böylece Kâbe

yaklaşık yirmi yıl boyunca (930-951 yılları arası) Hacer-i Esved'den mahrum kalmış, ancak hacılar tavaf sırasında Hacer-i Esved mevcutmuş gibi bulunduğu yeri istilâm ederek tavaflarını yapmışlardır.

Tavafa başlama noktasını gösterme şeklindeki pratik faydası yanında, Hacer-i Esved'in aynı zamanda sembolik bir anlamı da olup bununla ilgili birçok rivayet nakledilmektedir. Bunlar arasında, Cenâb-ı Hakk'ın bezm-i elestte bütün insanlardan kendisini rab olarak tanımaları yönünde aldığı sözü *(bk. A'râf, 7/172)* içinde taşıdığı ve buna uyanlar lehinde kıyamet günü şahitlik yapacağı *(Ezrakî, I, 324; Süheyl, 11,273)*; Hacer-i Esved'e dokunan kimsenin Rahmân'ın eline dokunmuş gibi olduğu *(İbn Mâce, "Menâsik", 32)*; Hacer-i Esved'in yeryüzünde Allah'ın sağ eli olduğu ve kullarıyla onun vasıtasıyla musafaha ettiği; Hacer-i Esved'e dokunanın Allah'a biat etmiş olacağına dair rivayetler *(Heysemî, III, 242; Müttakî el-Hindî, XII, 215, 217)* sayılabilir.

Kutsal emanetler arasında bulunan Hacer-i Esved mahfazası

Resûl-i Ekrem bir defasında dudaklarını Hacer-i Esved'in üzerine koyarak uzun süre ağlamış, daha sonra dönüp Hz. Ömer'in de ağladığını görünce şöyle demiştir: "Ey Ömer! Göz yaşları burada dökülür" *(İbn Mâce, "Menâsik", 27)*. İbn Abbas, Allah'ın kıyamet günü Hacer-i Esved'i getireceği ve onun da hak üzere kendisini istilâm edenlere şahitlikte bulunacağını rivayet etmektedir *(Tirmizî, "Hac", 113; İbn Mâce, "Menâsik", 27)*. Hz. Ömer Hacer-i Esved'le ilgili olarak, "Allah'a and olsun ki, senin zarar veya fayda vermeyen bir taş olduğunu biliyorum; eğer Resûlullah'ı seni istilâm ediyor görmeseydim, ben de seni istilâm etmezdim" ve "Resûlullah'ı seni öperken görmeseydim seni öpmezdim" şeklindeki sözleriyle Hacer-i Esved'in İslam kültürü içindeki önemine işaret etmiştir *(Buhârî, "Hac", 57, 60; Müslim, "Hac", 249-250)*.

Makam-ı İbrâhim

Mescid-i Harâm'ın içerisinde Kâbe'ye yaklaşık 15,40 m. uzaklıkta, üzerinde Hz. İbrahim'in ayak izleri olarak kabul edilen 1 cm. arayla iki çukurun bulunduğu ve Kâbe'nin inşası sırasında Hz. İbrahim'in iskele olarak üzerine çıkıp duvar örmek ve insanları hacca davet etmek için kullandığı taşa Makâm-ı İbrâhim adı verilir. Çok hafif sarı ve kırmızı karışımı beyaza yakın bir rengi olan taşın kalınlığı 20 cm. olup kenar uzunluklarından biri 38, diğerleri 36'şar santimetredir. Hz. Peygamber, "Rükn (Hacer-i Esved) ve Makâm-ı İbrâhim cennet yakutlarından iki yakuttur. Eğer Allah onların aydınlıklarını (ziyasını) gidermemiş olsaydı doğu ile batı arasını sürekli aydınlatırlardı" buyurmuştur *(Tlrmizî, "Hac", 49)*.

Zaman zaman seller yüzünden Kâbe'nin duvarlarına kadar sürüklenen Makâm-ı İbrahim'in, Hz. İbrâhim zamanından itibaren bugünkü yerinde bulunduğuna dair rivayetler yanında, Hz. Ömer zamanında yine Kâbe duvarının dibine kadar sürüklendiği yahut aslında Kâbe duvarına bitişik olduğu, ancak tavafı engellediği için halife tarafından bugünkü yerine getirildiği kaydedilmektedir.

Makâm-ı İbrâhim tabiri Kur'an-ı Kerim'de iki yerde geçer. Bunların birinde Allah'a ibadet amacıyla yapılan ilk mâbedin Kâbe olduğu bildirildikten sonra orada apaçık nişaneler (işaretler) ve İbrâhim'in makamı bulunduğu belirtilir *(Âl-i İmrân, 3/97)*. Hz. Ömer'in Makâm-ı İbrâhim'in özellikle namaz kılınacak bir yer olmasını dilemesi üzerine nazil olduğu rivayet edilen *(Buhârî, "Salât", 32)* diğer âyette ise Makam-ı İbrâhim'in namazgâh edinilmesi istenir *(Bakara, 2/125)*. Resûl-i Ekrem, Vedâ Haccı'nda Kâbe'yi tavaf ettikten sonra Makâm-ı İbrâhim'in arkasında iki rekat namaz kılmış ve ilk rekatında bu son âyeti okumuştur *(Buhârî, "Salât", 30)*. Ardından da Zemzem Kuyusu'na giderek suyundan içmiştir.

Makam-ı İbrâhim

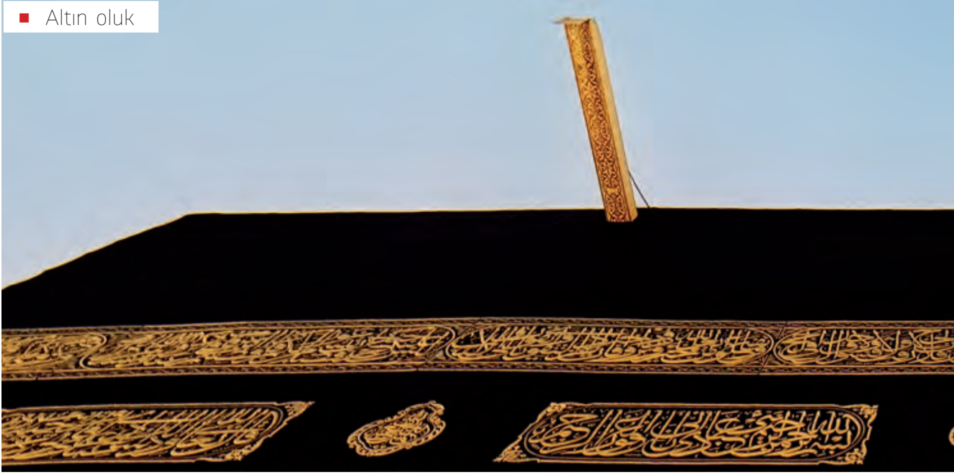
Altın Oluk

Kureyşliler 605 yılında Kâbe'yi inşa ederken kuzeybatı duvarına tavanda biriken suların Hicr'e akması için bir oluk (mîzâb) koydular. Kâbe'nin oluğu ilk defa Emevî Halifesi I. Velîd'in emri ile Mekke Valisi Hâlid b. Abdullah tarafından altınla kaplattırıldı ve bundan sonra ''Altın Oluk'' adıyla anılmaya başlandı. Altın Oluk bundan sonra birçok defa yenilendi. Kanûnî Sultan Süleyman 1553 yılında gümüş levha ile kaplı bir oluk gönderdi; eskisi de muhafaza edilmek üzere İstanbul'a getirildi. Bundan sonra Kâbe'nin oluğu bir süre "Gümüş Oluk" adıyla anıldı. Sultan I. Ahmed 1612 yılında iyice yıpranan Kâbe duvarlarını takviye için hazırlattığı dışı gümüş, üzeri altın kaplı demir kuşaklarla birlikte Mekke'ye gönderilen gümüş üzerine altın kaplı oluk yerine konularak eskisi İstanbul'a getirildi ve Mîzâb-ı Rahmet yeniden ''Altın Oluk'' adıyla anılmaya başlandı. Kâbe'nin bazı duvarlarının yıkıldığı 1630'daki sel sırasında enkaz arasında bulunan ve yerine konulan oluğu 1043'te *(1633-34)* IV. Murad yeniden altınla kaplattırdı. 1273 yılında *(1856-1857)* Sultan Abdülmecid eskiyen bu oluğun yerine yenisini gönderdi; bu altın oluk da 1997'deki tamiratta yenilendi.

Kıble, Mescid-i Aksâ'dan Kâbe'ye çevrildiğinde Mescid-i Nebevî'nin kıblesi tam oluğun bulunduğu tarafa isabet etmişti. Bundan dolayı burası Resûl-i Ekrem'in kıblesi olarak meşhur olmuş ve buradan Kâbe'ye yönelmek âdet hâline gelmiştir. "Hayırlı insanların içeceğinden için, seçkinlerin namazgâhında namaz

Altın oluk

Altın oluk

kılın" diyen İbn Abbas'a bunların ne olduğu sorulduğunda, "Hayırlıların içeceği zemzem, seçkinlerin namazgâhı da oluğun altıdır." diye cevap vermiştir *(Ezrakî, I, 318; II, 53)*. Hz. Peygamberin tavaf sırasında oluğun altına geldiğinde, "Allahım! Senden ölüm anında rahatlık, hesap anında da af dilerim" diye dua ettiği bilinmektedir *(Ezrakî, I, 318)*. Hac ile ilgili bazı kitaplarda oluğun altında yapılan duaların mutlaka kabul edileceğine dair hadisler nakledilir *(Ezrakî, I, 318; Muhibbüddin et-Taberî, s. 310)*.

Mültezem

Hacer-i Esved ile Kâbe kapısı arasında kalan 2 metrelik kısma "mültezem" (sıkı sıkıya yapışılan yer) adı verilir. Bazı hadislerde mültezemin duaların kabul edildiği mübarek bir yer olduğu belirtilmiş *(Beyhakî, es-Sünen, V, 164; Muhibbüddin et-Taberî, s.315)*, Hz. Peygamber ile sahâbe ve tâbiînden birçok kimsenin burada dua ettiği nakledilmiştir *(EbuDâvûd, "Menâsik", 54; Fâkihî, I, 162)*. Abdullah b. Amr b. Âs, Hz. Peygamberin mültezeme gelerek göğsünü, yüzünü ve ellerini açarak oraya yapıştırdığını ve o şekilde dua ettiğini rivayet etmektedir *(Ebu Dâvûd, "Menâsik", 55)*. Ancak izdihamdan dolayı günümüzde başkalarına eziyet etmeden bunun yapılmasına imkân yoktur. Bu sebeple mültezemin karşısında durularak dua edilmesi daha uygundur.

Mültezemin simetriği olarak Rükn-i Yemânî ile batı duvarı üzerinde Abdullah b. Zübeyr'in açtığı ve daha sonra Haccâc b. Yusûf'un kapattığı kapı arasında kalan kısma da "müstecâr" (günahların bağışlanması için sığınılan yer) adı verilir. Buraya duaların kabul edildiği yer anlamında "müstecâb" denildiği de bazı kaynaklarda zikredilir. Bir rivayete göre Cenâb-ı Hak, Hz. Âdem'in tövbesini Rükn-i Yemânî ile Kâbe'nin arka kapısı arasındaki bu yerde *(Fâkihî, V,235)*, diğer bir rivayete göre ise mültezemde *(Ezrakî,I, 248; Muhibbüddin et-Taberî, s. 316)* kabul etmiştir.

Ebu Hüreyre'den nakledilen bir hadiste Hz. Peygamber, Rükn-i Yemânî'de yetmiş bin (bir rivayete göre yetmiş) melek görevlendirildiğini ve orada, "Allah'ım! Senden dünyada da ahirette de af ve esenlik dilerim. Rabbimiz, bize dünyada da ahirette de güzellik ihsan et ve bizi cehennem azabından koru" diye dua edilince, bu meleklerin "Âmin!" dediğini haber vermiştir *(İbn Mâce, "Menâsik", 32; Fâkihî, I, 138; İbn Kudâme, V, 229; İbnü'l-Hümâm, II, 456)*.

Mültezem (okla işaretli yer)

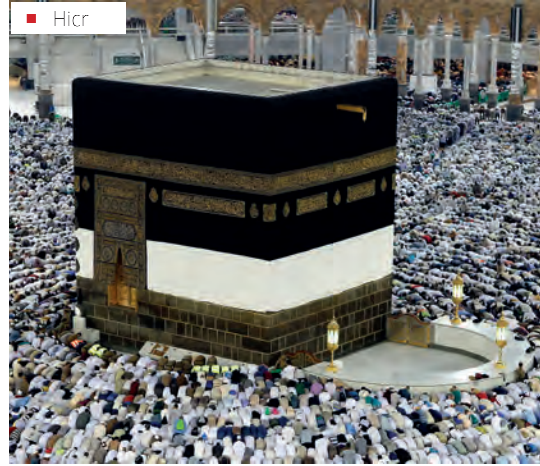

Rükn-i Yemânî

Şâzervân

Şâzervân

Kâbe'nin temelleri, tavaf alanı (metâf) yüzeyinden 22-27 cm. arasında değişen yükseklikte yukarı çıkmış ve duvarlar 25 cm. kadar içeriden başlatılarak temellerin dışarıda kalan kısmının üzeri 45° derece meyilli mermer levhalarla kaplanıp duvarlarla birleştirilmiştir. Yanları mermer kaplama olan ve "şâzervân" adı verilen bu kısma Kâbe örtüsünü tutturmak için bakır veya pirinçten halkalar konulmuştur. Şâzervân Hicr tarafındaki kuzeybatı duvarı hariç, Kâbe'nin diğer üç cephesinde vardır.

Hicr

Hicr

Kâbe'nin kuzeybatı duvarının önünde iki ucu Rükn-i Şâmî ile Rükn-i Irâkî'den 2 metre kadar mesafede olan ve "hatîm" adı verilen yarım daire şeklinde 1,31 m. yüksekliğinde duvarla çevrili olan ve Kâbe'den ayrılmış olmakla birlikte onun bir parçası olan kısma "Hicr" veya "Hicr-i İsmâil" adı verilir. Burası başlangıçta Kâbe'ye dahil idi ve 605 yılındaki yeniden inşası esnasında Mekkeliler ellerindeki malzemenin, Hz. İbrâhim'in temelleri üzerine yapılacak inşaatı tamamlamaya yetmeyeceğini anlayınca binanın daha küçük tutulmasına karar verdiler. Hicr adı verilen yeri göğüs hizasında bir duvarla (Hatîm) çevirerek Kâbe'nin dışında bıraktılar ve Kâbe'den olduğu anlaşılsın diye burayı taşla döşediler. Nitekim Hz. Âişe, Kâbe'ye girip namaz kılmak istediğini söylediğinde Hz. Peygamberin onu elinden tutarak Hicr'e soktuğu, "Kâbe'ye girmek istersen burada namaz kıl, çünkü o Kâbe'den bir parçadır" buyurduğu bilinmektedir *(Tirmizî, "Hac", 48; Nesâî, "Hac", 128)*. Emevîlerden iktidara gelen Yezîd b. Muaviye'ye biat etmeyerek Hicaz'a 9 yıl 22 gün hâkim olan Abdullah b. Zübeyr burayı Hz. İbrâhim'in temellerini esas alarak Kâbe'ye dahil etti *(684)*. 692 yılında Mekke'ye girerek Abdullah b. Zübeyr'i ortadan kaldıran Haccâc b. Yûsuf, Halife Abdülmelik b. Mervân'ın onayını alarak Hicr'i tekrar eski hâline getirdi.

Kâbe'nin Örtüsü

Kâbe'nin dört duvarı üstüne içten ve dıştan örtü asılması eski bir gelenek olup bu uygulamanın ilk defa ne zaman yapıldığı hususunda farklı rivayetler vardır. Bu konuda Hz. İsmâil, Yemen tübba'larından Ebu Kerb veya Hz. Peygamberin büyük dedesi Adnân'ın adları zikredilmektedir. Dıştan dam korkuluğunun kenarlarında bulunan demir halkalarla çatıya, şâzervân üzerindeki bakır halkalarla tabana tutturulan kisvenin altın oluk, Hacer-i Esved, Rükn-i Yemânî'nin aşağı kısmı ve kapı hizalarına gelen yerleri kesiktir. Kapıya ise çok güzel bir şekilde işlenmiş diğerinden bağımsız bir kisve örtülür. Cahiliye döneminde kumaşın yanı sıra bazen deriden de mamul olan örtüyü kabileler veya şahıslar yaptırabiliyor, ancak bu görev genellikle Mekkelilerin ortak girişimiyle yerine getiriliyordu. Kâbe'ye örtülen kisveler eskiyinceye kadar indirilmeyip yerinde bırakılır, yeni gelen örtü onun üstüne asılırdı. Bu arada hac için Mekke'ye gelenler de beraberlerinde getirdikleri örtüleri Kâbe'ye asabilirlerdi. Böylece Kâbe üzerinde üst üste asılmış pek çok örtü bulunur, bazen bunlar bina için tehlike arz edecek hâle gelirdi. Kâbe'nin bakımı, kapısının ve anahtarlarının muhafazası görevi demek olan hicâbe hizmeti Benî Şeybe'ye geçince eski

Kâbe örtüsünün hazırlanışı

örtüler genellikle parçalara ayrılarak Mekke halkına ve hacılara dağıtılmaya veya satılmaya başlandı.

İslam'ın hâkim olduğu dönemde Kâbe'nin örtüsü halife, önemli bir hükümdar veya devlet adamı ya da Mekke valisi tarafından yaptırılırdı. Bu uygulama, Hz. Peygamber ve dört halife tarafından da gerçekleştirilmiştir. Cahiliye döneminde olduğu gibi her yıl kisvenin değiştirilmesi âdeti yoktu; ancak değiştirme söz konusu olduğunda bu iş Aşûra gününde gerçekleştirilirdi. Kâbe hizmetleri ve örtüsü için hâzineden tahsisat ayırma Hz. Ömer'le birlikte başladı.

Emevîler döneminde hicâbe görevini sürdüren Şeybe b. Osman, Muâviye b. Ebu Süfyân'a bir mektup yazarak Kâbe'nin üzerindeki örtülerin miktarının arttığını, önlem alınmazsa mabedin zarar görebileceğini bildirdi. Bunun üzerine Muaviye Hz. Ömer zamanından itibaren Mısır'da yaptırılan beyaz keten (kabâtî) örtünün yanında kırmızı ipek (hibre) örtüyü Mekke'ye gönderdi. Önceleri Dımaşk'ta, daha sonraları ise Horasan'da yapılan ve her yıl değiştirilen kisvenin 10 Muharrem âşûrâ günü kırmızı, 27 Ramazan'da beyaz olanının asılması âdet oldu. Abdülmelik b. Mervân zamanından itibaren ipek örtüler önce Medine'ye gelir, Mescid-i Nebevî'de bir gün sergilendikten sonra Mekke'ye gönderilirdi.

Kâbe örtüsünden bir detay

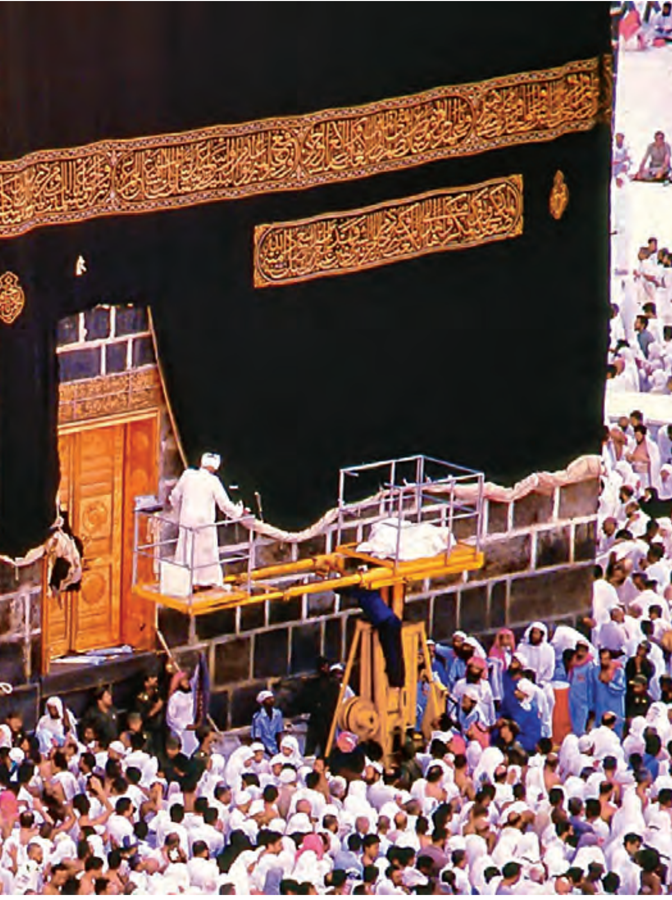
Abbasiler döneminde 206 *(821)* yılında âşûrâ günü asılan kırmızı örtünün Ramazan Ayı'na varmadan eskiyip yıpranması üzerine beyaz renkli ipekten üçüncü bir örtünün hazırlanması âdet oldu. Bu yıldan itibaren Kâbe'nin örtüsü yılda üç defa değiştirilmeye başlandı. Bunlardan kırmızı ipek örtü Arefe günü, kabâtî örtü Receb Ayı başında, beyaz ipek örtü de Ramazan'ın 27. günü asılıyordu.

Kâbe örtüsü değiştirilirken

Abbasî Halifesi Nâsır Lidînillâh tarafından 579'da (1183-84) gönderilen örtü yeşil renkli olup üzerindeki yazılar kırmızıdır *(İbn Fehd, II, 551; III, 14)*. Hilafetinin sonuna doğru ise örtünün rengi siyaha, yazısı sarıya çevrilmiştir. Böylece örtünün rengi artık siyaha dönüşmüş ve bu uygulama zamanımıza kadar devam etmiştir.

Abbasilerden sonra Yemen'de hüküm süren Resûlîler birkaç yıl Kâbe örtüsünü göndermişler, daha sonra bu görev Memlûk sultanları tarafından üstlenilmiştir. İlk dönemlerde Hz. Ömer'den itibaren olduğu gibi örtünün masrafları beytülmâl-den karşılanıyordu. Daha sonra Ebü'l-Fidâ el-Melikü's-Sâlih İsmail, Kalyûbiye kasabasına bağlı üç köyü satın alarak Kâbe örtüsü yapımına vakfetti. Her yıl hazırlanan Kâbe örtüsü devlet erkânı ve halkın katılımıyla düzenlenen görkemli törenlerden sonra, Haremeyn şehirlerinde yaşayan yoksullara dağıtılmak için yollanan para keselerinin ve çeşitli hediyelerin de konulduğu "mahmil" adı verilen bir mahfe veya sandık içerisinde emîr-i haccın sorumluluğunda Mekke'ye gönderilirdi.

1517 yılında Hicaz Osmanlı hâkimiyetine girdi ve Yavuz Sultan Selim eskiden olduğu gibi Kâbe örtülerinin Mısır'dan gönderilmesini istedi. Kânûnî Sultan Süleyman zamanından itibaren Kâbe'nin dış örtüsü Mısır'da, iç örtüsünün

kumaşı da Mısır'da dokunarak İstanbul'da hazırlanmaya başladı. III. Ahmed döneminden itibaren kumaşların tamamının İstanbul'da dokunması âdet oldu. İç örtü son olarak 1861'de tahta çıkışı münasebetiyle Sultan Abdülaziz tarafından gönderildi ve 1943'e kadar kullanıldı. I. Dünya Savaşı sırasında Mekke Emîri Şerîf Hüseyin, Osmanlı Devleti'ne karşı ayaklanınca her iki örtü de Mısır'dan gönderilmeye başlandı. Suudi Arabistan hükümeti 1962'de Mısır'dan gönderilen örtüyü Cidde'den geri çevirdi ve bu tarihten itibaren Kâbe'nin örtülerini Mekke'de kurduğu özel Kâbe örtüsü fabrikasında hazırlatmaya başladı.

Günümüzdeki Kâbe örtüleri 14 metre uzunluğunda ve 0,95 metre genişliğinde kırk sekiz parçadan meydana gelir; tamamı 638,4 m^2'dir. Yukarı kısımdaki Kâbe'nin dört tarafını çevreleyen ve birbirine eklenmiş on altı parçadan oluşan yazı kuşağına hizâm denilir; uzunluğu 45 metre genişliği 0,95 metredir. Bu kuşağın altında, yine on altı parçadan meydana gelmiş, ancak birbirine eklenmeden aralarına, içlerinde âyet ve esmâ-i hüsnâ yazılı daireler konmuş ikinci bir kuşak vardır. Örtünün kendisi de kitabeli olarak dokunmuştur. Birbiri içine giren üçgenler arasında lafza-i celâl, kelime-i tevhid ve "sübhânallâhi ve bihamdihî sübhânallâhi'l-azîm" ibaresi yazılıdır. Örtünün üzerindeki yazılarda altın ve gümüş teller kullanılmıştır. Abbasiler döneminden itibaren devam eden bu yazı geleneğinde, örtünün hangi halife veya sultan tarafından nerede ve ne zaman yaptırıldığına dair kayıtlar da bulunmaktadır.

Kâbe Hizmetleri

Kâbe hizmetleri Hz. İbrâhim ve İsmâil'in Kâbe'yi yapması ile birlikte başlar *(Bakara, 2/125; Hac, 22/26)*. Bundan sonra Mekke'ye hâkim olan kabileler Mekke idaresi ve Kâbe hizmetlerini üstlendiler. V. yüzyılın ikinci yarısında Hz. Peygamberin baba tarafından dördüncü dedesi olan Kusay, Mekke'nin idaresini ve Kâbe hizmetlerini üzerine aldı. Böylece Mekke idaresi ve Kâbe hizmetleri Kureyş'e geçti. Kusay ömrünün sonlarına doğru hicâbe, Dârü'n-Nedve ve livâyı büyük oğlu Abdüddâr'a; hacılara su dağıtma işi olan sikâye, hacılara yemek verme vazifesi olan rifâde ve kumandanlık görevi olan kıyâdeyi diğer oğlu Abdümenâf'a verdi. Daha sonra bu görevler bunların soyundan gelenler tarafından üstlenildi.

Mescidleri kimlerin imar edeceğini, sikâye ve imârenin Allah'a ve âhiret gününe iman ve Allah yolunda cihadla bir olmadığını vurgulayan âyetler *(Tevbe, 9/19)* ve bunların nüzûl sebepleriyle ilgili rivayetler, gerek cahiliye ve gerekse

Mescid-i Harâm'ın gece görünüşü

İslamiyet'in ilk döneminde bu görevleri yürütmenin iftihar vesilesi olduğunu ve birçok amelden üstün görüldüğünü ortaya koymaktadır *(Müslim, "İmâre", 111; Taberî, X, 122-125)*. Resûl-i Ekrem, cahiliye devrinde övünme vesilesi olan Mescid-i Harâm'la ilgili görevlere sidâne ve sikâye dışında son vermiştir *(Müsned, II, 36, 103, III, 410; Ebu Dâvûd, "Diyât", 17, 24)*.

Cahiliye döneminde Kâbe'ye hizmet konusunda insanlar birbirleriyle yarıştığından, Mekke'yi yönetenler, Kâbe hizmetine daha çok kimseyi ortak etmek amacıyla siyaseten aralarında küçük farklar bulunan imâre, hicâbe, sidâne gibi görevler ihdas etmişlerdir. Kâbe'yi ve Mescid-i Harâm'ı bayındır hâle getirme, orada huzuru sağlama görev ve yetkisi olan imâre görevi, İslam öncesinde Hz. Peygamberin amcası Abbas b. Abdülmuttalib'in uhdesinde bulunuyordu. Mekke'nin fethinden sonra bu görevin hicâbe görevlisinin hizmet alanına girdiği anlaşılmaktadır. Mekke'nin fethi sırasında Kâbe'nin hicâbe vazifesi Osman b. Talha'da idi. Hicâbe; Kâbe'nin bakımı, kapı ve anahtarlarının muhafazası ve kapısının belli zamanlarda ziyaretçilere açılması başta olmak üzere Makâm-ı İbrâhim'in, hediye edilen kıymetli eşya ile iç ve dış örtülerin korunması ve bakımı gibi önemli hizmetleri ifade eder. Hicâbe, kaynaklarda "Kâbe'ye hizmet etmek" anlamındaki sidâne ile birlikte de kullanılmış, sidânenin Kâbe ile ilgili bütün hizmetleri, hicâbenin ise yalnız kapısıyla ilgili hizmetlere karşılık olarak kullanıldığı da ileri sürülmüştür.

Hz. Ömer, Kâbe ile ilgili işler için bütçeden tahsisat ayırmaya başladı. Emevîler döneminde Kâbe hizmetleri düzenli hâle getirilerek özel görevliler tayin edildi. Osmanlılar Kâbe hizmetleri için Eyyûbîler ve Memlükler tarafından oluşturulan vakıfları koruyarak bunlara yenilerini eklediler. Kâbe hizmetleri için yıllık olarak gönderilen tahsisat dışında, Kâbe ve çevresinin genel bakım ve onarımı için her on beş yılda bir özel tahsisat koymayı âdet edindiler.

Kâbe'ye koku sürmek ve tütsülenmek işi de İslam'dan önce başlayıp zamanımıza kadar sürdürülen hizmetlerdendir. Hicaz'ın Osmanlı hâkimiyetine girmesinin ardından her yıl bu hizmet için Haremeyn tahsisatından pay ayrılmıştır.

Mekke'nin fethi günü Kâbe putlardan temizlendikten sonra, içten ve dış-tan zemzemle yıkanarak putperestliğin bütün izlerinden arındırıldı ve bundan sonra yılda bir veya iki defa yıkanması âdet hâline geldi. Hicaz'ın Suudîlerin idaresine geçmesinin ardından Zilhicce'nin başı ile Şâban'ın ilk pazartesi günü olmak üzere bu âdet sürdürüldü. Günümüzde Kâbe'nin yıkanma merasimine kral veya onu temsilen Mekke emîriyle bazı yüksek görevliler katılır. Zemzemciler tarafından getirilen zemzem Kâbe hizmetçileri tarafından içeriye alınır ve gül suyu ile karıştırılır. Emîr başta olmak üzere peştamal tutunan davetliler hep birlikte Kâbe'nin taban mermerlerini yıkar ve kurularlar. Ardından duvarların el yetişecek kadar olan kısmı gül suyu ile silinir, çeşitli parfüm ve gülyağı ile duvarlar iyice yağlanır, ayrıca buhurdanlar yakılır.

Surre

Surre, hac münasebetiyle Mekke ve Medine'ye gönderilen hediyeleri ifade eder. Haremeyn'e ilk defa surre Abbasî halifelerinden Muktedir-Billâh zamanında gönderilmiştir. Fâtımîler ve Memlükler bu uygulamayı sürdürmek suretiyle Mısır'dan "mahmil" adı verilen mahfe veya sandık içinde para yardımını Haremeyn'e göndermeyi gelenek hâline getirdiler. Osmanlılar Haremeyn'e hâkim olmadan önce Yıldırım Bayezid zamanından itibaren surre göndermeye başlamışlardır. Yavuz Sultan Selim Mısır'ı ele geçirip Hâdimü'l Haremeyn ünvanını

alınca surrenin her yıl düzenli olarak gönderilmesini emretmiştir. Bunun dışında İstanbul ve Mısır'dan Mekke'deki yerli halka her yıl düzenli olarak gönderilen cevâlî, cerâye, Cidde gümrük gelirlerinin bir kısmı ve doğrudan merkezî idare ile vakıflardan gönderilen tahsisatlar gibi çeşitli şekillerde para ve mal aktarılırdı. Mekke'deki önemli mekânların bakım ve onarımı için hususi tahsisatlar ayrılırdı.

Mescid-i Harâm

Kur'an-ı Kerim'de on beş yerde geçen "el-Mescidü'l-Harâm" tabiriyle Mekke'de Kâbe'yi kuşatan ve ibadet için kullanılan alanın yanı sıra Mekke veya Mekke haremi kastedilir. İslam öncesinde Mekke şehir planı Kâbe merkezli olarak gerçekleştirilmiş, siyasî ve içtimaî hayatın bütün fonksiyonlarının yerine getirildiği bir merkez olarak Kâbe'nin bulunduğu alana geçişi sağlayan kapılar konulmuştu. Yeryüzünde bilinen ilk mescid olan Mescid-i Harâm, Resûl-i Ekrem ve Hz. Ebu Bekir zamanında herhangi bir değişikliğe uğramadan kullanılmaya devam edildi. Hz. Ömer döneminde çevresindeki bazı evler istimlak edilerek büyük oranda genişletildi ve etrafı göğüs hizasında bir duvarla çevrildi. Hz. Osman zamanında yeniden genişletilen ve 4.482 m^2'lik bir alana ulaşan Mescid-i Harâm'a ilk revak bu genişletmede yapıldı. Bundan sonra birçok kere gerçekleştirilen genişletmelerde Mescid-i Harâm'ın merkezindeki Kâbe'nin yer aldığı açık avlu korunmuş ve bütün faaliyetlerde Kâbe'nin merkezde bulunmasına özen gösterilmiştir. Mescid-i Harâm, Abbasî halifelerinden Muktedir-Billâh zamanında 918'de gerçekleştirilen ıslahat ve genişletme sonunda 27.850 m^2'lik bir alana, kapı sayısı da on dokuza ulaştı.

Abbasîlerden Suudîler zamanına kadar gerçekleştirilen faaliyetler Mescid-i Harâm'ın iç düzenlemesiyle ilgili olup bu alan ve yapı korunmuş, Mescid-i Harâm mimari açıdan kesin şeklini Osmanlı padişahlarından II. Selim ve III. Murad zamanında almıştır. 1576'da klasik dönem Osmanlı mimari üslubuna göre düzenlenen Harem-i Şerif'in eski düz ahşap çatısı yerine çok sayıda konik kubbe inşa edildi. Bu sırada avlunun açık bir alan olması özelliği korunurken ikinci bir avluya bir dizi revakla geçen küçük çaplı müzehhep alemli kubbeler kullanıldı. Harem-i Şerif'in doğu duvarı başta olmak üzere çeşitli yerleri hüsn-i hat örnekleriyle

Safâ ve Merve arasında Sa'y yapılan yerin dıştan görünüşü

tezyin edildi. Avlunun ve iç kısma geçilen ilk direklerin üst taraflarına her beş direkte Resûl-i Ekrem'in ismi gelecek şekilde istifler yapıldı ve kapıları üzerine Mescid-i Harâm'la ilgili âyetler hakkedildi. Kanûnî Sultan Süleyman zamanında başlanan tavaf alanı (metâf) ile ana kapıların bulunduğu yerlerin mermerle döşenmesi işi III. Murad *(1574-1595)* zamanında tamamlandı.

1955'te başlatılan ve Safâ ile Merve arasındaki sa'y yolunun da (mes'â) Mescid-i Harâm'a birleştirildiği genişletmede iç avlu kısmı üç katlı olarak tasarlanmış ve minareler dışında Harem-i Şerif'in Osmanlılar zamanındaki yapısı korunarak ilave edilen kısım ona bitiştirilmiştir. 1976 yılına kadar dört merhalede tamamlanan bu imardan sonra Mescid-i Harâm'ın alanı 160.168 m^2'ye ulaşmıştır. 1988'de başlatılıp 1993'te tamamlanan genişletme sırasında, Kâbe merkezli mimari üslubu korunan Mescid-i Harâm'ın iki katı ile damının toplam alanına mescid dışındaki avlunun da ilave edilmesiyle genel alanı 400.000 m^2'ye ulaşmış, aynı anda yaklaşık 1 milyon kişinin namaz kılmasına zemin hazırlanmıştır. Toplam doksan beş girişi olan Mescid-i Harâm'ın yeni şeklinde Osmanlı klasik dönem mimari özelliklerini taşıyan sütun başlıkları ile mukarnas, kemer, korniş, destek ve tavan tezyinatının yerini ağırlıklı olarak Kuzey Afrika ve Endülüs üslubu almış, sadece Osmanlı dönemi revakları muhafaza edilmiştir.

İslam dünyasında minare ilk defa Emevîler döneminden itibaren cami ve mescidlere eklenmişse de Mescid-i Harâm'a bu dönemde minare yapıldığı hususu

belirgin değildir. Abbasîler döneminde Mescid-i Harâm'ın dört adet minaresi bulunuyordu ve başmüezzin Bâbü'l-Umre minaresinde ezan okumaya başlar, diğer üç minaredeki müezzinler onu takip ederdi. Daha sonra başmüezzin zemzem kubbesinin üzerinde ezan okumaya başladı ve diğer minarelerdeki müezzinler onu takip ettiler. Memlükler minare sayısını beşe çıkardılar. Osmanlı döneminde Harem-i Şerif'in minarelerinin sayısı tavaf sayısıyla eşitlenerek yediye çıkarıldı.

Mescid-i Harâm'da Osmanlı revakları

Mescid-i Harâm'ın güney cephesinden bir görünüşü

Emevîler dönemine kadar hutbeler Hatîm'in üzerinden okunuyordu. Bu dönemden itibaren Makâm-ı İbrâhim'in yanına konulan minber hutbelerde kullanılmaya başlandı. Kanûnî Sultan Süleyman tarafından hediye edilen muhteşem mermer minberin, 1963'te önce bulunduğu yerden 7 m. doğuya alınması ve daha sonra da kaldırılmasıyla hutbeler seyyar minberler üzerinden okunmaya başlamıştır. Bundan sonra metâf alanında sadece camekân mahfazası içinde Makam-ı İbrâhim kalmış, XX. yüzyılın başlarında çekilen fotoğraflarda görülen mezheplere ait makamlar (Mâkamât-ı Erbaa), zemzem binası, Bâbü's-Selâm ve biri muvakkithane, diğeri kütüphâne olarak kullanılan iki kubbe kaldırılmıştır.

Hz. Peygamber, yeryüzünde bilinen ilk mescidin Mescid-i Harâm olduğu şeklindeki Kur'an âyetine *(Âl-i İmrân, 3/96)* vurgu yaptıktan sonra *(Buhârî, "Enbiyâ", 10, 40; Müslim, "Mesâcid", 1-2)* yeryüzünde ziyaret edilmeye değer üç mescidden birinin Mescid-i Harâm olduğunu (diğerleri Mescid-i Nebevî ve Mescid-i Aksâ), bundan dolayı burada yapılan ibadetin diğer mescidlerde yapılandan daha faziletli sayıldığını bildirmiştir *(Buhârî, "Fazlü's-Salât fî Mescidi Mekke ve'l-Medîne", 1; Müslim, "Hac", 511-513)*. Resûlullah, Mescid-i Nebevî'de kılınan namazın Mescid-i Harâm hariç diğer yerlerde kılınan namazlardan bin kat, Mescid-i Harâm'da kılınan namazın ise Mescid-i Nebevî'de kılınandan yüz kat daha faziletli olduğunu haber vermiştir *(Müsned, IV, 5; Heysemî, IV,4)*. Bunları destekleyen bir diğer hadiste de Mescid-i Harâm'da kılınan namazın başka mescidlerde kılınan namazdan yüz bin defa daha faziletli olduğu haber verilmiştir *(İbn Mâce, "İkâme", 195; Heysemî, IV, 7)*.

Zemzem

Mekke gibi susuz bir mevkide yerleşimin en önemli sebebi Kâbe ile birlikte zemzem kuyusunun varlığıdır. Arap dilinde "bol, bereketli, doyurucu ve kaynağı zengin su" gibi anlamlara gelen zemzem, sadece kutsal kabul edilen Harem bölgesinin değil, bizzat Kâbe'nin kuyusu ve bütünleyicisi olarak görülmüş, Mekke için bir nevi hayat kaynağı olmuştur.

Hz. İbrâhim'in ayrılmasından sonra eşi Hâcer ıssız Mekke vadisinde su ve erzakının tükenmesi üzerine çaresiz kalmış, küçük oğlu İsmâil'in susuzluktan ölmesinden endişe ederek telaşla Safâ ile Merve tepeleri arasında yedi defa gidip gelmiş, bütün ümitlerini kaybettiği anda mucizevî bir şekilde oğlunun bulunduğu yerde kaynayan zemzem suyunu görünce Allah'a şükretmiş ve suyun dağılmaması için etrafını toprakla çevirmiştir. Resûl-i Ekrem, "Allah, İsmâil'in annesine rahmet etsin. Eğer suyun önünü kapamasaydı, zemzem akıp giden bir ırmak olurdu." demiştir *(Müsned, I, 347; Buhârî, "Enbiyâ", 9)*.

Hz. Hâcer'in Safâ ile Merve tepeleri arasında su arayışı, hac ve umre menâsiki içinde yer alan "sa'y' uygulamasının kökeni olmuştur *(Bakara, 2/158; Buhârî, "Enbiya", 9)*.

Daha sonraki dönemlerde Hz. İsmâil'in kuyusu olarak da anılan zemzem, başlangıçta pınar şeklinde bir göze iken Hz. İbrâhim tarafından genişletilerek bir kuyu hâline getirilmiştir. Zemzem, açılmasından bir süre sonra Cürhümlüler

Zemzemin dağıtıldığı sebili gösteren eski bir fotoğraf

Zemzem kuyusunun eski bir fotoğrafı

ile Huzâalılar arasında meydana gelen ve tarihi tespit edilemeyen savaşın ardından kullanılamaz hâle gelmişti. Cürhümlülerin Mekke'den çıkartılmalarıyla birlikte kaybolan zemzemi Hz. Muhammed'in dedesi Abdülmuttalib yeniden ortaya çıkardı, sikâye ve rifâde görevlerine ilaveten kuyunun koruma ve bakım işlerini de uhdesine aldı.

Mekke'nin fethinden sonra Hz. Peygamber, ataları Hz. İbrâhim ve İsmâil tarafından başlatılmış uygulamaları tekrar ıslahla yaşattığı gibi insanlara zemzemden bol bol içmelerini ve ondan memleketlerine götürmelerini tavsiye ederek bizzat kendisi de Mekke'den Medine'ye sık sık zemzem getirtmiş ve "Yeryüzünde bulunan suların en hayırlısı zemzem suyudur; içilmesi açlığı giderir, hastalığa şifa olur." *(Heysemî, III, 286; Müttaki el-Hindî, XII, 225)*; "Bizimle münafıklar arasındaki fark onların zemzemi kana kana içmemeleridir." *(İbn Mâce, "Menâsik", 78)*; "Zemzem suyu hangi niyetle içilirse ona çare olur." *(İbn Mâce, "Menâsik", 78)* buyurmuştur. Bundan dolayı, Mekke dışındaki bölgelerden hacca gelenlerin zemzemi gerek hastalıklara şifa niyetiyle ve gerekse hatıra olarak vatanlarına götürmeleri âdet hâline gelmiştir.

Resûl-i Ekrem'in uygulaması sebebiyle, tavafın ardından kılınan namazdan sonra zemzem içmek müstehap kabul edilmiştir. Hz. Peygamber ve ashabın uygulamalarından hareketle kıbleye yönelmek, Allah'ın adını zikretmek, üç defa nefes almak, kana kana içmek, her soluk aldığında Kâbe'ye bakmak ve sonunda

Allah'a hamdetmek zemzem içmenin adabından sayılmıştır; içerken çokça dua edilir ve özellikle İbn Abbas'tan nakledilen "Allah'ım! Senden faydalı ilim, bol rızık ve her dertten şifa niyaz ediyorum." duası okunur.

Zemzem kuyusu, Mescid-i Harâm'da Kâbe'nin 18 m. güneydoğusunda Hacer-i Esved'in tam karşısındaydı. Su eskiden kovalarla çıkarılıp üstü açık bir havuzda depolanır, insanlar buradaki musluklardan içerlerdi. Daha sonra buraya iki kapılı depo yapıldı ve su çekmek için pompa monte edildi. Mescid-i Harâm'ın genişletilmesi sırasında, izdihama yol açtığı için önce zemzem binası kaldırılarak su dağıtımı yer altına alındı ve merdivenlerle aşağıya açılan girişi de revakların önüne doğru çekildi. Bunun da tavafı engellemesi sebebiyle giriş tamamen kapatılarak suyun Mescid-i Harâm'ın birçok yerine konulan bidonlarla dağıtımı yoluna gidildi. Şimdi artık modern sistemlerle çıkarılarak hizmete sunulan su ultraviyole ışınlarıyla da dezenfekte edilmektedir.

Safâ tepesi

Safâ ve Merve

Safâ, Mekke'nin doğusundaki Ebukubeys dağının eteğinde Mescid-i Harâm'ın kuzeydoğusunda, Merve'den biraz daha daha yüksek ve Kâbe'ye daha yakın bir tepedir. Safâ'nın tam karşısındaki Merve ise Mekke'nin batısındaki Kuaykıân dağının eteğinde, Harem-i Şerif'in kuzeybatısında ve Kâbe'nin Rüknülırâkî

Sa'y Alanı

köşesinin karşısında yer alır. Her iki tepe arasındaki uzaklık yaklaşık 400 metredir. Safâ ile Merve arasındaki vadi zamanla doldurulup yükseltilerek tesviye edilmiş, zemini yürüyüş için uygun hâle getirilerek tepelere çıkmayı kolaylaştıran merdivenler yapılmış ve hac mevsimlerinde geceleri aydınlatılmıştır. İki tepe arasındaki sa'y yapılan alanın üstü 1922'de kapatılarak hac ve umre yapanlar kısmen güneşten ve tozdan korunmuştur. 1955-1976 yılları arasındaki genişletmede burası Mescid-i Harâm'a katılmış ve sa'y yolu iki katlı olarak tasarlanmıştır.

Kur'an-ı Kerim'de Safâ ve Merve'nin Allah'ın koyduğu sembollerden olduğu belirtilmekte, bu iki tepe arasında sa'y etmenin hac ve umre ibadetinin parçası olduğu vurgulanmaktadır *(Bakara, 2/158)*. Hz. İbrâhim, oğlu İsmâil ile Kâbe'nin yapımını tamamladıktan sonra hacla ilgili menâsikin tamamını uygulamalı olarak onlara öğreten Cebrâil, Safâ ve Merve tepeleri arasında sa'y etmelerini de gösterdi. Hz. Hâcer'in oğlu İsmâil'e su bulmak için iki tepe arasında telaşla koşuşturmasının, tâbi tutulduğu bu şiddetli imtihanı Allah'a olan güveni ve inancı uğruna sıkıntılara göğüs germesine bir ödül olarak başarmasının anısını canlandıran bu uygulama, Mekke'de putperestlik inancının yaygınlaşmasıyla terk edilmiş, İslam'ın gelişiyle birlikte tekrar hac ve umrenin bir parçası olarak başlatılmıştır.

Hz. Peygamberin Doğduğu Ev

Ebu Tâlib mahallesinde Resûl-i Ekrem'in doğduğu ev büyük dedesi Hâşim b. Abdümenâf'a aitti. Onun vefatıyla oğlu Abdülmuttalib'e miras kalan ev

Abdülmuttalib'in mallarını çocukları arasında taksim etmesi sırasında Abdullah'a düşmüş, ondan da Hz. Muhammed'e intikal etmişti. Hz. Peygamber Medine'ye hicret ettikten sonra bunda herhangi bir hak talep etmemiş, Mekke'ye geldiği zaman bu evi kullanmamıştır.

Abbasî halifelerinden Mehdî-Billâh'ın eşi olan Hayzürân Hz. Peygamberin doğduğu evi tamir ettirerek mescide çevirmişti. İki kubbesi olan bu mescidin içerisinde Hz. Muhammed'in doğduğu yer olarak kabul edilen alan kırmızı örtülü bir kulübe içerisine alınarak belirlenmiştir. 1296'da yapılan tamiratta bu alan bir kafes içerisine alınarak üzerine yeşil atlastan bir örtü örtülmüş, kubbeleri içten ve dıştan süslenmiştir.

Bu evin her yıl Rebîülevvel ayının 12. günü Mekke'de bulunanlarca ziyaret edilmesi âdettendi. Osmanlı Sultanı II. Mustafa, burada Ramazan'ın 27. gecesinde Hz. Peygamberin nübüvvetini tâ'zim ve Rebîülevvel'in 12. gecesinde Resûl-i Ekrem'in doğumunu kutlamak amacıyla mevlit törenleri düzenlenmesini emretmiş ve bunun için tahsisat ayırmıştır. Daha sonra bu kutlamalar sadece 12 Rebîülevvel'de sürdürülmüştür.

Bugün Safâ ve Merve tepeleri arasındaki sa'y yerinin tam karşısında, Mina ve Azîziye'ye giden tünelin girişine yakın yerde mevcut olan bu ev, 1379 *(1959)* yılından beri Mekke Kütüphanesi olarak hizmet vermektedir.

Mekke Kütüphanesi'nin içinden bir görünüş

Hz. Hatice'nin Evi

Eski kuyumcular çarşısında, Bâbü'n-Nebî'nin karşısında sa'y yapılan yerin kuzeydoğusunda Merve'ye yakın bir yerdeydi. Resûl-i Ekrem Hz. Hatice ile evlendikten sonra hicrete kadar yirmi sekiz yıl bu evde yaşamış, İbrahim dışındaki çocukları burada dünyaya gelmişti. Kanûnî Sultan Süleyman zamanında üzerine bir kubbe ve içerisine iki yüksek mihrap konulan ev mescide dönüştürülmüş, küçük bir kubbe ile belirgin hâle getirilen Hz. Fâtıma'nın doğduğu yer de daha sonra kafes içerisine alınmıştır. Mescidin kuzey duvarına bitişik olan oda da Resûl-i Ekrem'in ibadet ettiği yerdi. XX. yüzyılda bir süre Kur'an eğitim ve öğretimi için kullanılan bu mekân 1993'te yıkılarak Mescid-i Harâm'a dâhil edilmiştir.

Dârü'n-Nedve

Hz. Peygamberin dördüncü kuşaktan dedesi olan Kusay b. Kilâb Mekke'ye hâkim olunca Harem dışında yaşayan Kureyş kabilesinin kollarını birleştirerek Kâbe merkezli olarak Mekke'ye yerleştirdi. Kureyş'in Mekke ve civarındaki hâkimiyetini güçlendiren Kusay, şehir ve Kâbe'nin yönetimiyle ilgili bazı düzenlemeler yaptı. 440 yılında Kâbe'nin kuzeyine önemli meselelerin konuşularak karara bağlandığı Dârü'n-Nedve adı verilen ve kapısı Kâbe'ye açılan bir toplantı yerini yaptırdı.

Mekke toplumuyla ilgili her türlü kararın alındığı ve merasimlerin yapıldığı Dârü'n-Nedve, esas itibarıyla bir asiller meclisiydi ve Kusayoğulları dışında Mekke'de Kureyş boylarının kırk yaşın üzerindeki başkanları bu meclise katılabilirlerdi. Hz. Peygamber ve Hulefâ-yi Râşidîn zamanında ne maksatla kullanıldığı bilinmeyen Dârü'n-Nedve'yi Muâviye b. Ebu Süfyân, Kusay'ın torunlarından satın almış ve burası Emevîler ve Abbasîler döneminde hac için Mekke'ye gelen halifelerin ikametine ayrılmıştı. Halife Mu'tazıd-Billâh zamanında 897'de Mescid-i Harâm'a dâhil edilen Dârü'n-Nedve'nin yeri bugün altın oluğun karşısındaki tavaf alanında kalmıştır.

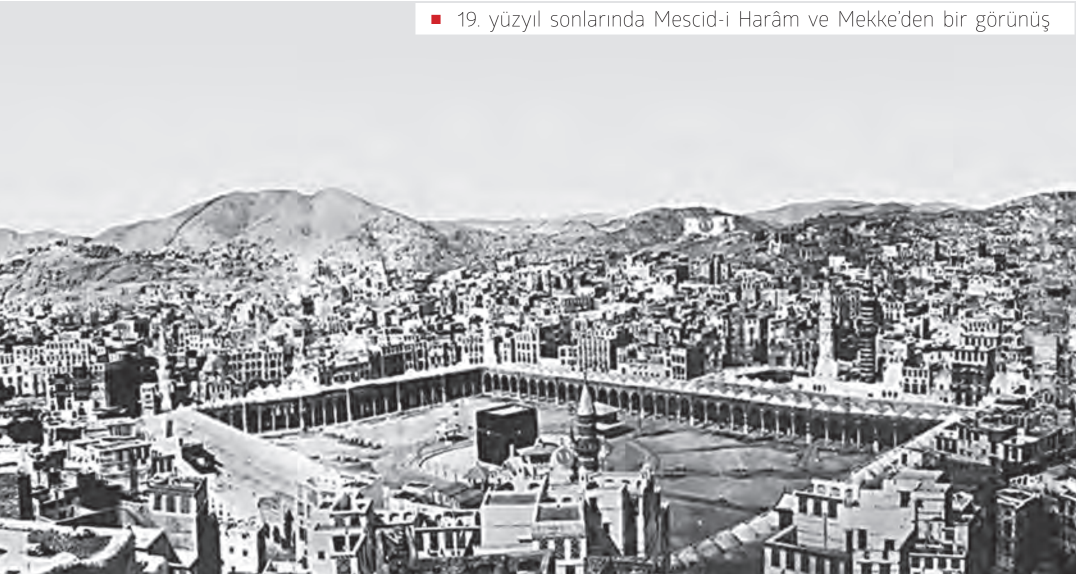

Dârü'l-Erkâm

Resûl-i Ekrem'in peygamberliğinin ilk yıllarında İslamiyet'i tebliğ faaliyetleri için kullanmış olduğu Erkam b. Ebü'l-Erkam'a ait bu ev Safâ tepesinin eteğinde, bugün Safâ'dan Merve yönüne giderken Safâ tepesinden on metre kadar aşağıda Daru'l-Erkâm kapısı denilen yerde idi. Hz. Peygamber, Mekkeli müşriklerin giderek artan zulüm ve baskıları üzerine, hac ve umre yapan Mekkeliler ve dışarıdan gelen pek çok kimse ile dikkati çekmeden temas kolaylığı sağlayan bu mekânı tebliğ faaliyetleri için ikametgâh olarak seçmişti. Burada bir yandan ashâba dinî bilgiler öğretirken bir yandan da insanları İslamiyet'e davet ediyordu. Başta Hz. Ömer olmak üzere pek çok kimse Hz. Peygamberin buradaki faaliyetleri sonucunda İslamiyet'i kabul etmişti. Resûl-i Ekrem'in peygamberliğinin ilk yıllarından Hz. Ömer'in Müslüman olmasından sonraki döneme kadar kullanılan Dârü'l-Erkâm İslam'ın yayılması hususunda oynadığı rolle İslam tarihindeki yerini almıştır.

Erkam b. Ebü'l-Erkam'ın soyundan gelenlere miras kalan bu evi önce Abbasî halifesi Ebu Ca'fer el-Mansûr satın almış, daha sona Mehdî-Billâh'a intikal etmiş ve o da eşi Hayzürân bint Atâ'ya bağışlamıştı. Hayzürân çevresindeki bazı evleri ve arsaları da satın alıp Dârü'l-Erkâm'ı yeniden yaptırdı. Bundan dolayı ev Dârü'l-Hayzürân adını aldı ve içinde de bir mescid yapıldı. III. Murad tarafından 1591'de mescid olarak yenilenen ve birçok defa tamir gören Dârü'l-Erkâm 1955'teki genişletme sırasında Mescid- i Harâm'a dâhil edildi.

19. yüzyıl sonlarında Mescid-i Harâm ve Mekke'den bir görünüş

Ebu Kubeys dağı üzerine yapılan saray

Ümmü Hânî'nin Evi

Hz. Peygamberin amcası Ebu Tâlib'in kızına ait bu ev Ebu Tâlib mahallesinde Abbâs b. Abdülmuttalib'in evinin bitişiğinde, Hazvere çarşısında manifaturacıların bulunduğu yerde idi. Bazı rivayetlere göre Hz. Peygamber, İsrâ yolculuğuna buradan başlamıştır. Mekke'nin fethinden sonra Hz. Peygamber bu eve gelerek bir süre istirahat etmiş ve öğle namazını kılmıştır. Mescid-i Harâm'a bitişik olan ve 167'de *(783)* Mehdî-Billâh zamanında Mescid-i Harâm'a dâhil edilen ev bugünkü müezzin mahfelinin bulunduğu yerde idi. Buradan açılan kapıya da Ümmü Hânî'nin adı verilmiştir.

Ebu Kubeys

Kâbe'nin yaklaşık 100 m. doğusunda bulunan 420 m. yükseklikteki bu dağa Ebu kubeys adının verilmesiyle ilgili olarak çeşitli rivayetler nakledilir. Hz. Âdem'in ilk ateş parçasını (kabes) bu dağdan aldığı veya Hacer-i Esved buradan alındığı için dağa bu adın verildiği söyleniyorsa da İyâd veya Mezhic kabilesinden Ebu Kubeys adlı birinin burada bir bina yapma teşebbüsünde bulunması sebebiyle böyle anıldığına dair rivayet daha doğru kabul edilmektedir.

Nûh tufanından Hz. İbrahim'in Kâbe'yi inşa ettiği tarihe kadar geçen süre içinde Hacer-i Esved'i saklayıp koruduğu için bu dağa Cahiliye döneminde "el-Emîn" denildiği de bilinmektedir. Rivayete göre Hz. İbrâhim, Allah'ın, "İnsanlar arasında haccı ilân et." *(Hac, 22/27)* emri üzerine bu dağa çıkıp insanları hacca davet etmiştir.

■ Mescid-i Harâm ve Ebu Kubeys dağı üzerindeki binadan bir kesit

Ömer dağının Mescid-i Harâm'dan görünümü

Ebu Kubeys dağı İslamiyet öncesinde halkın mukaddes saydığı yerlerdendi. Mekke'nin âbid ve zâhidleri buraya çıkarak itikâfa çekilirlerdi. Resûl-i Ekrem Tâif'ten üzgün bir şekilde Mekke'ye dönerken kendisine gelen melek Ebu Kubeys ile Kuaykıân dağlarını göstererek, "Eğer bu iki dağı Mekkelilerin üzerinde birleştirmemi istersen yapayım" deyince Resûlullah, "Hayır; ben Allah'ın bu müşriklerin soyundan yalnız O'na kulluk eden ve kendisine hiçbir şeyi ortak koşmayan kimseler çıkarmasını isterim." buyurmuştur *(Buhârî, "Bed'ü'l-halk", 7; Müslim, "Cihad", 111)*.

İslam'ın Mekke'de yayılmasında önemli bir yeri olan Dârü'l-Erkâm ile sa'y için başlangıç noktası olan Safâ tepesi bu dağın eteğinde yer almaktadır. Kamer sûresinde zikredilen İnşikaku'l-Kamer mucizesi de bir rivayete göre bu dağın üzerinde gerçekleşmiş ve bunun hatırasına Mescid-i İnşikâku'l-Kamer adı verilen bir mescid yapılmıştır. Mescid-i Harâm'ın en son genişletilmesi esnasında bu mescid ortadan kaldırılmıştır.

Ebu Kubeys dağının üzerinde 1980'li yıllara kadar varlığını sürdüren, Hz. İbrâhim'in haccı buradan ilan etmesinin ve Hz. Peygamberin namaz kılmasının hatırası için yaptırılan İbrâhim Mescidi vardı. Bu mescidi Mekkeliler Bilâl-i Habeşî Mescidi adıyla da anarlardı. Daha sonra Ebukubeys'in tamamı istimlâk edilerek üstüne saraylar, altına da Harem-i Şerîf'i Aziziye ve Mina'ya bağlayan tüneller inşa edildi.

Kuaykıân

Kâbe'nin batısında Ebukubeys dağının tam karşısında yaklaşık 430 m. yükseklikteki bir dağdır. Bugün Hind dağı olarak adlandırılan bu yerde Mescid-i Harâm'a sığınan Abdullah b. Zübeyr'i ortadan kaldırmak isteyen Haccâc b. Yûsuf mancınık kurmuştu. Bugün Kuaykıân dağı tamamen meskûn haldedir.

Ömer Dağı

Cahiliye döneminde Âkır veya Eâsîr adı verilen bu dağ Harem-i Şerîf'e 150 m. uzaklıktadır. Hz. Ömer'in doğduğu evin burada olması veya kabilesi olan Benî Adî b. Ka'b'ın burada oturmasından dolayı onun adıyla meşhur olmuştur. Bugün Cebel-i Ömer adı verilen bir yapı projesinin uygulandığı bu tepe Hafâyir'den gelip İbrâhim Halîl caddesinden Mesfele'ye giderken sağ tarafta kalmaktadır.

Ebu Tâlib Mahallesi

Resûl-i Ekrem'in dedesi Abdülmuttalib, ölümünden önce sekiz yaşında olan torunu Hz. Muhammed'in bakımı ve himayesini oğlu Ebu Tâlib'e vasiyet etmişti. Ebu Talib, Mekke'de önde gelen, sözü dinlenen ve saygı duyulan bir kimse olup himayesini üstlendiği yeğeninin üzerinde titrer, onu çocuklarından ayırmaz, uğurlu olduğuna inanır ve iyi yetişmesi için elinden geleni yapardı. Ölünceye kadar Hâşimoğulları'nın reisliğini yapan Ebu Tâlib'in oturduğu mahalleye Ebu Tâlib Mahallesi (Şi'bü Ebî Talib) denirdi. Hz. Ali'nin doğduğu ev burada olduğu için bugün Şi'bü Ali adıyla da bilinir. Hz. Muhammed, dedesinin vefatından sonra Hz. Hatice ile evleninceye kadar burada oturmuştur.

Hz. Peygamberin doğduğu eve yakın olan bu mekân daha sonra altı kubbeli bir mescid hâline getirilmiş ve bunun sol tarafında da Hz. Ali'nin doğduğu yer olarak kabul edilen kısım kulübe içerisinde bir üçgen taş ile sembolize edilmiştir.

Hz. Hamza ile Ömer'in İslamiyet'i benimsemesiyle güç kazanan Resûl-i Ekrem'i etkisiz hâle getirmeye karar veren Mekke müşrikleri, Hâşimoğulları ve Muttaliboğulları ile mevcut akrabalığa ve hukuka riayet etmeyeceklerini söyleyip bu iki zümreyi düşman ilan ettiler; kendileriyle konuşmamaya ve alışveriş

yapmamaya başladılar ve bu boykotun şartlarını bir kâğıda yazarak Kâbe'nin iç duvarına astılar. Bunun üzerine Ebu Tâlib yeğenini ve mensuplarını kendi mahallesinde topladı. Müşriklerin safında yer alan Ebu Leheb ve oğulları hariç Müslüman olsun olmasın bütün Hâşimoğulları ve Muttaliboğulları bu mahalleye taşındılar. Hz. Peygamber ve akrabaları 616-619 yılları arasında üç yıl kadar Ebu Tâlib mahallesinde bu sosyal ve İktisadî boykot altında yaşamak zorunda kaldılar. Hz. Hatice ile Ebu Tâlib'in servetleri bu sıkıntılı günlerde tükendi; ticaretleri engellendiği gibi, hac mevsimi ve haram aylar hariç dışarı çıkıp alış-veriş de yapamıyorlardı. Sonunda aralarında Mut'im b. Adî, Zem'a b. Esved gibi Kureyş'in ileri gelenlerinin de bulunduğu bir grup aralarında konuştuktan sonra boykota son verdiler. Onların bu kararı almalarında, Hz. Peygamberin Kâbe'de asılı olan boykot metninin bir ağaç kurdu tarafından başındaki besmele hariç yiyip yok edildiğini haber vermesi ve bunun doğru çıkmasının etkisi olmuştu.

Bu mahalle günümüzde Harem-i Şerif'in kuzeyinde, Handeme dağı ile Ebu-kubeys arasında kalan, Mescid-i Harâm'a 300 m. mesafedeki Allah Resûlü'nün doğduğu evin bulunduğu yerden Handeme dağına ve oradan da Şi'b-i Amir Tüneli'nden geçen taşıtların Cennetü'l-Muallâ veya Mescid-i Cin tarafına döndükleri yola kadar olan alanı kapsamaktaydı.

Ecyâd Kalesi

Ecyâd Kalesi yerine inşa edilen otel kompleksi

Ecyâd

Merkezinde Kâbe'nin yer aldığı Bathâ-ü Mekke'nin doğusunda yer alan Handeme dağ silsilesinin ucunda Ebukubeys ve Ecyâd dağları bulunur. Tarihin erken dönemlerinde Ecyâdü'l-Kebîr ve Ecyâdü's-Sağîr adlı iki mahalleye ayrılan, Harem-i Şerif'in güneydoğusundaki Ecyâd bugün Mekke'nin önemli semtlerinden birisidir.

Hz. Muhammed'in dedesinin ölümünden sonra himayesine girdiği, kalabalık bir aileye mensup olan amcası Ebu Tâlib'e yardım etmek amacıyla on yaşlarında iken onun veya bazı Mekkelilerin koyunlarını güttüğü bilinmektedir. Nübüvvetten sonra kendisine sorulan bir soru üzerine her peygamberin koyun güttüğünü, kendisinin de bu görevi Ecyâd'da yerine getirdiğini ifade etmiştir.

Mesfele ve Ma'lât

Mekke, İslam'dan önce güneyde sel yatağı anlamında Mesfele ve kuzeyde Ma'lat adıyla ikiye ayrılmıştı. Safâ tepesinden Ecyâdeyn'e kadar Mekke'nin bir yarısını oluşturan Mesfele şehrin Yemen ile bağlantı noktasıydı. Şehrin ileri gelenleri mezarlığın bulunduğu Ma'lât adlı yukarı mahallede otururlardı. Mekke'nin Mina, Arafat ve Tâif'le bağlantı noktası olan Ma'lat için önceleri Hacûn adı kullanırlardı.

Cennetü'l-Muallâ

Cahiliye döneminden bugüne kadar Mekke mezarlığı olan ve Harem-i Şerif'in yaklaşık 2 km. kuzeyinde Mescid-i Cin yakınında bulunan bu yer, İslam öncesinde ve ilk devir İslam tarihlerinde Hacûn diye geçmektedir. Mekke'nin yukarı kesiminde bulunan bu yer zamanla Ma'lât adıyla anılmaya başlanmış; mezarlık da Makberetü'l-Ma'lât adıyla meşhur olmuştur. Muhtemelen Ma'lât kelimesinin bazen sonundaki "tâ" harfinin düşülerek yazılması sebebiyle Türkçe kaynaklarda Muallâ imlasıyla kaydedilmiştir. Resûl-i Ekrem'in Mekke kabristanını göstererek, "Bu kabristan ne güzeldir!" demesi *(Müsned, I, 367; Fâkihî, IV, 50)*, Hz. Hatice'nin burada medfun bulunması, ayrıca Medine'deki Baki' Mezarlığı'nın Türkler arasında "Cennetü'l-Baki'" olarak anılmasından dolayı Mekke'deki bu mezarlığa da "Cennetü'l-Muallâ" denilmiş olmalıdır.

Kânûnî Sultan Süleyman 950 *(1543-1544)* yılında Hz. Hatice'nin kabrinin üstüne yüksek kubbeli bir türbe yaptırmış ve bir de türbedar görevlendirmiştir. Evliya Çelebi, Cennetü'l-Muallâ'da yetmiş beş adet kubbeli mezar, Hz. Peygamberin dedesi Abdülmuttalib ile amcası Ebu Tâlib'in kabirlerinde kubbeli türbeler bulunduğunu, ancak bunların türbedarlarının olmadığını, İran hacılarının Ebu Tâlib'in kabrini mutlaka ziyaret ettiklerini kaydeder. Hz. Hatice'nin dışında Hz. Peygamberin oğulları Kâsım ile Abdullah ve Abdullah b. Zübeyr'in mezarları da buradadır. 1926'da Cennetü'l-Muallâ'daki bütün türbeler yıktırılarak mezar taşları kaldırılmıştır. Bugün Mekke'nin mezarlığı olan Cennetü'l-Muallâ'da hiçbir türbe ve mezar taşı bulunmamaktadır.

Buradan alınan mezar taşları Riyad'a götürülerek müzeye konulmuş ve 2004 yılında Talim ve Terbiye Bakanlığı'nın çıkarmış olduğu bir kitapta 591 mezar taşı metin ve resimleriyle beraber neşredilmiştir.

Cennetü'l-Muallâ

Cennetü'l-Muallâ

Bi'rituvâ

Resûlullah, Mekke'nin fethi öncesinde Zîtuvâ'ya inerek orada gecelemiş, buradaki kuyuda abdest alıp yıkanmıştı. Daha sonraki dönemlerde de insanlar su ihtiyaçlarını buradan gidermeye devam etmişlerdir. Bugün Mekke'nin Cervel semtinde bulunan bu kuyu Doğumevi'nin karşısında Seyyid Cifrî'ye ait binaların bitişiğinde yer almaktadır. Bu iki binanın yapılmasından önce çalışan kuyunun içerisinde yer aldığı ve halen ayakta olan yapı Osmanlı dönemi mimarî özelliklerini taşımaktadır. Resûl-i Ekrem'in buradaki musallâsı sonradan mescid yapılan yerin dışında, kayadan bir tepe üzerindedir.

Bi'rituvâ

Mescid-i Cin

Mescid-i Cin

Mescid-i Cin, Mekke'nin mezarlığı Cennetü'l-Muallâ'nın yakınında ve Harem-i Şerif'in kuzeyinde yer alır. Erken dönemlerden itibaren Mekke'nin asayişini sağlamakla görevli gece bekçilerinin bu tepede toplanarak nöbet değiştirmelerinin âdet olması sebebiyle Mescidü'l-Hurrâs adıyla da bilinir.

Hz. Peygamber, değişik zaman ve mekânlarda cinlere vahiy tebliğ etmek için Kur'an okurdu. Bir gün Abdullah b. Mes'ûd'la birlikte Hacûn yakınlarında bir yere gittiklerinde toprağa bir çizgi çekerek ondan bunu aşmamasını istemiş ve çizginin ilerisinde cinlere Kur'an okumuştur. Daha sonra burada inşa edilen mescide Mescid-i Cin adı verilmiştir. Buraya ilk mescidi 1700'de Mekke'ye gelen İbrâhim Ağa adlı mimar yapmıştır. Son olarak 1362'de *(1943)* yapılan bina 2000 yılında yıkılarak tamamen modern bir tarzda yenilenmiştir. Mescid-i Cin, yakınındaki Cennetü'l-Muallâ ile birlikte Mekke'de İslamiyet'in ilk döneminden önemli hatıralar taşıyan mekânlardandır.

Mescid-i Râye

Mekke'nin doğusunda Cübeyr b. Mut'ım'a nisbet edilen kuyunun yanında Mescid-i Cin'in güneyindedir. Mekke'nin fethi günü Hz. Peygamberin sancak dikerek iki rek'at namaz kıldığı yerde inşa edilmesi sebebiyle bu adla anılmıştır. Bu yer Abbasîlerin ilk yıllarında mescid hâline getirilmiş, Mu'tasım-Billâh tarafından tamir ettirilmiştir.

Mescid-i İcâbe

Allah Resûlü'nün Veda haccında Mina'dan dönüşü sırasında Maabde'de çadır kurdurup dinlendiği yerde yapılmıştır. Bugün Mina'dan gelirken Maabde'de Kral Abdülaziz Mescidi'ni geçince karşıda üzerinde kale bulunan dağın eteğindeki bu mescid 720'de inşa edilmiş, son olarak Sultan Abdülmecid zamanında yeniden yapılmıştı. Suudi devleti diğer mescidler gibi burayı da yenilemiştir.

Mescid-i Ebu Bekir

Hz. Ebu Bekir'in doğduğu ve Resûl-i Ekrem'in hicret haberini vermek için gelip birlikte yola çıktıkları ev Mescid-i Harâm'a 200 m. uzaklıkta ve Mesfele tarafında idi. Bu ev daha sonra bilinmeyen bir tarihte mescid hâline getirilmişti. Tarih kaynaklarında genellikle Mescid-i Ebubekir diye anılan yapı bu olup günümüzde Hilton otelinin yapıldığı alanda yer almaktaydı.

Kaynaklarda Dâru Ebu Bekir (Ebu Bekir'in evi) olarak anılan yer ise Hz. Hatice'nin evinin karşısında Kuyumcular Çarşısı'nda Hz. Ebu Bekir'in kumaş sattığı dükkandır. İslamiyet'in ilk yıllarında Hz. Osman, Zübeyr b. Avvâm ve Talhâ b. Ubeydullâh gibi pek çok önemli şahsiyet burada Müslüman olmuştu. İlk defa Yemen sultanlarından Nûreddîn b. Ömer tarafından 623 *(1226)* yılında mescid hâline getirilen bu dükkanın yeri bugün Harem-i Şerif'in içinde kalmıştır.

Mescid-i İcâbe

Arafat

Arafat dağıdır bizim dağımız
Orda kabul olur dualarımız (Yunus Emre)

Mekke'nin 21 km. doğusunda Tâif dağ yolu üzerinde ova görünüşünde düz bir alan olan Arafat, haccın en önemli rüknü olan vakfenin yapıldığı yerdir. Buraya Arafat adının veriliş sebebi kesin olarak bilinmemekte ise de bu konuda bazı görüşler ileri sürülmektedir. Hz. Âdem ile Hz. Havva'nın yeryüzüne indikten sonra burada buluşup birbirini tanımaları veya Cebrâil'in Hz. İbrâhim'e haccın nerede ve nasıl yapılacağını öğretirken Arafat'a geldiklerinde ona, "Arefte?" (anladın mı, tanıdın mı) diye sorması, onun da "Areftü" (anladım, tanıdım) demesinden dolayı buraya Arafat dendiği kaynaklarda zikredilmektedir. Ayrıca dünyanın dört bir yanından gelen insanların ataları Hz. Âdem ile Hz. Havvâ'nın yaptıkları gibi burada birbirleriyle görüşüp tanışmaları veya günahlarını itiraf edip Allah'tan af dileyerek kulluklarını ve çaresizliklerini arz etmeleri, af dileyenlerin affedilmelerinden sonra günah kirlerinden temizlenip Cenâb-ı Hakk katında güzel bir kokuya (arf) sahip olmaları sebebiyle bu adın verildiği de ileri sürülen görüşler arasındadır.

En uç noktaları arasında doğudan batıya 6,5 km., kuzeyden güneye 11-12 km. uzunlukta olan bu sahanın tamamı 13,68 km^2'dir ve kuzey kesiminde halk arasında Arafat dağı olarak bilinen granit taşlarından oluşmuş Cebel-i Rahme bulunmaktadır.

Arafat Meydanı

Cebel-i Rahme

Cebel-i Rahme

Hz. Peygamberin "Arafat'ın tamamı vakfe yeridir" *(Müslim, "Hac", 149)* hadisi gereğince zikredilen Arafat sahasının her yerinde vakfe yapılabilir.

Mekke tarihiyle ilgili eserlerde zikredildiğine göre eskiden Arafat'ta bahçeler, Arefe Günü'nde Mekkelilerin gelip kaldığı güzel mekânlar mevcuttu. Zaman içerisinde bunlardan eser kalmamıştır ancak XX. asrın ikinci yarısından itibaren ciddi bir ağaçlandırma projesi uygulamaya konularak Arafat yeşil bir mekân olma özelliğini yeniden kazanmıştır. Bunun yanı sıra çeşitli tesislerle hacıların Müzdelife'ye dönüşünü kolaylaştırmak için Arafat'ı buraya bağlayan dokuz ayrı otoyol yapılmıştır.

Arafat'ta vakfe zamanı, Arefe Günü (9 Zilhicce) güneşin zevalinden sonra başlar, ertesi gün şafak vaktine kadar devam eder. Hz. Peygamberin sünnetine uymak açısından esas olan, Arafat sınırları içine Zilhicce'nin dokuzuncu günü zevalden sonra girmek ise de günümüzde yoğunluk sebebiyle, hacıların büyük çoğunluğunun Zilhicce'nin sekizinci günü Arafat'a taşınmaları ve geceyi orada geçirmeleri teamül hâline gelmiştir.

Mescid-i Nemire

Vedâ Haccı sırasında Hz. Peygamber için Arafat'ın batısında küçük bir tepe olan Nemire'de kıldan bir çadır kurulmuş ve yine burada Harem sınırının bittiği Urene vadisinde düz bir alanda Resûl-i Ekrem 120.000'i aşan ashabına meşhur Vedâ Hutbesi'ni okuyup öğle ve ikindi namazını cem'-i takdimle kıldırarak vakfe mahalline geçmişti *(Müslim, "Hac", 147)*. Resûlullah'ın namaz kılıp hutbe okuduğu mekânda bir mescid yapılmış ve yanındaki tepeciğe nisbetle Mescid-i Nemire adıyla meşhur olmuştur.

Mescid-i Nemire

Müzdelife

Hacda Arafat vakfesinden sonra ikinci vakfenin yapıldığı bu yere "yaklaşmak, yaklaştırmak" anlamındaki bir kökten türeyen Müzdelife adının verilmesi, hac mevsiminde Arafat'tan inen insanların toplanarak zikir, dua ve vakfe ile Allah'a yaklaşmaları yahut bu yerin Allah'a yaklaştırmasından dolayıdır. Müzdelife, Hz.

Müzdelife Camii

Âdem ile Havvâ burada buluştuğu, insanlar toplanıp bir araya geldikleri, akşam ve yatsı namazları yatsı vakti girdikten sonra birlikte kılındığı için toplanma, bir araya gelme anlamında "Cem" diye de adlandırılmıştır. Ayrıca bazı âlimler Kur'an-ı Kerim'de geçen Meş'ar-i Haram ile *(Bakara, 2/198)* Müzdelife'nin kastedildiğini söylerken diğerleri bunun Müzdelife'de Hz. Peygamberin vakfe yaptığı Kuzah tepesi olduğunu ileri sürer.

Toplam alanı 963 hektar olan ve günümüzde sınırları işaret levhalarıyla belirlenen Müzdelife Mekke'ye 13 km. mesafededir. Hz. Peygamber, Vedâ Haccı'nda Arafat vakfesinin ardından Müzdelife'ye gelip Kuzah tepesine yakın bir yere inerek yatsı vaktinde akşamla yatsı namazını birleştirerek kıldırdı *(Müslim, "Hac", 289-291)*. Bu arada eşi Sevde ile henüz çocuk yaşta olan Abdullah b. Abbas gibi hasta, güçsüz ve kalabalığın sıkıntısına dayanamayacak olanların Mina'ya gitmesine izin verdi ve güneş doğmadan şeytan taşlamamaları konusunda onları uyardı. Fecre kadar dinlendikten sonra erkence kalkıp sabah namazını kıldırdı. Daha sonra devesine binerek Kuzah tepesine geldi ve Cenâb-ı Hakk'ın emri doğrultusunda *(Bakara, 2/198)* kıbleye dönüp tekbir ve tehlîl getirdi, dua etti; ortalık ağarıncaya kadar vakfesini sürdürdü, güneş doğmadan Mina'ya hareket etti. Resûl-i Ekrem, Arafat'ta ümmetinin affı için yaptığı duayı burada da tekrarlamış ve bunun ardından gülümsemişti. Bunun sebebi sorulunca duasının Allah tarafından kabul edildiğini ve bunu öğrenen şeytanın nasıl perişan olduğunu gördüğü için gülümsediğini ifade etmiştir *(Müsned, IV, 14-15; Beyhakî, V, 118)*.

Mina

Mekke ile Müzdelife arasında Mescid-i Harâm'ın yaklaşık 7 km. kuzeydoğusunda ve Harem sınırları içinde bulunan Mina şeytan taşlama, kurban kesme, bayram günlerinde konaklama gibi hac ibadetlerinin (menâsik) yapıldığı yerdir. Arapça'da insanların toplandığı veya kan akıtılan yere minâ denilmesinin yanında Hz. Âdem'in burada cenneti arzu (temenni) ettiği ve Cenâb-ı Hakk'ın bu yerde Hz. İbrahim'e yahut bütün kullarına lütufta (menn) bulunduğu rivayet edilmiştir. Buraya Mina adının verilmesi, anılan rivayetlerle birlikte insanların bayram günlerinde burada toplanması ve Allah'a yaklaşıp azabından emin olma ümidiyle kurban kesmeleri gibi sebeplerle açıklanmıştır.

Hz. Peygamberin uygulaması doğrultusunda bayramın birinci ve ikinci günlerinde gecenin Mina'da geçirilmesi mezheplere göre sünnet veya vacip sayılmıştır. Aynı şekilde Harem sınırları içinde kesilmesi gereken hac kurbanının Mina'da kesilmesi, yine hac ibadetinin önemli bir parçası olan saç kesme ve kısaltmanın da Resûl-i Ekrem'in uygulaması sebebiyle Mina'da yapılması daha faziletli kabul edilmiştir.

Mina

Arafat ve Müzdelife gibi ortak bir ibadet mekânı olduğundan 812 hektarlık bir alanı kapsayan Mina'nın da özel mülkiyete konu olamayacağı Hz. Peygamber tarafından bildirilmiştir *(Müsned, VI, 187; Ebu Dâvûd, "Menâsik", 89)*.

Mina çadırlarından bir görünüş

Mina sınırları içinde ve yakın çevresinde bazı önemli olayların hatırasını yaşatan birkaç mescid bulunmaktadır. Bunlardan en önemlisi ve halen mevcut olanı, Sâih Dağı'nın eteğinde küçük cemrenin yakınında inşa edilmiş Mescid-i Hayf'tır. Hz. Peygamberle Medineli Müslümanlar arasında büyük cemrenin (Akabe cemresi) hemen karşısında gerçekleşen Akabe biatlarının yapıldığı, etrafı tepelerle çevrili küçük vadinin içerisinde ise Mescid-i Bey'a yer alır. Günümüzde Akabe cemresinin yanında Mekke yönündeki ana caddenin kenarında biraz içeride bulunmaktadır. Abbasî halifesi Ebu Ca'fer el-Mansûr tarafından üstü açık olarak inşa ettirilen mescidin kıble tarafına gelen kısmının üstü Mısır Defterdarı İbrâhim Bey tarafından 1556 yılında kubbelerle örtülmüştür.

Eski kaynaklarda haber verilen diğer bir ibadet yeri Sâih Dağı'nın eteğinde bulunan Mescid-i Kebş'tir. Halk arasında Mescid-i İsmâil adıyla da anılan bu mescid, Hz. İbrâhim rüyasını *(Saffât, 37/102-108)* gerçekleştirmek amacıyla oğlunu kurban edeceği sırada Allah tarafından gönderilen kurbanlık hayvanın kesildiği kabul edilen yerde yaptırılmıştır. Yine eski kaynaklarda bahsedilen diğer

bir mescid ise birinci ve ikinci (orta) cemrelerin arasında, Arafat istikametine giderken sağ tarafta kalan Mescid-i Nahr (Mescidü'l-Menhar) olup Hz. Peygamberin Vedâ Haccı sırasında kurbanlarını kestiği yerde yaptırılmıştır. Burada daha önce varlığı bilinen küçük bir mescid de Mina'nın orta kesiminde Arafat'a yönelen kimsenin sağında kalan Kevser sûresinin nâzil olduğu yerde inşa edilen Mescid-i Kevser'dir. Mescid-i Hayf'ın yakınında Sâih Dağı'nın eteğinde Resûl-i Ekrem'in nübüvvetinin 4. yılında Mürselât sûresinin nâzil olduğu mağaraya Gârü'l-Mürselât *(Buharı, "Tefsîr", 77/1)*, burada bulunan mescide de Mescid- i Mürselât denir. Abdullah b. Ömer'den gelen bir rivayete göre Nasr sûresi de Vedâ Haccı sırasında Mina'da nâzil olmuştur *(Fâkihî, IV, 249)*.

Mescid-i Hayf

Mina'da birinci cemrenin (küçük şeytan) hemen yakınında yer alan Mescid-i Hayf, Resûl-i Ekrem'in Vedâ Haccı'nda çadır kurduğu ve cemaatle namaz kıldığı yerde inşa edilmiştir. Resûl-i Ekrem'in namaz kıldığı bu yerin etrafı sonradan duvarla çevrilip mescid hâline getirilmiştir. Arapça'da vadilerdeki su yatağının biraz yukarısındaki yerlere "hayf" denildiğinden Sâih Dağı'nın eteğine kurulan cami de bu adla anılmıştır. 227'de *(842)* Abbasî halifesi Vâsik Billâh tarafından imar edilen mescid, daha sonraki devirlerde de çeşitli İslam devletleri ve bu

Mescid-i Hayf ve Mina'dan bir görünüş

Mescid-i Hayf

arada Osmanlılar tarafından tamir edilmiştir. Suudi Arabistan hükümeti, yeni düzenlemeler sırasında Mescid-i Hayf'ı tamamen yıktırarak ek binalarıyla birlikte 25 dönümlük bir arazi üzerinde yeniden inşa ettirmiştir *(1987)*.

Mescid-i Hayf'ın yapıldığı yerde aralarında Hz. Musa'nın da bulunduğu yetmiş nebînin namaz kıldıklarının rivayet edilmesinden *(Fâkihî, IV, 269; Taberânî, XII, 414)*, buranın eskiden beri bir ibadet yeri olduğu anlaşılmaktadır. İlk dönemlerden itibaren Müslümanlar Mescid-i Hayf'a büyük değer vermişler; Ebu Hüreyre Mekke'de ikamet edecek olsa her cumartesi burasını ziyaret edip iki rek'at namaz kılacağını, Sa'd b. Ebu Vakkas burada iki rek'at namazı Beytü'l-Makdis'i iki defa ziyaret edip orada namaz kılmaya tercih edeceğini söylemiştir *(Fâkihî, IV, 267, 271)*. Hz. Peygamberin uygulaması sebebiyle Mescid-i Hayf'ta cemaatle namaza iştirak müstehap sayılmıştır *(İbn Kudâme, V, 333-334)*.

Cemerât

Hacıların kurban bayramı günlerinde Mina'da attıkları küçük taşların her birine ve bu taşların atıldığı üç ayrı yere cemre denir (çoğulu: cemerât). Cemrelerden Mina-Mekke yönündeki ilkine küçük veya birinci cemre, ikincisine orta cemre, üçüncüsüne de büyük cemre veya Akabe cemresi adı verilir. Birinci cemre ile orta cemre arasında 156,40 m., orta cemre ile Akabe cemresi arasında 116,77 m. mesafe bulunmaktadır.

Hz. İbrâhim'in Kâbe'nin inşasını tamamladıktan sonra Cebrâil'in yol göstermesiyle ilk haccını yaptığı ve oğlu İsmâil'i kurban etmeye götürdüğü sırada kendisini Allah'ın emrini yerine getirmekten alıkoymak isteyen şeytanı bu üç yerde taşladığı rivayeti hadis kitaplarında yer alır *(Müsned, I, 297, 306-307; Hâkim, I, 466; Beyhakî, es-Sünen, V, 153-154)*. Hz. Peygamber de Vedâ Haccı sırasında bu cemrelere taş atmış ve özellikle bu esnada hac ibadetinin yapılış şeklinin kendisinden öğrenilmesini istemiştir *(Müslim, "Hac", 310-312)*. Sahih hadislerde bu uygulamanın Hz. İbrâhim'in sünnetine dayandığı açıkça belirtilir ve sembolik olarak şeytanın taşlandığına vurgu yapılır.

"Şeytan taşlama" diye de adlandırılan bu atışlar, Hz. İbrâhim'in şeytanı taşlamasının hatırasını yaşatmakta ve insanları daima günaha sokmaya çalışan şeytana karşı bir tür tepki ve direnmeyi temsil etmektedir.

Mina'da cemrelerin yeri, İslamiyet öncesinden itibaren işaret taşları ile belirlenmişti. Ancak XIX. yüzyıla kadar cemrelerin etrafında taşın düşüş mesafesini sınırlandıran bir işaret veya ihata duvarı yoktu.1875 yılı başında Akabe Cemresi'nin çevresine demir parmaklıklar yapılmış, bu şekilde cemreye fazla yaklaşmaktan doğabilecek izdiham önlenmek istenmiştir. Ancak halk tarafından taş atılacak mekânın genişletildiği şeklinde anlaşılabileceği endişesiyle bu parmaklıklar bir yıl sonra kaldırılmış ve her üç cemrenin etrafına taşların düşeceği yeri belirleyen havuz biçiminde duvarlar inşa edilmiştir. 1975'te cemrelerin bulunduğu mevki, izdihamı önlemek için 40 ilâ 80 m. eninde ve 1 km. boyunda bir yolla iki katlı olarak yeniden

Cemrelerden birine taş atılırken (eski hâli)

düzenlenmiş, zaman zaman olduğu gibi 2005 yılında da birçok hacının izdihamdan ölmesi üzerine cemrelerin yeri yeniden düzenlenerek taş atış yolu dört katlı olarak yapılmıştır.

Cemrelerden biri (eski hâli)

Cemrelerden birine taş atılırken (yeni hâli)

Cemerât Köprüsü

Akabe

Arabistan'da Akabe adını taşıyan birçok yer vardır. Yesribli (Medine) Müslümanlarla Hz. Peygamberin buluştuğu yer Mescid-i Harâm'a yaklaşık 3 km. uzaklıkta ve Mina'da Cemretü'l-Akabe'ye yakın etrafı tepelerle çevrili küçük, kuytu bir vadidir.

Hz. Peygamber, ticaret, hac ve umre maksadıyla Mekke ve çevresindeki panayırlara gelenlere İslam davetini ulaştırmak için büyük çaba gösteriyordu. Bunlar arasında en verimli sonucu Yesrib halkıyla kurulan temaslardan elde etmişti. Hz. Peygamber, nübüvvetinin 11. yılı *(620)* hac mevsiminde Yesrib'den gelen Hazrec kabilesine mensup altı kişilik bir gruba İslamiyet'i tebliğ etmiş, onlar da Müslümanlığı benimsemişti. Ertesi yıl onu Hazrecli ikisi Evsli olmak üzere on iki kişi Resûlullah'la Akabe'de gizlice buluştu. Birinci Akabe Biatı adıyla anılan bu buluşmada Yesribliler Allah'a ortak koşmayacaklarına, çocuklarını öldürmeyeceklerine, birbirlerine iftirada bulunmayacaklarına, Resûlullah'ın emirlerine uyacaklarına dair söz verip kendisine biat ettiler.

Nübüvvetin 13. yılı *(622)* hac mevsiminde Yesrib'den gelen ikisi kadın yetmiş beş Müslüman, aralarında henüz Müslüman olmayanların da bulunduğu hac kafilesiyle birlikte, niyetlerini gizleyerek Mekke'ye hareket etti. Hacdan sonra

Akabe Biatı'nın yapıldığı yerde inşa edilen Mescid-i Bey'a

Mescid-i Bey'a'nın içinden görünüşü

yine Akabe'de Resûlullah'la gizlice buluşmayı kararlaştırdılar. Yesriblilerin kendilerini şehirlerine davet etmesi üzerine, toplantıya amcası Abbas b. Abdülmuttalib olduğu halde gelen Resûl-i Ekrem İkinci Akabe Biatı'nın şartlarını onlara bildirdi. Hz. Ali ve Ebu Bekir'in önemli noktalarda gözcülük yaptıkları bu toplantıda Yesribliler, hicret ettiği takdirde kendisini ve Mekkeli Müslümanları kendi canlarını, çocuklarını, kadınlarını ve mallarını korudukları gibi koruyacaklarına, her şartta kendisine itaat edeceklerine, malî yardımda bulunacaklarına, iyiliği emredip kötülüğü önlemeye çalışacaklarına, kimseden çekinmeden hak ve doğruluk üzere olacaklarına dair söz verdiler. Resûlullah, hazırlığı iki yıldan fazla süren bu biat sonunda peygamberlik görevini daha iyi bir şekilde sürdürebileceği, kendisinin ve ashabının emniyette olacakları, dinlerini huzurlu bir şekilde yaşayabilecekleri Yesrib şehrini hicret yurdu olarak seçti. Savaşla ilgili hususları da kapsadığı için Bey'atü'l-Harb adı da verilen bu anlaşmadan sonra ashaba Yesrib'e hicret izni verildi ve göç başladı.

Bugün Akabe mevkiinde bu biatın hatırasına inşa edilmiş bir mescid bulunmaktadır. İlk defa Abbasî halifelerinden Ebu Ca'fer el-Mansûr tarafından yaptırılan ve birçok defa tamir gören bu mescid Osmanlı mimarisi izlerini taşımaktadır ve iki tane kitabesi vardır.

Mugammes Vadisi

Mugammes Vadisi

İslamiyet öncesi dönemde Kâbe'yi yıkmak amacıyla Mekke üzerine yürüyen Ebrehe kumandasındaki ordu, Mekke'ye saldırmadan önce burada konaklamıştı. Vadi günümüzde Arafat'ın dokuzuncu yolundan Seylü'l-Kebîr'e giderken hudut levhalarını geçtikten sonra Tâif yoluna doğru 5. kilometrede sağda yer almakta ve Yeşil Vadi adıyla bilinmektedir.

Muhassir Vadisi

Müzdelife ile Mina hudutları arasında kalan ve bugün Vadiinâr diye isimlendirilen, kalınması zaruret olmadıkça caiz olmayan, Kur'an-ı Kerim'de Fil sûresinin işaret ettiği Fil Vak'ası'nın vuku bulduğu yerdir.

Hira

Mekke'nin kuzeydoğusunda Kâbe'ye yaklaşık 5 km. uzaklıkta, içinde Hz. Peygambere ilk vahyin geldiği mağaranın yer aldığı dağdır. Dağın Cebel-i Nûr (Nur dağı) diye de anılması, insanlara en doğru yolu gösteren vahiy nurunun bu dağdaki bir mağaraya inmesinden dolayı olmalıdır.

Resûl-i Ekrem'in hayatında çok önemli bir yeri bulunan ünlü mağara, zirvenin 20 m. kadar aşağısındadır. Burası mağara olarak anılmakla birlikte aslında üst üste yığılan kaya blokları arasında kalmış iki tarafı açık, sivri tonozlu tünele benzer şekilde gayri muntazam bir boşluktan ibarettir. Mağaraya tabii kayalardan oluşan yüksek basamaklardan çıkılır ve dar bir düzlükten geçilerek girilir. XX. yüzyılın ortalarında düşme tehlikesi göz önüne alınarak girişin karşısında Kâbe'nin göründüğü açıklık taşlarla kapatılmış, sadece hava akımı sağlamak için üst kısmında küçük bir aralık bırakılmıştır. İçerideki boşluk, bir kişinin başı tavana değmeyecek şekilde ayakta durabileceği kadar yükseklikte ve yere uzanabileceği kadar genişlik ve uzunluktadır.

Hira Mağarası

Mekke'de Hz. İbrahim'in tebliğ ettiği dine tâbi olan bazı kimseler (Hanîf) Recep ve Ramazan gibi aylarda burada inzivaya çekilirlerdi. Hz. Muhammed'in dedesi Abdülmuttalib de bunlardan biriydi ve zaman zaman Nur Dağı'ndaki mağaraya çekilip kendini ibadete verirdi. Hz. Muhammed de muhtemelen otuz beş yaşlarında iken Ramazan aylarında dedesinin inzivaya çekildiği bu mağaraya gidip gelmeye başladı. Özellikle nübüvvetin ilk müjdeleri kabul edilen sadık rüyalar gördüğü altı ay içerisinde yalnız kalmak istiyor ve bu mağarada tefekküre dalıyordu. Hira dağından her inişinde evinden önce Mescid-i Harâm'a giderek Kâbe'yi tavaf etmeyi âdet edinmişti; zaman zaman eşi Hz. Hatice'yi de beraberinde buraya götürüyordu. Nihayet kırk yaşına bastığı 610 yılı Ramazan ayının Kadir gecesinde sabaha karşı, daha önce hiç karşılaşmadığı Cebrâil ilk defa Hira'da, bütün ufku kaplamış ve bir taht üzerinde oturmuş halde Resûl-i Ekrem'e aslî sûretinde görünmüş ve Alak sûresinin ilk beş âyetinden oluşan ilk vahyi getirmiştir *(Buhârî, "Tefsîr", 96/1, "Bedü'ü'l-Vahy", 3; Müslim, "Îmân", 252, 257-258)*. Hicretten önceki Tâif yolculuğu dönüşünde de Resûl-i Ekrem, Mekke'ye girebilmek için himayesine sığınabileceği bir kimse ararken Hira mağarasında beklemişti.

Vaktiyle dağın tepesinde bulunan bir kubbe, daha sonra yıkılmış, mağaranın biraz yukarısında Osmanlılar zamanında yaptırılan su sarnıcının kalıntıları günümüze ulaşmıştır.

Nur Dağı

Nur Dağı

Nur dağı

Resûl-i Ekrem'in Nur Dağı'nda geçirmiş olduğu inziva hayatının ve peygamberlik görevinin burada başlamasının hem şahsı, hem de Müslümanlar için önemi büyüktür. Mutasavvıflar Hz. Peygamberin Nur dağındaki itikâfını Hz. Musa'nın Tûr dağındaki halvetiyle kıyaslayarak hatıralarını birlikte yaşatmışlar ve dinî hayat açısından inziva ve itikâfın önemini vurgulamak için Resûl-i Ekrem'in Hira Mağarası'ndaki zâhidâne yaşayışını önek kabul etmişlerdir.

Sevr

Hz. Peygamberin Medine'ye hicret ederken gizlendiği mağaranın bulunduğu, Mescid-i Haram'ın güneydoğusunda yer alan dağdır. Yaklaşık 759 m. yükseklikte olan Sevr Dağı Mescid-i Harâm'a 3 km. uzaklıktadır. Ashabın büyük çoğunluğunun Medine'ye göçmesinin ardından hicrete karar veren Resûl-i Ekrem, Hz. Ebu Bekir'le birlikte gece yarısı yola çıkarak Sevr Dağı'na ulaştı ve bir mağaraya gizlendiler. Burada kaldıkları sürece Hz. Ebu Bekir'in oğlu Abdullah geceleri gelerek elde ettiği bilgileri kendilerine aktarırdı. Dârü'n-Nedve'de toplanarak durumu görüşen müşrikler Hz. Peygamberi öldürme kararı aldılar. Bu planı uygulamakla görevlendirilenler bütün çevreyi aradılar, hatta Sevr Dağı'ndaki mağaranın önüne geldilerse de rivayete göre bir örümcek mağaranın ağzına ağ örmüş olduğu için içeriye bakmadan döndüler. Üç gün sonra, önceden sözleştikleri bir kılavuz, develerle birlikte Sevr'e geldi ve Medine'ye doğru sahil yolundan hareket ettiler.

Sevr Dağı

Hudeybiye

Hudeybiye, eski Mekke–Cidde yolunda Mekke'nin 22 km. batısında yer alır. Harem bölgesinin bu yöndeki sınırı olduğundan bugün Şümeysî denilen mevkide Cidde'den gelen gayrimüslimlerin Harem bölgesine girmesini engelleyen bir polis kontrol noktası vardır. Hudeybiye Antlaşması ile Bey'atü'r-Rıdvân'ın yapıldığı yer günümüzde Hubeybiye Mescidi diye bilinen yerden 800 m. Mekke'ye daha yakındır. Burada eski mescidle onun yerine yapılmak istenip de vazgeçilen yeni mescidin temel kalıntıları mevcut olup batısında duvarla çevrili küçük bir mezarlık ile 25-30 m. ilerisinde Hudeybiye Kuyusu mevcuttur.

Hicretten sonra Hz. Peygamber ve muhacirler eski vatanlarını özlüyor ve Kâbe'yi ziyaret etmeyi arzu ediyorlardı. Resûl-i Ekrem rüyasında Kâbe'yi tavaf ettiğini görmesi üzerine, umre yapmaya karar verdi ve bu kararını ashabına bildirerek hazırlanmalarını emretti. Yanlarına yalnızca yol silahı olan kılıçlarını alan 1400 sahabî ile birlikte 6. yılın Zilkade'sinin başında *(Mart 628)*, Zülhuleyfe'de ihrama girilerek hareket edildi ve Harem sınırı olan Hudeybiye'de konaklandı. Kureyşliler Müslümanların Mekke'ye girmesine izin vermeyeceklerini, kendilerine elçi olarak gelen Osman'ın Kâbe'yi tavaf edebileceğini söylediler. Hz. Osman bu teklifi reddedince kendisini hapsettiler. Bu gelişme Müslümanların karargâhına Osman'ın öldürüldüğü şeklinde ulaşınca, Hz. Peygamber, müşriklerle savaşmadan oradan ayrılmayacaklarına dair biat aldı. Buna Rıdvan Biatı (Bey'atür-Rıdvân) denilir. Bunu haber alan Kureyşliler telaşa kapılarak Hz. Osman'ı serbest bıraktılar. Ardından da Süheyl b. Amr başkanlığında bir heyet yolladılar.

Hudeybiye Antlaşması'nın yapıldığı yer

Hudeybiye Kuyusu

Yapılan müzakerelerden sonra bir antlaşma imzalandı ve buna Hudeybiye Antlaşması adı verildi. İlk bakışta aleyhte görünen ve ashabın itirazlarına yol açan bu antlaşmanın olumlu sonuçları müteakip yıllarda görülmeye başladı. Müslümanları o güne kadar muhatap saymayan Kureyşliler bu antlaşmayla Müslümanları siyasî bakımdan tanımış oldular. Kureyş'in tarafsız kalması sebebiyle, eskiden onunla ittifak içinde olan kabileler bertaraf edildi, Kureyş'ten çekinen bazılarıyla da ittifaklar kuruldu. İnsanlar arasındaki düşmanlık yerini dostluk ilişkilerine bıraktı ve İslamiyet Arap yarımadasında hızla yayılmaya devam etti; Mekke'nin fethine kadar geçen iki yıl içinde Müslüman olanların sayısı, o güne kadar geçen on sekiz yıl içindeki Müslümanların sayısını aştı. Bu münasebetle nâzil olan Feth sûresinde anılan "feth-i mübîn" ve "nasr-ı azîz"den *(Feth, 48/1-3)* bu antlaşmanın kastedildiği genel kabul görmüştür. Hz. Peygamber, bir yıl sonra Mekke'ye gidip ashabıyla birlikte önceki yıl yapamadığı umresini kazâ etti ve buna "umretü'l-kazâ" adı verildi.

Huneyn

Huneyn, su kaynaklarından mahrum, çöllerden oluşan bir vadi olup şöhretini Kur'an-ı Kerim'de adından bahsedilen iki gazveden birisi (diğeri Bedir) olmasından almıştır. Hevâzin Gazvesi adı da verilen bu savaşın meydana geldiği alan bugün Mekke'ye 60 km. uzaklıkta ve Seylü'l-Kebîr ile Sadr adlı iki vadiyi birleştiren 5 km. uzunluğunda bir vadidir.

Mekke ile Necid arasında ve güneyde Yemen'e kadar uzanan bölgede yayılmış olan Hevâzinliler Mekke fethi öncesinde Hz. Peygamberin büyük bir ordu ile Medine'den ayrıldığını haber alınca bu hareketin kendilerine karşı olabileceğini düşünerek savaş hazırlıklarına başlamışlardı.

Huneyn vadisi

Mekke'nin fethinden sonra Resûlullah'ın Tâif yolu üzerindeki Nahle'de bulunan Uzzâ putunu yıktırması üzerine kendi putları Lât'ın da tahrip edileceğinden korkan ve bütün mal varlığıyla birlikte Evtâs'ta toplanan Hevâzin kabilesinin önemli bir kolu olan Sakifliler de onlara katıldılar. Hz. Peygamber, Mekke'nin fethinden 17 gün sonra 12.000 kişilik bir orduyla yola çıktı. Huneyn vadisinde pusu kuran Hevâzinlilerin Evtâs'a yönelen Müslümanların Hâlid b. Velîd kumandasındaki öncü birliğini oka tutmasıyla savaş başladı. Havanın henüz aydınlanmaması sebebiyle düşmanın yerini tesbit etmenin zorluğu yanında ürken hayvanların yol açtığı karışıklık ve panik, öncü birliğin dağılmasına, merkezdeki birliklerin de düzensiz bir şekilde geri çekilmesine sebep oldu. Resûlullah'ın etrafında çok az sayıda asker kaldı. Dağılan İslam ordusu Hz. Peygamberin uyarısı ile kısa zamanda toparlanarak çetin bir savaşın ardından Hevâzinlileri hezimete uğrattı. Kur'an-ı Kerim'de başlangıçtaki bozgunun sebebi olarak bazı Müslümanların sayı bakımından kendilerini üstün görüp ve böbürlenmeleri gösterilmiş, fakat acı tecrübeden sonra Allah'ın manevî desteğiyle zaferin kazanıldığı ifade edilmiştir *(Tevbe, 9/25-26)*.

Huneyn Gazvesi öncesi ve sonrasında Hevâzin kabilesinin çekildiği Karnülmenâzil ve Karnüssa'lebe'ye sınır olan, kuyular ile evlerin bulunduğu Evtâs Vadisi Mekke-Tâif otobanının 80. kilometresinde yer almaktadır.

Huneyn Gazvesi'nde hezimete uğrayan Hevâzinli müşriklerin Evtâs ve Tâif'e çekilerek yeniden savaş hazırlıkları yaptıklarını haber alan Resûl-i Ekrem, Ebu Âmir el-Eş'arî kumandasında bir birliği Evtâs'a gönderdi; kendisi de Tâif'e hareket etti. Evtâs'ta müşriklerle karşı karşıya gelerek kahramanca savaşan Ebu Âmir yaralanıp şehid olacağını anlayınca kumandayı yeğeni Ebu Mûsâ el-Eş'arî'ye bıraktı. Ebu Mûsâ ve beraberindekiler Hevâzinlilere üstünlük sağlayarak Medine'ye döndü ve her iki kumandan Resûl-i Ekrem'in duasına mazhar oldu.

Ci'râne

Mekke ile Tâif arasında, Mekke'ye 29 km. uzaklıktaki Ci'râne, Harem sınırları içerisinde bulunan kimselerin ihrama girdikleri yerlerden birisidir. Ci'râne'nin önemi Huneyn Gazvesi'nde elde edilen ganimetlerin bekletilmesi ve Hz. Peygamberin umre için burada ihrama girmesinden dolayıdır. Huneyn Gazvesi'nden sonra ganimetler Hz. Peygamberin talimatıyla Ci'râne'ye getirildi. Tâif'i kuşatan Resûlullah da bir süre sonra kuşatmayı kaldırarak Ci'râne'ye geldi, Hevâzinlilerin Müslüman olmaları halinde kendilerine iade etmeyi düşündüğü 6000 kadar esirle bol miktardaki ganimeti askerlere dağıtmadan bir süre bekledi. Ancak Hevâzin heyetinin gecikmesi ve bazı yeni Müslüman olmuş bedevilerin ısrarlı talepleri

üzerine ganimetler taksim edildi. Daha sonra Hevâzin'den gelen heyet Hz. Peygambere Müslüman olduklarını söyleyerek esirleri ve mallarını istediler. Buna razı olmayan bazı kimselerin de ikna edilmesiyle esir ve ganimetler geri verildi.

Hz. Peygamber Ci'râne'de iken kabilesiyle birlikte buraya getirilen süt kardeşi Şeymâ ile görüşmüştü. Resûl-i Ekrem ablasına çok iyi davranmış ve kalmasını istemişti. O da kavminin yanına gitmek isteyince, kendisine hediyeler vererek onu akrabalarının yanına gönderdi.

Ganimetlerin taksiminden sonra Resûl-i Ekrem Ci'râne'de ihrama girerek Mekke'ye gidip umre yaptı (10 Mart 630). Bu sebeple bazı âlimler umre için Ci'râne'ye gidip buradaki mescidden ihrama girmeye önem atfederler. Eyüp Sabri Paşa Ci'râne'de Hz. Peygamber tarafından ortaya çıkarılan, suyu hafif ve leziz olan bir kuyunun bulunduğunu kaydeder.

Cir'âne Mescidi

Ci'râne Kuyusu

Hz. Âmine'nin Kabri

Hz. Peygamberin annesi Âmine, Kureyş kabilesinin Benî Zühre koluna mensup Vehb b. Abdümenâf'ın kızıdır. Asaleti ve yakışıklılığı sebebiyle birçok hanımdan evlenme teklifi alan Abdullah, bunlara iltifat etmeyerek Âmine ile evlenmiştir. Hz. Peygamberin ana rahmine intikal etmesiyle Abdullah'ın alnındaki "Nûr-i Muhammedî" veya "Nûr-i Nübüvvet" adı verilen nur da ona intikal etmiştir.

Benî Sa'd Vadisi

Hz. Peygamber doğduktan sonra annesi onu diğer Mekkeli aileler gibi, çölün sağlıklı havasında yetişerek fasih Arapça öğrenmesi için

sütanneye verdi. Hz. Muhammed sütannesi Halîme'nin yanında dört veya beş yaşına kadar kaldı. Altı yaşına gelen oğlunu cariyesi Ümmü Eymen'le birlikte yanına alan Âmine, akrabalarını ve kocası Abdullah'ın kabrini ziyaret etmek amacıyla Yesrib'e (Medine) gitti. Burada bir ay kadar kaldıktan sonra dönüşte Medine'ye yaklaşık 190 km. mesafede bulunan Ebvâ'da hastalanıp vefat etti ve buraya defnedildi. Ümmü Eymen, Hz. Muhammed'i Mekke'ye götürüp dedesi Abdülmuttalib'e teslim etti.

Ebvâ Köyü

Bedir'den sonra Sukyâ ile Cuhfe arasında, bugün Râbiğ kasabasına bağlı bir köy olan Ebvâ'ya birkaç kilometre mesafede Ümmü'n-Nebî denilen mevkide bölge halkı tarafından Hz. Âmine'ye nisbet edilen bir kabir mevcut olup etrafı basit şekilde taş yığınıyla çevrilmiştir. Kabrin üzerinde daha önce varlığı bilinen yapı ise yakın bir dönemde yıktırılmıştır.

Hicretin 6. yılında (628) Hz. Peygamber Hudeybiye'ye giderken Ebvâ'ya uğradı ve ziyaret etmek için annesinin kabrine gitti; kabri düzeltti ve ağladı; onun ağladığını gören sahabîler de ağladılar. Kendisine niçin ağladığı sorulunca, "Annemin şefkat ve merhameti gözümün önüne geldi de onun için ağladım" cevabını verdi *(Müslim, "Cenâ'iz", 105-106; İbn Sa'd, I, 94)*.

Hz. Halîme'nin Evi

Mekkeli aileler yeni doğan çocuklarını, çölün sağlıklı havasında büyümeleri ve fasih Arapça'yı öğrenmeleri için bedevî kabilelerden bir sütanneye verirlerdi. Hevâzin kabilesinin Sa'd b. Bekir koluna mensup olan Halîme, bir kıtlık yılında kabilesinden bazı kadınlarla birlikte Mekke'ye gittiğinde zengin bir aile çocuğu bulamadı; yetim olması sebebiyle Hz.Muhammed'i almakta tereddüt gösterdiyse de boş dönmemek için ona sütannelik yapmayı kabul etti. Halîme ve ailesinin Hz. Muhammed'i yanlarına aldıktan sonra bolluk ve berekete kavuşmaları başta olmak üzere, bu esnada Şakk-ı Sadr (göğsünün açılıp kalbinin yıkanması) gibi bazı fevkalade olaylar meydana gelmişti. Hz. Muhammed, sütannesinin yanında beş yaşına kadar kaldı. Halîme bi'setten sonra ve Mekke'nin fethinden önce İslamiyet'i kabul ederek vefat etti. Ölüm tarihi bilinmeyen Halîme'nin kabrinin

Benî Sa'd Vadisi'nde Hz. Halîme'nin evinin bulunduğu yer

Cennetü'l-Baki'de olduğuna dair geç döneme ait eserlerde bilgi vardır. Ama diğer önemli şahsiyetlerin olduğu gibi onun için de bir makamın yapılmış olduğu anlaşılmaktadır.

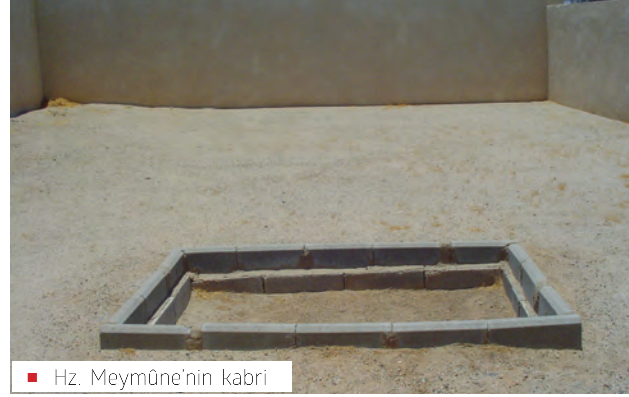
Hz. Peygamberin sütannesi Halîme es-Sa'diyye'nin köyü Züveybât adıyla Benî Sa'd vadisindedir. Halîme'nin evi taşlarla çevrili bir alan olarak korunmaktadır. Burada Halîme'ye nisbet edilen mescid 1985'e kadar ayaktaydı.

Hz. Meymûne'nin Kabri

Meymûne, Resûl-i Ekrem'in en son evlendiği hanımıdır. Hz. Peygamber bu evlilikle, yetmiş kadar sahabînin şehid düştüğü Bi'r-i Maûne olayından (4/625) sonra Arabistan'ın güçlü kabilelerinden Âmir b. Sa'saa ile akrabalık kurmuştur. Resûlullah hicretten önce İslam'ı kabul eden Meymûne'yi umretü'l-kazâ esnasında Mekke'de nikâhlamayı arzulamış, fakat müşrikler Hudeybiye Antlaşması şartlarına göre üç günlük sürenin dolduğunu ileri sürerek şehri bir an önce terk etmesini istemiş ve bu evliliğe izin vermemişlerdi. Bunun üzerine Resûl-i Ekrem Mekke-Medine yolu üzerinde bugün Nüveyriye diye bilinen Serif mevkiinde Meymûne ile nikahlandı (Zilkade 7/Mart 629). Bu evlilikten sonra Âmir b.

Şakk-ı Sadr'ın gerçekleştiği yer

Sa'saa kabilesine mensup heyetler Medine'ye gelip Hz. Peygamberle görüşmüş ve kabile halkı İslamiyet'i kabul etmiştir. Hz. Âişe'nin, "Meymûne bizim en müttakimiz, akrabalık bağını en çok gözetenimizdi" dediği Meymûne, 51 (671) yılında Serif'te vefat etti. Cenaze namazını Abdullah b. Abbas kıldırdıktan sonra burada defnedildi. Osmanlılar zamanında kubbeli bir kabir ve mescidin yer aldığı bu alanda, şimdi herhangi bir yapı mevcut olmayıp sadece etrafı duvarlarla çevrili şekilde bir kabir bulunmaktadır.

Hz. Meymûne'nin kabri

Abdullah B. Ömer'in Kabri

Babasıyla birlikte Medine'ye hicret eden Abdullah, Bedir ve Uhud savaşlarına katılmak istemiş, ancak yaşının küçük olmasından dolayı buna izin verilmemişti. On beş yaşına girince Hz. Peygamberin izniyle Hendek Savaşı'na katıldı. Bundan sonra Hudeybiye, Hayber, Mekke'nin fethi ve Huneyn'de hazır bulunan Abdullah, Hulefâ-i Râşidîn döneminde Suriye, Irak ve Mısır fetihlerine, Yermük ve Nihâvend savaşlarına katıldı. Ebu Eyyûb el-Ensârî ile birlikte 669'daki ilk İstanbul seferinde de bulunan Abdullah, Müslümanlar arasında çeşitli fitnelere yol açan savaşlardan ve siyasî olaylardan hep uzak durmuş ve daima temkinli davranmıştır. Resûl-i Ekrem'in hayat tarzına harfi harfine uyma ve onun emirlerini olduğu gibi yerine getirme hususunda ashâb-ı kirâm içinde müstesna bir yeri olan İbn Ömer, en çok fetva veren yedi sahabîden, ilim ve fetvaları ile meşhur olan Abdullah adlı sahabîlerden (Abâdile) biridir. Her yıl Medine'den hac için Mekke'ye giden İbn Ömer, Medine'den Mekke'ye ulaşıncaya kadar Hz. Peygamberin konakladığı yerlerde konaklamaya ve namaz kılmaya büyük önem verirdi *(Buhârî, "Salât", 89)*. 692 yılında Mekke'de 85 yaşında vefat eden İbn Ömer, hicret ettiği için Mekke Haremi dışında defnedilmeyi vasiyet etmiş, cenazesi Ten'im yakınlarında toprağa verilmiştir.

Mîkât Yerleri

Mîkât, hac ve umre ibadeti için ihrama girilecek günleri (el-Mîkatü'z-Zamânî) ve yerleri (el-Mîkâtü'l-Mekânî) ifade eder. Zamanla ilgili mîkât hac için Şevval ve Zilkade aylarıyla Zilhicce'nin ilk on günüdür; umre için yılın tamamıdır.

Mekânla ilgili mîkât Mekke'ye gidenlerin veya hac ve umre yapacakların ihrama girecekleri noktalardır.

Hz. Peygamberin uygulama ve açıklamalarına dayanılarak Mekke ile belirli çevresine Harem, burayı kuşatan ikinci bölgeye Hill, bunların dışında kalan yerlere de "Afâk" denilmiş, Harem ve Hill dışından hac ve umre için yahut başka bir amaçla Mekke'ye gelenlerin belirli yerlerde ihrama girip bazı kurallara uymaları zorunlu kılınmıştır. Harem bölgesinde oturanlar hac için bulundukları yerden, umre için Hill bölgesine çıkarak, Hill bölgesinde oturanlar hac ve umre için bulundukları yerden, buraların dışından gelen Âfâkîler ise kendileri için belirlenen mîkât yerlerinden ihrama girerler. Âfâkîlerin ihrama gireceği yerler Resûl-i Ekrem tarafından beş nokta halinde belirlenmiştir: Zü'l-Huleyfe, Cuhfe, Zât-ü Irk, Karnü'l-Menâzil ve Yelemlem *(Buhârî, "Hac", 7-12; Müslim, "Hac", 11-12; Ebu Dâvûd, "Menâsik", 8)*.

Mîkâtların Mekke'ye mesafeleri konusunda kaynaklarda farklı rakamlar verilmesi daha sonra yeni yolların yapılmasından ileri gelmektedir. Bölgenin dağlık olan arazi yapısına uygun düşen eski güzergâhlar açılan yeni güzergâhlarla yer değiştirmiştir. Bu yerlerin mîkât olarak belirlenmesi mutlaka o noktada ihrama girileceği anlamına gelmez; söz konusu mevkilerin hizasında herhangi bir yerde ihrama girmek de mümkündür.

Zülhuleyfe Medine yönünden Mekke'ye gideceklerin ihram yeri olup Mescid-i Nebevî'ye uzaklığı yaklaşık 11 kilometredir. Bugün Hz. Ali'ye nisbet edilen

Zülhuleyfe mîkâtı ve buradaki cami

"âbâr-ı Ali" (Ebyâr-ı Ali) adıyla bilinen Zülhuleyfe Mekke'ye en uzak mîkât olup Resûl-i Ekrem hicretten sonra iki defa umre (Hudeybiye, umretü'l-kazâ), bir defa da hac (Vedâ Haccı) için burada ihrama girmiştir.

Kızıldeniz sahiline 9 km., Mekke'ye 187 km. mesafede bir köy olan Cuhfe, İslamiyet'in erken dönemlerinde Suriye bölgesinden gelenlerin mîkâtı idi; bugün bir uğrak yeri olmaktan çıkmış, yerini ona yakın Râbiğ şehri almıştır. Türkiye, Lübnan, Suriye, Ürdün, Filistin, Afrika ülkeleri ve Batı ülkeleriyle Suudi Arabistan'ın bazı kuzey bölgelerinden doğrudan Mekke'ye gelen hacılar burada ihrama girerler.

Zâtüırk, Irak yönünden gelenlerin mîkâtı olup günümüzdeki adı Darîbe'dir. Ulemanın büyük bir kısmı bu yeri de mîkât olarak Hz. Peygamberin, bir kısmı ise Hz. Ömer'in tesbit ettiği görüşündedir. Buna göre, Basra ve Küfe şehirleri kurulunca ahalisi halifeye gelerek, Resûl-i Ekrem'in Necidliler için tayin ettiği Karnü'l-Menâzil'in kendilerine sapa düştüğünü ve oraya gitmelerinin meşakkatli olduğunu söylediler. Bunun üzerine Hz. Ömer, "Öyleyse siz Mekke'ye giden yolunuzun üzerinde Karnü'l-Menâzil hizasında bir nokta bulup orayı mîkât edinin" demiş ve ardından Zât-ü Irk'ı Iraklılar için ihram yeri olarak tayin etmiştir.

Karnülmenâzil mîkâtı ve buradaki cami

Mekke'ye 94 km. uzaklıktaki Karnülmenâzil, günümüzde Seylülkebîr adıyla tanınan büyük bir köydür. Necid bölgesi başta olmak üzere Körfez ülkeleri, Irak, İran ve diğer doğu ülkelerinden Mekke'ye gelenler burada ihrama girerler. Karnülmenâzil'in hizasında yer alan, eskiden çok az sayıda hacının ihrama girdiği Vâdî Muhrim, bugün büyük ve mamur bir köy olup Tâif-Mekke yolunun yapılmasından sonra Mekke'ye gidenler tarafından ihram yeri olarak tercih edilmeye başlanmıştır.

Mekke'ye 84 km. uzaklıkta bulunan Yelemlem'de Yemen ve Suudi Arabistan'ın güneyinden gelenler ihrama girer. Hz. Peygamberin Yemen'e zekât memuru ve kadı olarak gönderdiği Muâz b. Cebel adına bir mescidin yapıldığı bu yerin hizası ayrıca Malezya, Endonezya, Çin ve Hindistan'dan deniz yoluyla gelenler için de mîkât kabul edilmiştir.

Panayırlar

İslamiyet'in doğuşu sırasında hac ve umre gibi âdetler devam ettirilmekte, putperest gelenekleriyle iç içe girmiş olan hac törenleri panayırlarla bağlantılı olarak sürdürülmekteydi. Haram aylarda kurulan panayırlar ile hac arasında kurulan paralellik buralarda yapılan diğer faaliyetlerin de hac mevsimi içerisinde yapılmasını sağlıyordu. Panayırlara özellikle ticarî faaliyetler için rağbet eden insanlar, işleri bittikten sonra Mekke'yi ziyaret edip hac menâsikini tamamlamış olarak memleketlerine dönüyorlardı. Müşrikler, haccı her yıl bahar mevsimine denk düşürmek için iki veya üç yılda bir tekrarlanan nesî ile ayların yerlerini değiştirdiklerinden törenler, asıl zamanı olan Zilhicce yerine başka aylarda yapılır, ancak hac yirmi dört yılda bir gerçek anlamda Zilhicce'ye rastlardı. Hacı adayları, hac mevsiminin başladığı ayın ilk günü ihramlı olarak Ukâz panayırına gelirlerdi. Burada yirmi gece kaldıktan ve alışveriş yaptıktan sonra Mecenne panayırına, on gece de burada kaldıktan sonra Zülmecâz panayırına giderlerdi. Zülmecâz'da sekiz gece kaldıktan sonra buradan ayrılarak Arefe Günü Arafat'a çıkarlardı.

Ukâz Panayırının kalıntıları

Zülmecâz panayırının kurulduğu yer

Resûl-i Ekrem nübüvvetle görevlendirilmesinden sonra, panayırların kurulduğu yerler başta olmak üzere insanların toplandığı bütün mekânlara giderek onlara İslamiyet'i tebliğ ediyordu.

Ukâz, Mekke'nin güneydoğusunda Nahle ve Tâif arasında bulunan Sakıf ve Kays b. Aylân kabilelerinin pazar yeri olup Arapların İslamiyet öncesi en büyük pazarı burada kurulurdu. Ukâz'da ticarî faaliyetlerin yanı sıra şairler en güzel şiirlerini takdim eder, hatipler en tesirli hutbelerini okurlardı. Zamanın seçkin şair ve ediplerinden meydana gelen hakem heyeti o yılın en iyi şiir ve şairini, en iyi hutbe ve hatibini seçerdi. Hz. Muhammed, risâletinden önce Hanîflerden Kus b. Sâide'nin Ukâz panayırında verdiği hutbeyi dinlemişti. Bugün Tâif'in kuzeydoğusunda yer alan, özellikle nar ve narenciye ağaçlarıyla çevrili bu alanda bazı eser ve kalıntılar mevcut olup bunların çoğunda Osmanlı mimarisinin izleri görülmektedir.

Mecenne Merrü'z-Zahrân (bugün Fâtıma) Vadisi'nde Esfâr dağı yakınında olup Kinâne kabilesinin pazar yeriydi. Mecenne panayırı Zilkade ayının sonunda kurulur, Zilhicce'nin hilâli görülünceye kadar (on gün) sürer ve buradan Zülmecâz'a gidilirdi. Bugün burada Cümûm adlı bir kasaba bulunmakta ve Mekke'nin kuzeyinde 28 km. uzaklıkta Mekke-Medine otobanından Cümûm'a girerken sağ tarafta uzanan dağ silsilesinin eteğinde yer almaktadır.

Zülmecâz Huzeyl kabilesine ait olup Arafat'tan Seylülkebîr'e giden yola girdikten sonra Arafat sınır taşlarının bittiği yere yaklaşık 13,5 km. uzaklıktadır. Etrafı tellerle çevrilerek koruma altına alınan bu yerde Cahiliye döneminden kalan ve dükkân olarak kullanılan mekânların kalıntıları vardır.

Mi'rac

Cenâb-ı Hakk, amcası Ebu Tâlib ile hanımı Hz. Hatice'yi kaybeden ve yardım alma umuduyla gittiği Tâif'te maddî ve manevî eziyetlere maruz kalan elçisine büyük bir lütuf ve ihsan olmak üzere İsrâ ve Mi'rac mucizelerini bahşetmiştir. Hicretten bir yıl önce *(621)* Receb ayının 27. gecesinde kudretinin işaretlerini göstermek için onu Burakla Mescid-i Harâm'dan Mescid-i Aksâ'ya ulaştırmış *(İsrâ, 17/1)*, Mescid-i Aksâ'dan da insan varlığının ulaşabileceği en yükseklere (Sidretü'l-Müntehâ ve Cennetü'l-Me'vâ) çıkarıp hiç kimsenin erişemediği yakınlık makamına, ilâhî ikram ve ihsana nail ederek Mi'rac'ı gerçekleştirmiştir *(bk. Necm, 53/1-18)*. Resûl-i Ekrem Mekke'ye dönünce Mescid-i Harâm'a giderek Hicr'de İsrâ ve Mi'racını müşriklere haber verdi. Büyük şaşkınlık geçiren müşrikler Resûlullah'ın sözlerini yalanlama yoluna gittiler.

Mescid-i Aksâ

Kubbetü's Sahra

Mescid-i Aksâ ve seferde olan kervanları hakkında Hz. Peygambere bazı sorular sordular, fakat Resûl-i Ekrem'in verdiği bütün haberler doğru çıktığı halde iman etmeyerek onu sihir yapmakla suçladılar.

Allah Resûlü'nün İsra gecesi Mescid-i Aksa'dan dönerken Dacnân denilen yerde gördüğü Kureyş kervanının Seniyyetü'l-Beydâ'ya ulaşmış olması gerektiğini söylemiş, yapılan araştırma sonucu bunun doğru olduğu anlaşılmıştı. Bu yer günümüzde Mekke'den Ten'im'e giderken Suudi Havayolları Merkez Binası'nın tam karşısıdır.

Daha sonra onlardan bazıları Hz. Ebu Bekir'e giderek arkadaşının geceleyin Mescid-i Aksâ'ya gittiğinden, orada namaz kılıp Mekke'ye geri döndüğünden bahsettiğini söylediler. Mantık dışı buldukları bu olayı Hz. Ebu Bekir'in kabul etmeyeceğini beklerken ondan, "Eğer bunu Muhammed söylüyorsa şüphesiz doğrudur" cevabını aldılar. Hz. Ebu Bekir'in mi'rac olayını bu şekilde kabul etmesi üzerine Resûl-i Ekrem kendisine "Sıddîk" lakabını vermiştir.

Tâif

Bugün Suudi Arabistan'ın dördüncü büyük şehri olan Tâif, Mekke'nin güneydoğusunda, Vec vadisinin iki tarafında ve deniz seviyesinden 1700 m. yükseklikte kurulmuştur. Mekke'ye Mekke-Riyad otobanından 130 km., Arafat'ın güneyindeki dağ yolundan 80 km. uzaklıktadır. Tâif bağ ve bahçeleriyle meşhur olup serin havası ve bol yağmurlarıyla eskiden beri Mekke'nin yazlığıdır.

Vec vadisindeki Hz. Ali Mescidi

Gül bahçeleriyle de meşhur olan Tâif'te dünyanın en meşhur gül yağı üretilir.

Resûl-i Ekrem'in, peygamberlikle görevlendirilişinin 10. yılı Şevval ayının sonlarına doğru gerçekleştirmiş olduğu Tâif yolculuğu, İslamiyet'i tebliğinin önemli bir safhasını teşkil etmektedir. Hz. Peygamber yanına Zeyd b. Hârise'yi alarak Sakıf kabilesinin yaşadığı Tâif'e gidip onları İslamiyet'e davet etti. Kureyşliler ile ticaret ve akrabalık bağları olan Sakiflilerden hiçbiri onun çağrısını dinlemediği gibi kendisini ve Zeyd b. Hârise'yi şehrin ayak takımına taşlattılar. Atılan taşlarla ayakları kanayan Resûlullah'ı korumak isteyen Zeyd de başından yaralandı.

Hz. Peygamber Tâif'ten ayrıldıktan sonra Mekke'ye ancak müşrik olan Nevfeloğulları'nın reisi Mut'im b. Adî'nin himayesinde girebildi. Hz. Âişe sonraları, hayatında Uhud Gazvesi'nden daha zor bir gün yaşayıp yaşamadığını Resûlullah'a sorunca o şöyle demişti: "Tâif dönüşünde bir ara başımı yukarı kaldırdım, beni gölgelendiren bulutun içinde Cebrâil'i gördüm. Cebrâil istediğim takdirde Mekkelileri helâk edecek meleğin emrime verileceğini söyledi, melek de yanıma geldi. Bunun üzerine, "Hayır! Ben, Allah'ın bu müşriklerin soyundan yalnız O'na kulluk eden ve kendisine hiçbir şeyi ortak koşmayan kimseler çıkarmasını arzu ederim" dedim *(Buhârî, "Bed'ül-halk", 7; Müslim, "Cihâd", 111)*.

Mescid-i Addâs

Addâs, Musul civarındaki Ninevâ şehri halkından bir Hristiyan olup Taif'in ileri gelenlerinden Şeybe b. Rebîa ve kardeşi Utbe'nin kölesiydi. Hz. Peygamber, İslamiyet'e davet için gittiği Tâif halkından eziyet görünce Şeybe ve Utbe'nin bağına sığınmıştı. Addâs burada efendilerinin emriyle bir tabak üzüm sunduğu Resûl-i Ekrem'le konuşma imkânı bulmuş ve onun peygamberliğini kabul ederek Müslüman olmuştu.

Addâs'ın Hz. Peygambere ikramda bulunduğu bu bahçeye sonraki dönemlerde bir mescid yapılmıştır. Mescid-i Addâs eski adı Vec Vadisi olan Tâif'in Mesnâ bölgesinde modern mimarisiyle hâlâ ayaktadır. Hz. Peygamber ve Addâs'ın hatırasını yaşatmak için yapılan bu mescidin çevresi ilk dönem tarih ve coğrafya kitaplarında vasfedilen özelliklerini günümüzde de sürdürmektedir.

Mescid-i Addâs

Mescid-i Kûu'

Hz. Peygamber Tâif yolculuğundan dönerken Utbe ve Şeybe b. Rebîa'nın üzüm bağında dinlendikten sonra bahçenin bulunduğu yerden biraz aşağıda vadiye dönüldüğü yerde, Ebu Zübeyde dağının eteğinde ve yolun kenarında biraz yüksekte bulunan incir ağaçlarının yanında namaz kılmış ve oradaki kuyudan su içmişti. Bunun hatırasını canlı tutmak için yapılan bu mescide Mescidü'l-Mevkıf

Mescid-i Kûu'

adı da verilir. Son olarak 2003 yılına kadar ayakta duran Osmanlı yapımı bu bina yıkılarak yerine modern bir tarzda yine taştan bir mescid yapılmıştır.

Nahle Vadisi

Mekke'nin tarih boyunca meyve ve sebze ihtiyacını karşılayan en önemli yer olan Nahle (hurma ağacı) vadisi (Nahletü'l-Yemâniye), Mekke-Tâif yolu

Nahle vadisi

üzerindedir. Resûl-i Ekrem Tâif dönüşü bir süre burada kalmış, gece yarısı namaz kılarken buradan geçmekte olan cinlerden bazıları Kur'an-ı Kerim'i dinlemiş ve gidip kavimlerine haber vermişlerdi *(Ahkâf, 46/29)*. Ayrıca Hz. Peygamberin Medine'ye hicretinden kısa bir süre sonra Kureyşliler, Medinelilere mektup göndererek Hz. Muhammed'i himayeden vazgeçmemeleri halinde savaş açmakla tehdit ettiler. Resûl-i Ekrem, Medine'ye sığınan Müslümanları bu tehditten korumak ve Kureyş kervanlarının bundan sonra Müslümanların nüfuz bölgesinden rahatça geçemeyeceklerini, düşmanlıktan vazgeçmemeleri halinde kendilerinin de zarara uğrayacağını göstermek amacıyla bazı tedbirler aldı, çevreye küçük çaplı askerî seferler düzenledi. Hz. Peygamber ilk seriyyeyi halasının oğlu Abdullah b. Cahş'ın kumandasında Yemen-Tâif istikametinden gelen kervanların son menzili olan Batnınahle'ye gönderdi. Mekke'nin güneyinden bir saldırı beklemeyen Kureyşli müşriklere gözdağının verildiği bu sefer, Müslümanların ilk defa bir düşmanı öldürdüğü, esir alıp ganimet ele geçirdiği seriyyedir.

Şuaybe

Cahiliye dönemi ile İslamiyet'in ilk yıllarında kullanılan, Mekke'nin deniz yoluyla bağlantısını sağlayan Kızıldeniz limanlarından birisidir. Mekke'ye güneybatı yönünde 90 km. uzaklıktadır. Habeşistan'a deniz yoluyla gerçekleştirilen her iki hicret sırasında da bu limandan gidilmiştir. Bir süre Cidde ile birlikte kullanılan Şuaybe Limanı tamamen terk edilmiş ve Mekke'nin limanı olarak sadece Cidde kalmıştır. Bugün Şuaybe'de denizden elektrik üretimi ve su arıtma tesisleri mevcuttur.

Recî' Vak'ası

Uhud Gazvesi'nden *(3/625)* sonra Benî Hüzeyl'in bir kolu olan Benî Lihyân kabilesinin reisi Hâlid b. Süfyân (veya Süfyân b. Hâlid) Medine'ye karşı bir saldırı hazırlığına girişerek komşu kabilelerden asker toplamaya başlamıştı. Durumdan haberdar olan Hz. Peygamber, Hâlid b. Süfyân'ı ortadan kaldırması için Abdullah b. Üneys el-Cühenî'yi görevlendirdi. Abdullah'ın tek başına Urene Vadisi'nde onu pusuya düşürerek öldürmesiyle bu tehlike ortadan kalktı. Benî Lihyân'ın Müslümanlara karşı düşmanlığını daha da arttıran bu hadiseden bir ay sonra Adal ve Kâre kabilelerinden bir heyet, Medine'ye gelip Hz. Peygamberden kabilelerine İslamiyet'i öğretecek bir heyet göndermesini istedi. Resûl-i Ekrem'in gönderdiği on kişilik heyet Mekke ile Usfân arasında Hüzeyl kabilesine ait Hede mıntıkasında Recî' suyu yanında konakladı. Bunu haber alan Lihyânoğulları'ndan

Recî Suyu

100 kişilik silahlı bir birlik Müslümanları esir edip Bedir ve Uhud gazvelerinde yakınları ölen Kureyş müşriklerine satmak için harekete geçti.

Heyette bulunan yedi kişi teslim olmayı kabul etmeyip müşriklerle savaşarak şehid oldular. Diğer üç kişiden biri olan Abdullah b. Târik Mekke'ye götürülürken Merrü'z-Zahrân'da ipinden kurtulup müşriklerle çatışarak şehid oldu. Diğer iki sahabî ise Kureyş'e satıldı; Mekkeli müşrikler, Hubeyb b. Adî ile Zeyd b. Desinne'yi bir süre Mekke'de hapsettiler, haram ayların çıkmasından sonra Harem sınırları dışındaki Ten'im mevkiine götürüp darağaçlarına bağladılar ve ellerine mızrak verilen çocukları saldırtarak şehit ettiler.

Resûl-i Ekrem bu olaydan iki yıl sonra Benî Lihyân'ı cezalandırmak için 200 kişilik bir birlikle Medine'den ayrıldı. Gideceği yeri gizlemesine rağmen yurtlarını terk eden Lihyânoğulları'nı yerlerinde bulamadı. Burada kaldığı iki gün süresince bazı kabilelere birlikler gönderdi ve Kureyş'i tehdit için Usfân'a kadar yaklaştıktan sonra Medine'ye döndü.

Bugün Vatyâ adıyla bilinen Recî' Mekke-Medine eski yolundan 65 km. uzaklıkta ve Usfân'a gelmeden 15 km. sağ taraftaki vadiden 5 km. içeridedir. Burada küçük bir gölet mevcuttur ve çevresinde 40-50 cm. kazıldığında suya ulaşılmaktadır.

Gamîm

Gamîm

Mekke-Medine yolunun 65. kilometresinde yer alan Gamîm, Usfân'ın 16 km. güneydoğusundadır. Hudeybiye Antlaşması'nın hemen ardından, Hz. Peygamber ve ashabı Medine'ye dönerken Feth sûresinin nâzil olduğu yerdir *(Müsned, III, 420)*.

Usfân

Eski Mekke-Medine yolu üzerinde Mekke'ye 80 km. uzaklıkta bir kasaba olup Resûl-i Ekrem hicret, Vedâ Haccı ve umre yolculukları sırasında burada

Usfân

Usfân'daki Osmanlı Kalesi

konaklamıştır. Bugün Mekke otobanından bir girişi vardır. Hz. Peygamber Hudeybiye'ye gelirken burada konaklamış ve Kureyş'in saldıracağını haber alınca ashabına korku namazı (salâtü'l-havf) kıldırmıştır. Burada suyu yetersiz ve içilemeyecek derecede acı olan kuyu, Resûl-i Ekrem'in mucizesiyle suyu bol ve tatlı hâle gelmiş ve Bi'ritefle adıyla anılmıştır. Daha önceleri taştan yapılan ve 30 m. derinliğinde olan bu kuyunun üzeri yakın zamanda kapatılmış, bir depo ile beş adet musluk ilave edilmiştir.

Merrü'z-Zahrân

Günümüzde Cümûm diye anılan bu yer Mekke-Medine arasında Mekke'nin 28 km. kuzeyinde aynı adlı vadide (bugün Fâtıma Vadisi) bulunmaktadır. Hz. Peygamber Mekke'nin fethi için yola çıkarken *(8/630)*, düşmanın hazırlıksız yakalanması ve kan dökülmemesi için niyetini gizli tutmuş ve yol boyunca katılanlarla birlikte 10.000 kişiyi bulan İslam ordusu Merrü'z-Zahrân'da konaklayıncaya kadar Kureyşliler seferden haberdar olmamıştı. Hz. Peygamber burada her askerin bir ateş yakmasını emretmiş, İslam ordusunun büyüklüğü karşısında Kureyşliler paniğe kapılmıştı. Bir heyetle Hz. Peygambere gönderdikleri, bir rivayete göre de bazı arkadaşlarıyla gizlice Müslümanların durumunu araştırmak isterken nöbetçiler tarafından yakalanarak Resûlullah'ın huzuruna getirilen reisleri Ebu Süfyân, İslam'ı kabul etmekten başka çarenin kalmadığını anlamıştı.

Bi'ritefle

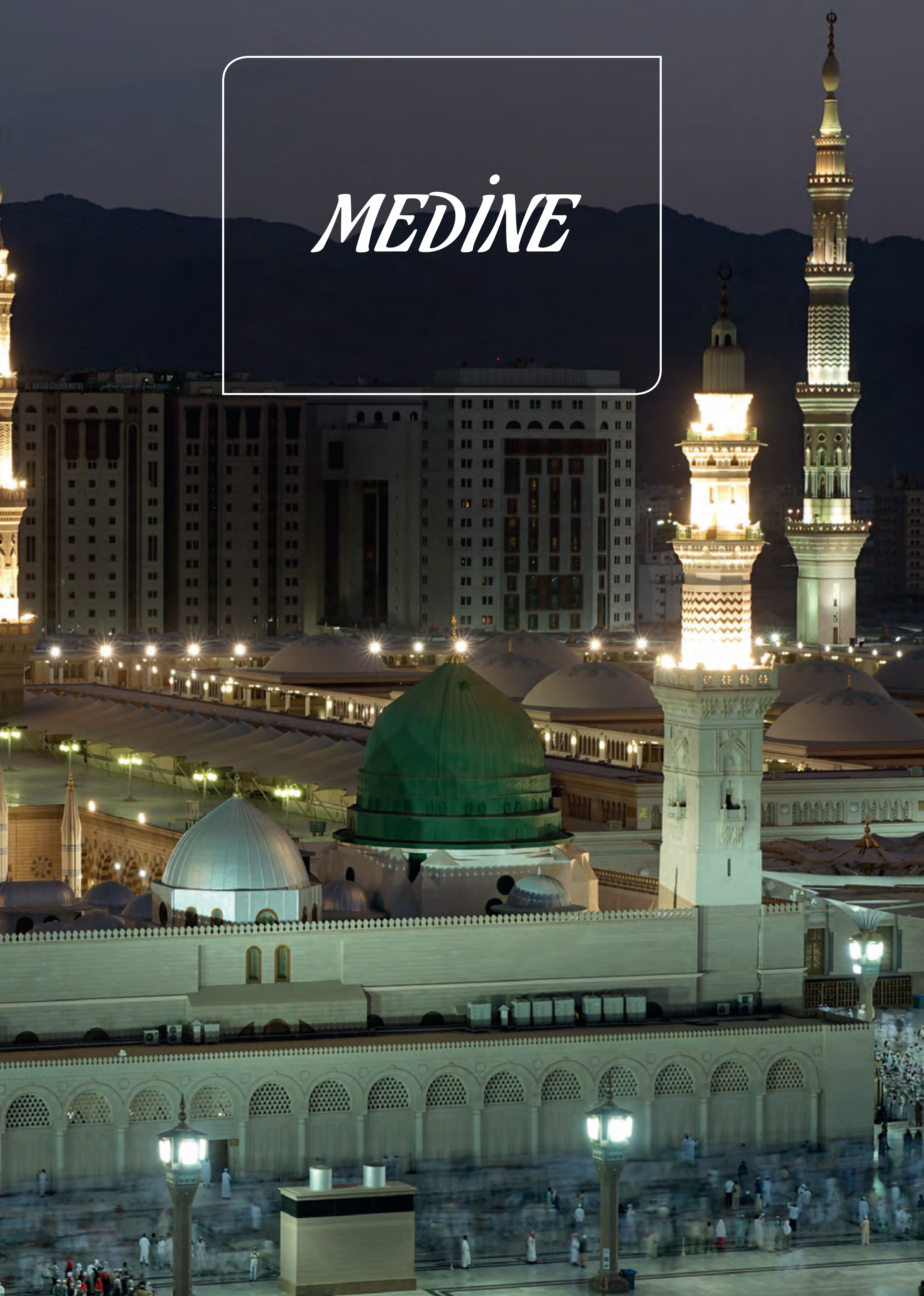

Mescid-i Feth

Hz. Peygamberin talimatı üzerine amcası Abbas'ın vadinin dar boğazında İslam ordusunun geçişini Ebu Süfyân'a izlettirmesi de teslim olmaktan başka bir yol olmadığı konusundaki kanaati pekiştirmiş, karşı koymamaları halinde Mekke halkına can ve mal güvenliğinin tanınacağına dair verilen söz üzerine de önemli bir mukavemet görülmeden şehir fethedilmişti.

Hz. Peygamberin Cümûm'da karargâhını kurduğu yerde bulunan ve eski kaynaklarda anılan mescidin ilk defa ne zaman ve kimin tarafından yapıldığı bilinmemektedir. Mescid-i Feth adı verilen bu mescid, 1977'de sade betonarme bir yapı olarak yeniden inşa ettirilmiş olup Mekke-Medine otobanından Cümûm'a girerken yolun sağ tarafında bulunan su deposunun 200 m. aşağısında yer almaktadır.

MEDİNE

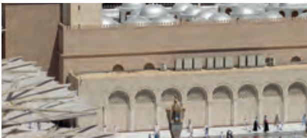

Medine, Arap yarımadasının batısında Hicaz bölgesinde, Mekke'nin 350 km. kadar kuzeyinde ve Kızıldeniz kıyısına yaklaşık 130 km. uzaklıkta olup deniz seviyesinden yüksekliği 619 metredir. Bugün Medine-Mekke arasındaki ulaşım, hicret yolu olarak bilinen 418 kilometrelik otoyol vasıtasıyla sağlanmaktadır. Kızıldeniz kıyısındaki Yenbû Limanı da şehrin Mısır, Habeşistan, Yemen, Hindistan ve Çin arasındaki deniz bağlantısını sağlar.

Şehrin kurulduğu geniş düzlüğün kuzeyi Uhud, güneyi Ayr Dağı, doğusu Vâkım ve batısı da Vebere harreleriyle (volkanik lav akıntısının oluşturduğu siyah bazalt taşlıklar) kuşatılmıştır. Gerek coğrafî konum gerek arazi yapısı bakımından Mekke'den tamamen farklı olarak tarıma elverişli geniş vadileri ve zengin su kaynaklarıyla temayüz etmiştir. Tarih boyunca Medine'nin içme suları daha çok güney tarafındaki kuyulardan sağlanmıştır. Burada Resûlullah'ın su içtiği ve abdest aldığı on dört kuyu bulunmaktadır *(İbn Şebbe, 152, 156-162)*. XX. yüzyılın ortalarına kadar asıl yerleşme ve ticaret alanı sur içinde ve Mescid-i Nebevî'nin çevresinde yoğunlaşmış, şehrin çekirdeğini burada bulunan ve kuruluşu Hz. Peygamber zamanına kadar giden semtler oluşturmuştur. Medine bugün hızla artan nüfusuyla *(2004 tarihinde: 868.000)* Mescid-i Nebevî merkezli fizikî planını korumakla birlikte şehrin geleneksel yapısı neredeyse tamamen değişmiş; yüksek binaları, geniş yolları, Harem-i Şerif etrafında yoğunlaşan otelleri ve parklarıyla son derece modern bir görünüm kazanmıştır.

Medine'nin eski adı Yesrib'in, buraya ilk yerleşen aynı adlı şahıstan geldiği tahmin edilmektedir. Kökünde "zarar vermek, karıştırmak, kötülemek, bozmak" gibi anlamlar bulunan yesrib kelimesi Kur'an-ı Kerim'de Medine'nin adı olarak bir yerde geçmektedir *(Ahzâb, 33/13)*.

Mescid-i Nebevî'nin kuzeybatısında Hz. Ebû Bekir'in halife seçildiği yer

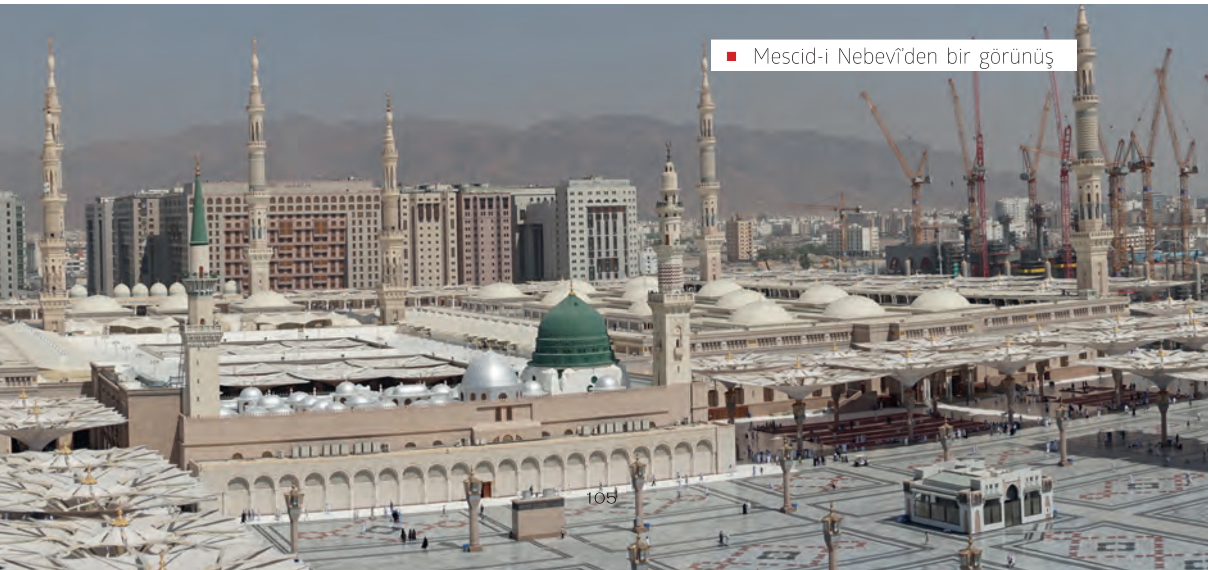
Hicretten sonra Resûl-i Ekrem menfî anlamlar içeren Yesrib yerine "hoş ve güzel" anlamına gelen Tâbe, Taybe gibi isimlerin kullanılmasını emretmiştir *(Müsned, IV, 285)*. Bunun yanında Kur'an-ı Kerim'de Medine için kullanılan "dâr" kelimesinden hareketle *(Haşr, 59/9)* Dârü'l-Hicre, Dârü'l-İmân, Dârü's-Sünne ve Hz. Peygambere nisbetle Medînetü'r-Resûl veya Medînetü'n-Nebî başta olmak üzere şehrin kutsallığına, hicret yurdu ve başşehir olmasına, hicretten sonra gerçekleşen medenîleşmeye vurgu yapan sayıları 100'e yaklaşan isim kullanıldığı görülmektedir. Bunlar içerisinde "nurlu şehir" anlamına gelen el-Medînetü'l-Münevvere en yaygını olarak öne çıkar.

Medine'ye ilk yerleşmenin ne zaman başladığı hakkında kesin bir bilgi yoktur. Tarih sahnesine çıkışından itibaren Medine'ye yerleşen Amâlika, Yahudiler, Evs

ve Hazrec olmak üzere üç topluluktan bahsedilir; ancak bunlardan hangisinin daha önce geldiği bilinmemektedir. Medine hicret sırasında tam anlamıyla şehirleşmemiş, tarıma dayalı bir ekonomik yapıya sahipti. Bundan dolayı kentleşme teşvik edilmiş ve şehrin İslamlaşması ile medenîleşmesi arasında paralellik kurulmak istenmiştir. Bu bağlamda idare ve savunma, ekonomi ve pazar, dinî hayat gibi medenî hayatın en önemli üç fonksiyonu sırasıyla düzenlenmiş; şehir planı Mescid-i Nebevî merkez olmak üzere geliştirilmiştir. Resûl-i Ekrem ayrıca vefat edenlerin defnedilmesi için Baki' mevkiini mezarlık olarak seçmiştir. Böylece İslam dünyasında klasikleşecek olan şehircilik planının esasını teşkil eden bütün unsurlar tamamlanmış; merkezi cami olmak üzere yönetici evi, çarşı, mezarlık ve mahallelerden müteşekkil şehir planı Medîne-i Münevvere'de uygulamaya konulmuştur.

Medine, Mekke ile birlikte iki Harem'den biri olup hicretten sonra Resûlullah, "Hz. İbrâhim Mekke'yi harem yaptığı gibi ben de Medine'yi harem kıldım" sözleriyle şehri harem ilan etmiştir *(Buhârî, "Büyü'", 53; "Cihâd", 71, 74; Müslim, "Hac", 454)*. Medine Haremi güneydeki Âir ve kuzeydeki küçük Sevr dağları, doğuda Vâkım, batıda Vebere harreleri arasında kalan yaklaşık 22 km. yarıçapındaki daireden ibaret olup bu sınırlar işaretler konularak belirtilmiştir. Hanefî mezhebine göre Medine Haremi'nin Mekke Haremi gibi özel dinî hükümleri yoktur. Diğer üç mezhep uleması ise anılan hadisi gerekçe göstererek burada da avlanma ve bitkileri kesmenin haram olduğunu belirtirler. Bunların çoğunluğu avlanma ve ağaç, ot kesme gibi fiillerin bir cezası olmadığını söylerken diğerleri ceza gerektiği görüşündedir. Ayrıca bütün mezheplere göre Medine Haremi'ne girmek için ihram giymek şart olmadığı gibi lüzumu halinde gayrimüslimler geçici bir süreyle buraya girebilirler.

Mescid-i Nebevî'den bir görünüş

■ Hicret sırasında Hz. Peygamberin karşılandığı Seniyyetü'l-Vedâ

Hicret

Sözlükte, "kişinin herhangi bir şeyden bedenen veya kalben ayrılıp uzaklaşması" anlamına gelen hicret, "bir yeri terk ederek başka yere göçmek" anlamında kullanılır. İslam kültüründe ise özel olarak Resûl-i Ekrem'in öncülüğünde Mekkeli Müslümanların Medine'ye göçlerini ifade etmesi yanında genel anlamda İslam'ın ilk günlerinden itibaren dinî ve ahlâkî bağlamda manevî bir içerik de taşır. Bundan dolayı Hz. Peygamberin hicretinden Mekke'nin fethine kadar gerçekleşen tarihî göçe zahirî hicret adı verilirken, "Allah'ın emirlerine sıkı sıkıya sarılmak" batınî hicret olarak nitelendirilmiştir. Nitekim Hz. Peygamber

"Gerçek muhâcir, Allah'ın yasakladıklarından uzak duran kimsedir" buyurmuştur *(Buhârî, "İmân", 4)*.

Allah'ın resûlü, dine davetinin ardından haksızlık ve eziyete maruz kalan Müslümanların kendilerine özgürlük ortamı bulmaları ümidiyle Habeşistan'a göç etmelerine izin vermiş, daha sonra giderek ağırlaşan şartlar sebebiyle Mekke'den Medine'ye hicret kararı alınmıştı. Kureyşli müşrikler, Müslümanların çoğunun Yesrib'e hicret etmesinden ve Hz. Muhammed'in de bir gün oraya giderek ashabıyla birlikte kendilerine karşı tehlike ve tehdit oluşturmasından endişe etmeye başlayınca Dârü'n-Nedve'de toplanıp Hz. Peygamberi öldürmeye karar verdiler.

Suikast niyetinden vahiy yoluyla haberdar olan Resûl-i Ekrem hicret hazırlığına başladı ve bir gece Hz. Ebu Bekir'le birlikte Mekke'den ayrılarak Sevr Dağı'ndaki mağarada üç gün saklandıktan sonra 13 Eylül 622 günü kılavuzun getirdiği develere binerek Yesrib'e doğru sahil istikametinden yola çıktı. Bir tehlikeye maruz kalmamak için hicret kafilesi bilinen ve işlek yollar yerine farklı bir güzergâhı, zaman zaman sarp dağ geçitlerini veya çölün ortasını tercih etti. Kafile hicret yoluyla kervan yolunun kesiştiği Cuhfe adlı yere gelince, Resûlullah Mekke yolunu hatırladı ve şehre duyduğu özlemle farklı duygular içerisine girdi. Bunun üzerine Cenâb-ı Hak, zulme uğratılarak hicrete mecbur bırakıldığı Mekke'ye düşmanlarına üstünlük sağlayıp döndürüleceğini müjdeleyen âyeti indirdi *(Kasâs, 28/85)*. Yesrib'de bulunan Müslümanlar, Resûl-i Ekrem'in Mekke'den ayrıldıklarını öğrenmiş, gecikmesinden dolayı da endişe etmeye başlamışlardı. Her sabah Mekke yolundaki Harre mevkiine çıkıp onun yolunu gözlüyorlardı. Resûlullah'ın geldiğini üç katlı bir evin damından ilk defa gören yahudi kızı, bunun beklenen misafir olduğunu anlayınca bağırarak orada bulunanlara haber verdi. Evlerinden Harre mevkiine koşan Müslümanlar şarkılar söyleyerek Resûlullah'ı karşıladılar. Bu olayın önemini ve Medinelilerin coşkusunu Enes b. Mâlik, "Resûl-i Ekrem'in Medine'yi teşrif ettiği günden daha güzel ve parlak gün görmedim", Berâ b. Âzib ise, "Medinelilerin Resûlullah'a sevindikleri kadar hiçbir şeye sevindiklerini görmedim" diyerek tasvir etmişlerdir *(Buhârî, "Menâkıbü'l-ensâr", 46)*.

Hicret Yolu

Mekke'de Hz. Ebu Bekir'in Mesfele'deki evi, Sevr Mağarası, Usfân Vadisi'nin aşağı tarafı, bugün Benî Süleym yurdu olarak bilinen Emeç vadisi, Kudeyd, Harrâr, Seniyyetü'l-Mere, Lekıf, Medlicetülekıf, Mercihmicâc, Cedâcid, Ecred, Zûselm, Abâbîd (Abâbîb), Kâha, Arc, Mekke - Medine arasında Derbülgâir olarak bilinen Seniyyetülğâir, Batnıri'm, Kubâ, Ranûnâ Vadisi, Ebu Eyyûb el-Ensârî'nin evi.

Hz. Peygamber ve beraberindekiler hicret yolculuğu sırasında Kudeyd'de yiyecek bir şeyler almak üzere Ümmü Ma'bed Âtike bint Hâlid'in bulunduğu çadıra uğradı. Burada Resûl-i Ekrem sürüye katılamayacak kadar zayıf, sütten kesilmiş bir keçiyi besmeleyle sağınca keçi oradakilere yetip artacak kadar süt verdi. Ümmü Ma'bed'in, daha sonra çadıra dönen kocası Ebu Ma'bed el-Huzâî'nin isteği üzerine Resûlullah'ı tavsif ederken kullandığı ifadeler onun fizikî özelliklerini anlatan hilye edebiyatına konu olmuştur.

Ümmü Ma'bed'in çadırının bulunduğu yer bugün Mekke-Medine otobanından ayrılarak deniz istikametine doğru gidince büyük elektrik trafolarının bulunduğu yerde olup Mekke'ye 180 km. uzaklıktadır. Burası aynı zamanda

Cahiliye döneminde Menât putunun bulunduğu Müşellel'in çok yakınındadır. Menât mâbedi, Mekke'nin fethinden sonra çevredeki putları yıkmak amacıyla görevlendirilen ashap tarafından ortadan kaldırılmıştır.

■ Hicret güzergâhını gösteren harita

Mescid-i Nebevî

Akabe'de Hz. Peygambere ilk biat eden ve Medine'de İslamiyet'in yayılmasında önemli katkıları olan Es'ad b. Zürâre, hicretten önce bir hurma kurutma yerinin etrafını duvarla çevirerek mescid hâline getirmiş, burada Mus'ab b. Umeyr ile birlikte beş vakit namazı ve cuma namazını kıldırmaya başlamıştı.

Resûl-i Ekrem, 12 Rebîü'l-Evvel *(24 Eylül 622)* Cuma günü Medine'ye girdiğinde kendisini davet edenleri kırmamak için devesi Kasvâ'nın salıverilmesini ve onun çöktüğü yere en yakın olan evde konaklayacağını söyledi. Resûlullah bu

Mescid-i Nebevî ve Medine'den bir görünüş

sırada, Hz. Nûh'a öğretilen ve bütün müminlere tavsiye edilen, varılması gereken yere en güzel ve en iyi şekilde ulaşmanın dilendiği, "Rabbim! Beni mübarek bir menzile kondur. Şüphesiz, konaklatanların en hayırlısı sensin." *(Mü'minûn, 23/29)* duasını tekrarlıyordu. Kasvâ'nın Mâlik b. Neccâroğulları'nın evlerinin önünde hurma kurutulan düzlükte çökmesi üzerine buraya en yakın evin sahibi Ebu Eyyûb el-Ensârî'ye misafir oldu. Resûl-i Ekrem Kasvâ'nın çöktüğü arsayı Sehl ve Süheyl adlarındaki iki yetimden satın alıp *(Buhârî, "Menâkıbü'l-Ensâr", 45)* engebeli ve çalılık olan zeminini düzelttirdikten sonra mescidin temelini attı. 623 yılı Nisan

ayında tamamlanan mescidin inşası, Hz. Peygamberin güzel sözleri ve şiirlerle teşvik edilen Ensar ve Muhacirlerin kaynaşması için iyi bir fırsat olmuştu.

İlk bina, taş temel üzerine tek sıra kerpiçten, bir adam boyu kadar yükseklikteki çevre duvarı ile kuşatılarak üstü açık biçimde 60 x 70 arşınlık bir alana (1022 m^2) inşa edildi. Kıblesi bizzat Hz. Peygamber tarafından Kudüs'e yönelik olarak yapılan ve Batı tarafında Bâbü'r-Rahme (Bâb-ü Âtike), doğu tarafında Bâb-ü Cibrîl (Bâb-ü Osman) ve güney tarafında Bâbü'l-Cenûbî adlarıyla üç kapısı bulunan mescidin doğu duvarının güney kısmına Resûl-i Ekrem'in hanımları Hz. Âişe ve Sevde için iki adet oda yapıldı.

Daha sonra sayıları dokuza çıkan bu odaların kapılarından biri mescide açılıyordu. Kıble hicretten on altı veya on yedi ay sonra Kudüs'ten Kâbe'ye çevrilince güneyde bulunan yeni kıble tarafına gelen kapı kapatılarak kuzey duvarında yeni bir kapı açıldı. Basit ve sade, ancak son derece fonksiyonel olan Mescid-i Nebevî Müslümanların sayısının artmasıyla ihtiyaca cevap veremeyince 628 yılında Hayber Seferi dönüşü yeni ilavelerle genişletildi. Hz. Osman Hz. Peygamberin teşvikiyle Mescid-i Nebevî'ye bitişik olan bazı yerleri buraya dâhil etmek amacıyla satın aldı. Bu dönemde kıble tarafı hariç üç tarafından genişletilen Mescid-i Nebevî kare planlı bir hâle geldi ve toplam alanı 2433 m^2'ye ulaştı. Başlangıçta üzeri örtülmeyen Mescid-i Nebevî'nin kıble tarafına Resûl-i Ekrem'in namaz kıldırdığı yere yağmur ve güneşten korunmak için hurma kütüğünden altı direk üzerinde bir sundurma yapıldı. Kıble Kâbe'ye çevrilince arkada kalan bu sundurma kısmen korunarak Suffe ehlinin barındığı yer oldu. Mescidin güney duvarına da paralel dokuzar adet hurma kütüğünün üç sıra halinde dizilip ahşap sütunlar üzerine oturtulduğu bir çatı yapıldı. Araları 4,44 m. olan bu sütunlar, hurma ağacından kirişlerle birbirine bağlanıp yanlamasına hurma dalı ve yaprakları, izhir ve semer otlarıyla örtülerek toprakla kapatıldı.

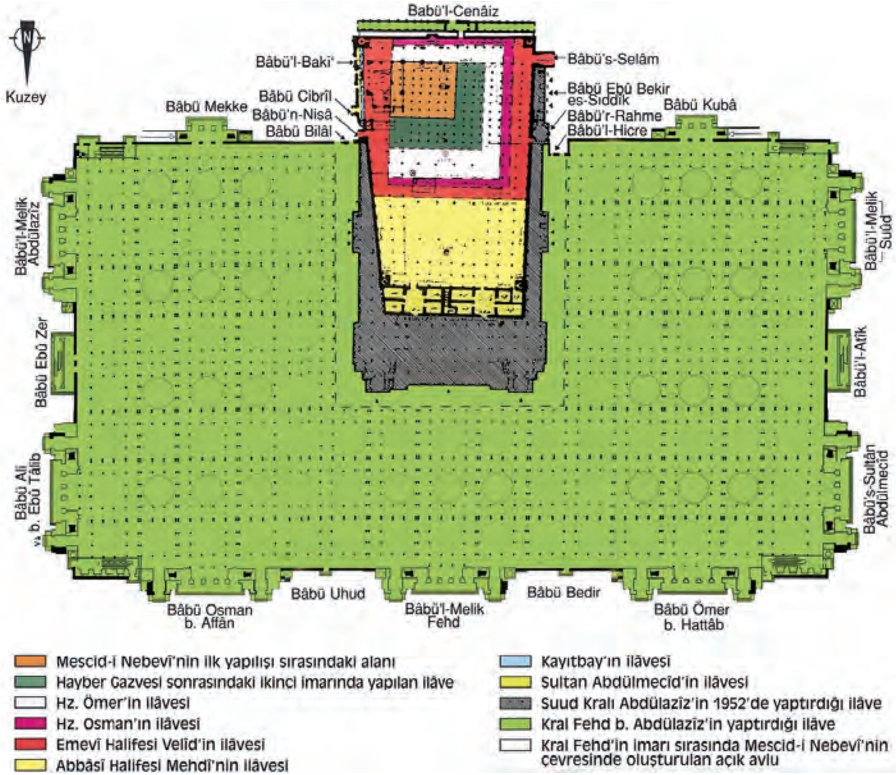
Mescid-i Nebevî Hz. Ebu Bekir döneminde herhangi bir değişikliğe uğramadı. Ancak artan ihtiyaç üzerine önce Hz. Ömer tarafından 638 yılında, daha sonra da Hz. Osman döneminde genişletilerek yeniden inşa edildi *(649-650)*. Mescid-i Nebevî, Emevî halifelerinden Velîd b. Abdülmelik'in Medine Valisi Ömer b. Abdülazîz'in öncülüğünde Hücre-i Saâdeti içerisine alacak şekilde genişletilerek minare ve niş tarzı mihrap eklendi.

Mescid-i Nebevî'de Kubbetü'l-Hadrâ

Abbasîler döneminde çeşitli imar faaliyetlerine sahne olan ve genişletilen Mescid-i Nebevî, Memlükler zamanında da çeşitli imarlar gördü. Hicaz'a hâkim olduktan sonra "Hâdimü'l-Haremeyn" unvanını kullanmaya başlayan Osmanlı padişahları, Medine'nin ve Mescid-i Nebevî'nin imarına özel önem verdiler. Osmanlı döneminde Mescid-i Nebevî'ye yönelik ilk imar faaliyeti Kanûnî Sultan Süleyman tarafından gerçekleştirildi *(1531-1540)* ve daha sonra muhtelif zamanlarda Mescid-i Nebevî'de tamirat ve yenilikler yapıldı. II. Mahmud zamanında 1817'de başlayan ve 1837'de tamamlanan faaliyet sırasında, daha önce Memlûk Sultanı Kayıtbay tarafından yenilenen Hücre-i Saâdet üzerindeki kubbenin yerine taştan yeni bir kubbe yaptırıldı ve üstü kurşunla kaplatılarak yeşile boyandı. Osmanlılar devrinde Mescid-i Nebevî'deki en büyük imar faaliyeti Sultan Abdülmecid zamanında gerçekleştirildi. 1850-1861 yılları arasında tamamı yenilenen Mescid-i Nebevî'nin alanı 10.939 m^2'ye ulaştı. Beş kapısı olan Mescid-i Nebevî'nin zeminine mermer döşendi. Abdullah Zühdü, üç yıl süren bir çalışmadan sonra Mescid-i Nebevî'nin kubbe kasnaklarını, duvarlarını, kapılarını, mihrap ve sütunlarını kuşak halinde celî sülüs tarzında âyetler, hadisler, Hz. Peygamberin ve mescidinin ad ve sıfatlarıyla tezyin etti.

■ Mescid-i Nebevî'de başlangıçtan bugüne kadar gerçekleştirilen genişletme çalışmalarını gösteren plan

Suudiler döneminde 1949'da başlayıp 1955'te tamamlanan ilk genişletme esnasında Mescid-i Nebevî 16.326 m²'ye ulaştı. Bu genişletme planlanırken Abdülmecid döneminde gerçekleştirilen imarla uyumlu olmasına dikkat edilerek çift avlulu bir bölüm inşa edildi, ayrıca iç avlu oluşturuldu. 1973'te mescidin batı tarafında namaz kılmak için 35.000 m²'lik gölgelik bir alan oluşturuldu. Bir süre sonra buna 43.000m²'lik bir ilave daha yapıldı.

Mescid-i Nebevî'nin tarihinde en büyük genişletme ve imar faaliyeti 1984-1994 yılları arasında geçekleştirildi. Mevcut yapıyı doğu, batı ve kuzeyden kuşatan 82.000 m²'lik bu ilave ile, mescidin alanı 98.326 m²'ye ulaştı. Mescidin damında namaz kılınabilecek 67.000 m²'lik kısımla birlikte toplam alan 165.326 m² oldu. Mescidi kuşatan, mermerle döşeli avlusu 235.000 m² olan Mescid-i Nebevî'de aynı anda 650.000 kişinin ibadet edebileceği 400.000 m²'lik bir alana ulaşıldı. Minarelerin sayısı ona çıkarıldı ve mescidin bodrum kısmı garaj olarak tasarlandı.

Vahyin en çok indiği mekânlardan biri olan Mescid-i Nebevî, yeryüzünde ziyaret edilmeye değer üç mescidden (diğerleri Mescid-i Harâm ve Mescid-i Aksâ) biridir; bundan dolayı burada yapılan ibadet diğer mescidlerde yapılandan daha üstündür.

Resûl-i Ekrem, Mescid-i Nebevî'de kılınan namazın Mescid-i Harâm hariç diğer yerlerde kılınan namazdan bin kat daha faziletli olduğunu bizzat haber vermiştir *(Buhârî, "Fazlü's-Salât fî Mescidi Mekke ve'l-Medîne", 1; Müslim, "Hac", 505-513)*.

Mescid-i Nebevî, inşasından itibaren Mekke'deki Mescid-i Harâm gibi en önemli ilim merkezi olması yanında şehrin gündelik hayatının çekirdeğini oluşturmuş ve bu özelliğini tarih boyunca sürdürmüştür. Mescidin harimiyle avlu ve revaklarında ders halkalarının kurulması âdettendi; özellikle hac mevsimlerinde İslam dünyasının dört bir yanından gelen âlimler bu derslere katılmaya özen gösterirlerdi. Mescid-i Nebevî'nin ilk imamı, hatip ve vaizi olan Hz. Peygamberden sonra bu görevler halifeler, başşehrin Medine'den Dımaşk'a nakledilmesinden sonra valiler, ardından imam ve hatipler tarafından üstlenilmiştir. İslamiyet'in ilk yıllarında bütün resmî faaliyetler Mescid-i Nebevî'de gerçekleştiriliyordu. Resûl-i Ekrem, çeşitli Arap kabilelerine mensup elçi heyetlerini burada "Üstüvânetü'l-Vüfûd" adı verilen sütunun önünde kabul etmiş, bazı heyetler mescidin içerisinde kurulan çadırlarda ağırlanmıştır.

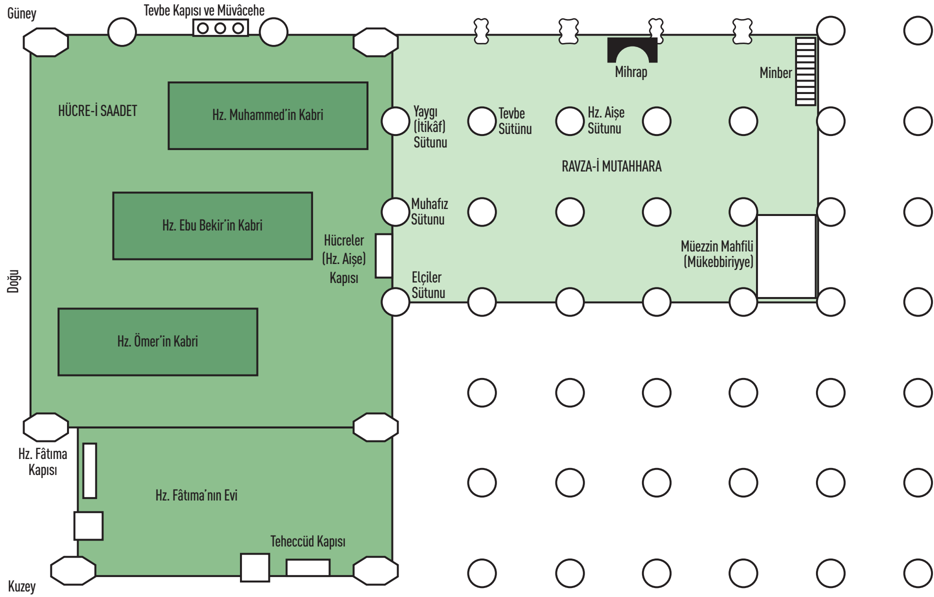
Hücre-i Saâdet

Hz. Peygamber, Mescid-i Nebevî'yi inşa ederken kendisi için doğu duvarının güney kısmına bitişik iki hücre yaptırdı. Resûl-i Ekrem ve ailesine tahsis edilen bu hücrelerin sayısı onun sağlığında dokuza ulaştı. Hicretin 11. yılı Safer ayının sonlarında rahatsızlanan ve son günlerini Hz. Âişe'ye ait odada geçiren Resûl-i Ekrem vefat etmeden önce, "Lâ ilâhe illallah, ruh teslimi ne zor şeymiş!" dedi ve Hz. Âişe'nin kolları arasında "maarefikı'l-a'lâ" (en yüce dosta) sözüyle ruhunu teslim etti (13 Rebîülevvel 11/8 Haziran 632 Pazartesi). Hz. Peygamberin naaşı, Hz. Ebu Bekir'in naklettiği bir hadise *(Tirmizî, "Cenâ'iz" 33; İbn Mâce, "Cenâ'iz", 65)* dayanılarak vefat ettiği yerde defnedildi. Hz. Âişe'nin odası bundan sonra Hücre-i Saâdet diye anılmaya başlandı. Hz. Ebu Bekir vefat etmeden önce Hz. Peygamberin yanına defnedilmesini vasiyet etmiş ve bu isteği yerine getirilmişti. Hz. Ömer ise yaralandığı zaman Resûl-i Ekrem'in yanına defnedilmek için Hz. Âişe'den izin istemiş, o da "Kendime düşündüğüm yeri sana veriyorum" diyerek bu talebi uygun görmüştü. Hz. Ömer'in defninin ardından Hz. Âişe oturduğu kısımla kabirler arasına bir duvar ördürerek bir kapı yaptırmıştı. Hz. Âişe'nin ikamet ettiği kısmın kuzeyinde de bir kapı bulunuyor ve giriş çıkış için burası kullanılıyordu.

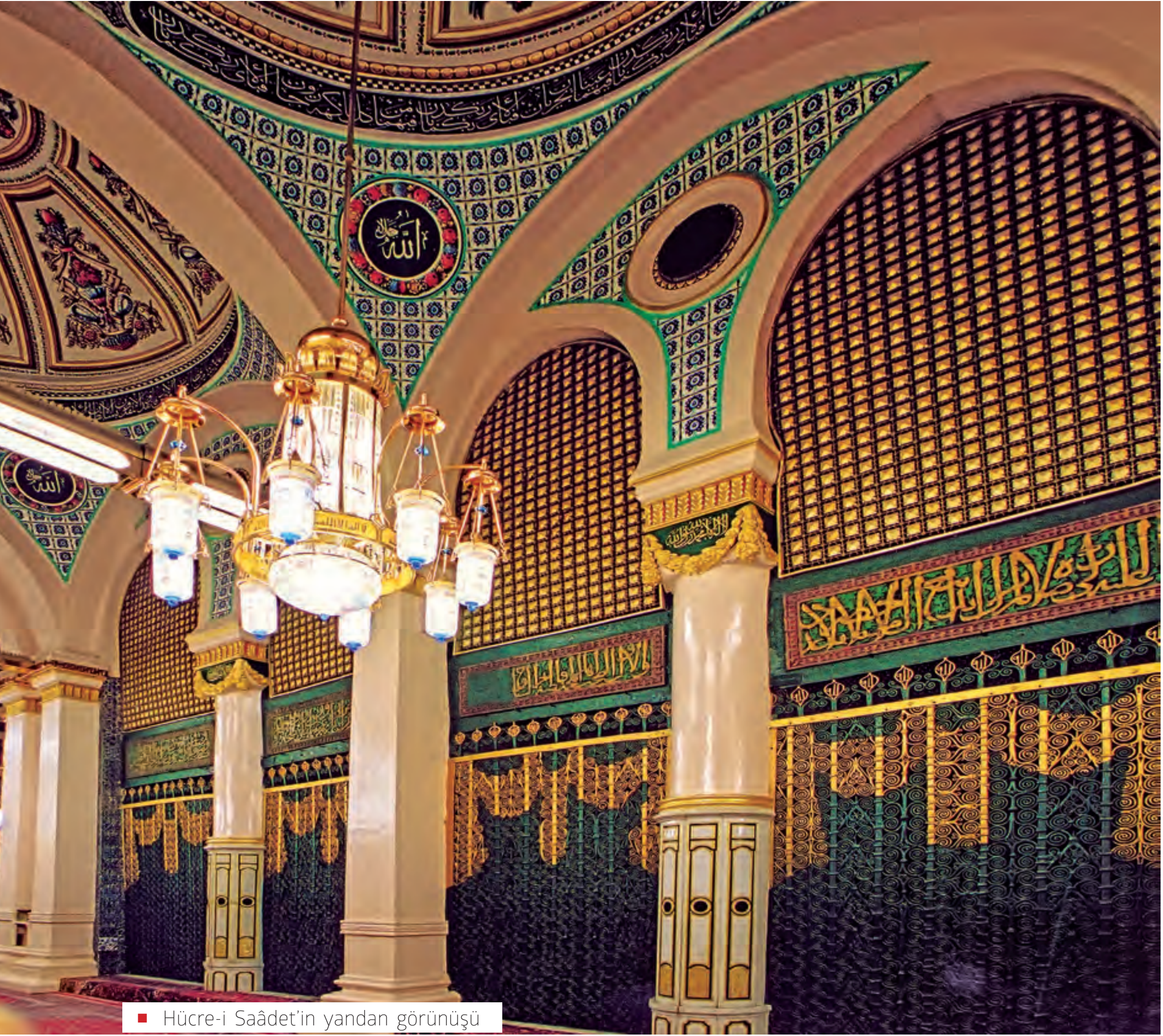
Emevîler döneminden itibaren başta cuma namazları olmak üzere kalabalık zamanlarda bu odalar da kullanılmıştı. Halife Velîd b. Abdü'l-Melik zamanında yıkılarak Mescid-i Nebevî'ye dâhil edilinceye kadar Hz. Peygamberin hayatta kalan eşleri ile Ehl-i Beyt'e mensup kimseler bu odaları ikamet yeri olarak

■ Hücre-i Saâdet'in ön kısmı (Müvâcehe)

■ Mescid-i Nebevî'nin içindeki Ravza-i Mutahhara; Hücre-i Saâdet ve kabirlerin yerleşim planı

Hücre-i Saâdet'in yandan görünüşü

kullanmaya devam etmişlerdi. Tavanı bir insanın elini uzattığında değebileceği kadar alçak olan bu hücrelerin Resûl-i Ekrem'in sade hayatını göstermesi bakımından mevcut hâliyle korunmasını isteyenler çoğunlukta bulunduğu halde halifenin emrine uyan Vali Ömer b. Abdülazîz ortadan kaldırılan hücrelerden aldığı kerpiçlerle teberrüken Harre mevkiinde bir ev yaptırmıştı.

Düzenlemeler yapılırken Hücre-i Saâdet'in kuzey kısmı Hz. Fâtıma'nın evini içine alacak şekilde genişletildi ve Kâbe'ye benzememesi için üçgen planında yapıldı. Böylece hücre beşgen hâline getirildi; ancak etrafını çevreleyen şebeke günümüzde de olduğu gibi dikdörtgendi.

Emevîlerden sonra Abbasîler ve diğer İslam devletleri de Hücre-i Saâdet'in imarına ayrı önem verdiler. Memlûk Sultanı Kalavun devrinde Resûl-i Ekrem'in kabri üzerine ilk defa ahşap bir kubbe inşa edildi. Sultan Kayıtbay kubbeyi daha büyüğü ile yeniletti; II. Mahmud zamanında bu kubbenin yerine taştan yeni bir kubbe yapıldı, üstü de kurşunla kaplatılarak yeşile boyandı. Günümüze kadar gelen ve Mescid-i Nebevî'nin simgesi olan bu kubbe renginden dolayı "Kubbetü'l-Hadrâ" adıyla anılmaktadır.

Hücre-i Saâdet'in bakım ve korunması için şeyhü'l-haremin emrinde iki ayrı sınıf ağa gece ve gündüz görev yapardı. İlk defa Nûreddîn Mahmûd Zengî tarafından başlatılan bu uygulama Osmanlılar zamanında kurum hâline gelmiştir. Hz. Peygamberin minberinin bulunduğu yerle bütünleşerek Mescid-i Nebevî'nin en önemli bölümü hâline gelen Hücre-i Saâdet'i ziyaret etmek bütün Müslümanların en büyük özlemidir ve her yıl milyonlarca mümin bu bahtiyarlığa erişmek için yollara düşer. Bunda şüphesiz Resûlullah'ın, "Beni vefatımdan sonra ziyaret eden, sağlığımda ziyaret etmiş gibidir" *(Heysemî, IV, 2)*; "Kabrimi ziyaret edene şefaatim vâcip olur" *(Heysemî, IV, 2)* meâlindeki hadislerinin de etkisi vardır.

"Sakın terk-i edebden kûy-i mahbûb-ı Hudâ'dır bu
Nazargâh-ı İlâhîdir makâm-ı Mustafâ'dır bu" (Nâbî)

Kur'an-ı Kerim'de Resûl-i Ekrem'e salâtü selâm okumak, onun rehberliğine sıkı sıkıya bağlanarak kendisine saygı gösterilmesi emredilmiştir *(Ahzâb, 33/56)*. Resûlullah da şöyle buyurmaktadır: "Her kim kabrimin başında bana salâtü selâm getirirse ben onu aracısız olarak işitirim. Her kim de benden uzakta bana salâtü selâm getirirse melekler onu bana ulaştırır." *(Müsned, I, 387, 441, 452; Dârimî, "Rikâk", 58)*

"Ey bâd-ı sabâ, uğrarsa yolun semt-i Haremeyn'e
Ta'zîmimi arz eyle, Resûlü's-Sekaleyne."

Ravza-i Mutahhara

Resûl-i Ekrem, mescidinde namaz kılmayı teşvik etmiş ve eviyle minberi arasındaki bölümün (Ravza-i Mutahhara) cennet bahçelerinden bir bahçe olduğunu bildirmiştir *(Buhârî, "Fazlü's-Salât fi Mescidi Mekke ve'l-Medîne", 5; Müslim, "Hac", 500-502)*. Ravza-i Mutahhara'dan başka yeryüzünde cennetten olduğu bildirilen başka bir yer yoktur. Resûl-i Ekrem bir diğer hadiste de minberinin ayaklarının dayandığı yerin cennetten olduğunu belirtmiştir *(Müsned, VI, 289, 292; Nesâî, "Mesâcid", 7)*.

Ravza-i Mutahhara önceki imarlarda olduğu gibi Sultan Abdülmecid'in imarı sırasında da korunmuştur. 1984-1994 yılları arasında geçekleştirilen genişletmede eski hâliyle bırakılan 22 x 15 m. ebadındaki bu bölümde İslamiyet'in ilk

Ravza-i Mutahhara

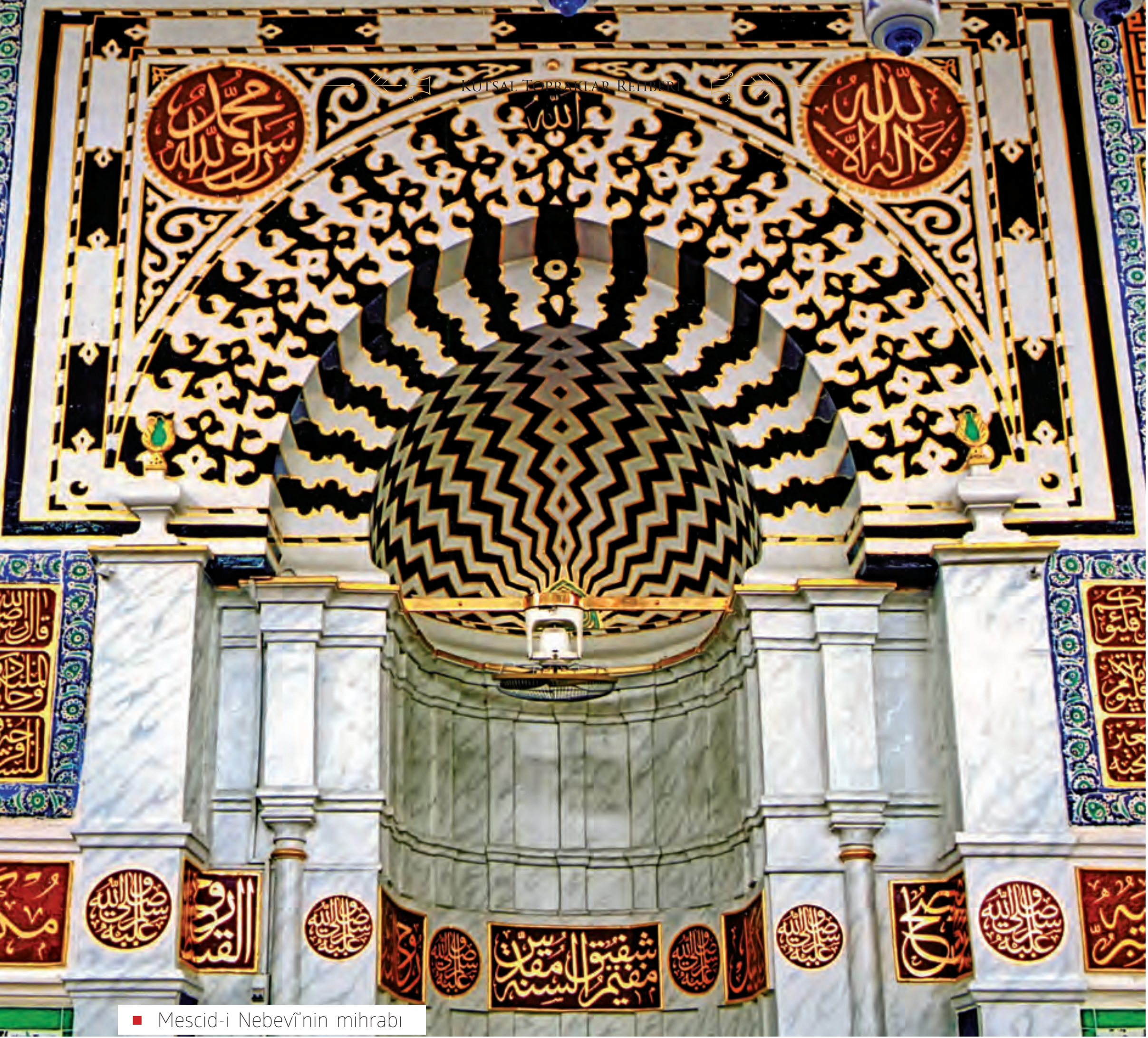
döneminden hatıralar taşıyan ve her birinin ayrı adı olan sütunlar yer almaktadır. Bunlardan üzerine adları ve Hz. Peygamberin Mescid-i Nebevî ile ilgili hadisleri yazılarak diğerlerinden farkları vurgulanan başlıcaları şunlardır: Üstüvânetü Âişe, Üstüvânetü't-Tevbe, Üstüvânetü's-Serîr, Üstüvânetü'l-Hares, Üstüvânetü'l-Vüfûd, Üstüvânetü't-Teheccüd.

Minber

Mescidde önceleri bir hurma kütüğüne yaslanarak cemaate hitap eden Resûl-i Ekrem için hicretin 7 *(628)* veya 8. yılında ılgın ağacından iki basamak ve bir oturma yerinden ibaret bir minber yapılmıştı. Hz. Peygamberden sonra halifeleri kendisine hürmeten minberin en üstteki üçüncü basamağına oturmamışlardır. Emevîler döneminde minbere altı basamak daha ilave edilmiştir. Önceleri ahşaptan olan minberin yapımında daha sonra taş ve alçı, XVI. yüzyıldan itibaren de mermer kullanılmıştır. Memlûk Sultanı Kayıtbay'ın 1483'te gönderdiği mermer minber daha sonra Mescid-i Kubâ'ya nakledilerek yerine Osmanlı Sultanı III. Murad tarafından 1590'da armağan edilen mermer minber konulmuştur. Osmanlı selâtin camilerinde benzerleri görülen, üzerinde zarif altın tezyinatlı kubbenin yer aldığı, yaklaşık 7 m. yüksekliğindeki bu minber, süsleme ve tezyinat bakımından bir şaheser olup halen Hz. Peygamberin mihrabının sağında ve minberinin yerinde durmaktadır.

Mescid-i Nebevî'nin minberi

■ Mescid-i Nebevî'nin mihrabı

Mihrap

Mescid-i Nebevî ilk yapıldığı zaman mihrabı yoktu, ancak Hz. Peygamberin namaz kıldırdığı yer belirgindi. Ömer b. Abdülazîz Medine valiliği sırasında Mescid-i Nebevî'yi imar ederken Resûl-i Ekrem'in namazda durduğu yere niş tarzında bir mihrap ilave ettirmiş, burası Resûlullah'ın mihrabı olarak meşhur olmuştur. Emevîler ve Abbasîler döneminde mescidde yapılan düzenlemelerde mihraba giden revakın tezyinatına özel önem verilmiş, sağında imamın girmesi için bir kapısı bulunan mihrabın üstü altın tezyinatlı bir kubbe ile örtülmüştür. Memlûk ve Osmanlı sultanları da mihrabın korunması ve tezyin edilmesine büyük önem vermişlerdir. 1984'te mihrap tamamen yenilenmiştir. Hz. Peygamberin gece namazı kıldığı yerde bulunan, Sultan Kayıtbay ve Sultan Abdülmecid devirlerinde yenilenen, üzerinde altın süslemeler ve teheccüd âyetlerinin yazılı olduğu diğer mihrap "Mihrâbü't-Teheccüd" adıyla bilinmektedir.

Mahfil

Halife Hz. Ömer'in Mescid-i Nebevî'de şehid edilmesini dikkate alan Hz. Osman, Hz. Peygamberin minberinin kuzeyinde Bilâl-i Habeşî'nin müezzinlik yaptığı yerde zemini yükseltilmiş ve çevresi kuşatılmış bir mahalde namaz kılmayı âdet edinmişti. Daha sonra müezzin mahfili (maksûre) olarak kullanılan bu mekân "mükebbiriyye" adıyla meşhur oldu. İlk zamanlarda sade ve basit yapıda ahşap olan mahfil, Sultan Kayıtbay tarafından ince ve zarif dört direk üzerine tamamen mermerden yapılmıştır. Bundan sonra tamir ve tadilat gören müezzin mahfilinin en son onarımı 1983'te gerçekleştirilmiştir.

Cennetü'l-Bakí'

Medine'nin Baki' veya Baki'u'l-Garkad adı verilen mezarlığı şehrin güneydoğusunda Mescid-i Nebevî'nin yakınında yer almaktadır. Eskiden buraya Kânûnî Sultan Süleyman devrinde yapılan ve bugün mevcut olmayan kalenin Bakî' kapısından geçilirken bugün Mescid-i Nebevî ile arasında sadece küçük bir yol bulunmaktadır.

İlk defa Resûlullah tarafından mezarlık hâline getirilen bu alan daha önce "garkad" adı verilen bir tür çalılıkla kaplı idi. Türkler arasında daha çok Cennetü'l-Baki' adıyla meşhur olan bu mezarlığa muhacirlerden ilk defnedilen Osman b. Maz'ûn, ensardan ise Es'ad b. Zürâre'dir. Daha sonra Medine'deki her kabile Cennetü'l-Baki'de kendilerine yer ayırdı. Hz. Peygamberin oğlu İbrâhim'den sonra kızları Rukiyye ve Zeyneb, Hz. Fâtıma ile oğlu Hz. Hasan da buraya defnedildiler. Kerbelâ'da şehid edildikten sonra Şam'a götürülen Hz. Hüseyin'in başı, Yezîd b. Muâviye tarafından Medine'ye gönderilince annesinin yanına defnedildi. Hz. Peygamberin amcası Abbas ile halası Safiyye ve bazı torunları da burada yatmaktadır. Mezarlığına defnedilenler arasında Resûl-i Ekrem'in "benim ikinci annem" dediği Hz. Ali'nin annesi Fâtıma bint Esed ile müminlerin annelerinden Hz. Âişe, Hafsa, Ümmü Seleme, Zeyneb bint Huzeyme, Zeyneb bint Cahş, Safiyye, Reyhâne ve Mâriye bulunmaktadır. Cennetü'l-Baki'a Ehl-i Beyt'in ileri gelenlerinin yanında birçok sahabî ve tâbiîn neslinden pek çok kimse defnedilmiştir. Hz. Osman, Abdurrahman b. Avf, Sa'd b. Ebu Vakkas, Abdullah b. Mes'ûd, Suheyb er-Rûmî ve Ebu Hureyre bunlardandır.

Resûlullah zaman zaman Cennetü'l-Baki'a giderek orada medfun bulunanlara dua ederdi.

Cennetü'l-Bakî'

Cennetü'l-Bakî'

Cennetü'l-Bakî'

Burada Allah Resûlü'nün amcası Abbas, Âişe, Hasan, Osman gibi sahâbilerin kabirleri üzerine daha sonraları inşa ettirilen türbelerle diğer mezar yapıları daha sonra ortadan kaldırılmış, mezarlar sadece baş ve ayak uçlarına konulan küçük taşlarla belirlenmiştir. Genişletmelerle birlikte günümüzde 180.000 m^2'ye ulaşan Cennetü'l-Baki' yine Medine mezarlığı olarak kullanılmaktadır.

Hz. Peygamberin Babası Abdullah B. Abdülmuttalib'in Kabri

Zemzem Kuyusu'nun açılıp ortaya çıkarılmasında Abdülmuttalib ile Kureyş arasında münakaşalar olmuş ve Hâris'ten başka oğlu olmadığı için Abdülmuttalib zor durumda kalmıştı. Bu sebeple on erkek çocuğu olursa birisini kurban edeceğini adamıştı. Cenâb-ı Hak, ona on erkek çocuk vermiş ve rüyasında da kurban meselesi hatırlatılmıştı. Oğulları arasında çekilen kura da Abdullah'a çıkmıştı.

Rüyasını gerçekleştirmek isteyen Abdülmuttalib'e kız çocukları, Abdullah'ın dayıları ve Kureyş'in ileri gelenleri kötü bir âdet başlatacağı gerekçesiyle karşı çıkarak onu Abdullah yerine deve kesmeye ikna etmişlerdi. Bunun üzerine çekilen kura Abdullah'a çıktıkça deve sayısı arttırılmış ve sayı 100 deveye ulaşınca kura develere çıkmış ve Abdullah böylece kurtulmuştur. Bir bedevînin, "Ey iki

kurbanlığın oğlu" demesine gülümseyen Allah'ın resulünün Hz. İsmail'i de kastederek, "Ben iki kurbanlığın oğluyum" dediği rivayet edilmiştir *(Hâkim, II, 559)*.

Güzel ahlâkı ve yakışıklı olması yanında, alnında bir nurun parladığı söylenen Abdullah, Kureyş'ten birçok kadının evlenme teklifini kabul etmemiş, babası onu Medine'ye götürerek kendisine Âmine bint Vehb'i istemiştir. Geleneğe göre yeni evliler, Âmine'nin evinde üç gün kalmışlardır. Abdullah eşiyle birkaç ay beraber kaldıktan sonra ticaret için gittiği Gazze'den dönerken hastalanmış ve Medine'de uğradığı akrabalarının yanında vefat edip oraya defnedilmiştir. Kabrinin bulunduğu yer, 1994'te yapılan genişletme sırasında Mescid-i Nebevî'nin içine dâhil edilmiştir.

Mescid-i Gamâme (Musallâ)

Resûl-i Ekrem bayram namazlarını Mescid-i Nebevî'de değil, buraya güneybatı yönünde 500 m. mesafedeki açık alanda kıldırırdı. Bazen yağmur duası için de kullanılan ve Medine'ye gelen kafilelerin konakladığı Menâha adlı bu yerin bir bölümü musallâ hâline getirilmişti. Ömer b. Abdülazîz Medine valiliği esnasında burayı imar etmiş ve bundan sonra Mescid-i Musallâ adıyla anılmıştı. Resûlullah bayram namazı ve yağmur duası için buraya çıktığı zaman kendisini bir bulutun gölgelemesi sebebiyle sonraki dönemlerde Gamâme Mescidi adıyla meşhur oldu.

Mescid-i Gamâme

Sultan Abdülmecid tarafından yeniden inşa edilen 32,5 x 23,5 m. ölçüsündeki Mescid-i Gamâme güney tarafında 12 m. yüksekliğinde bir büyük kubbe, kuzey tarafında ise bu büyük kubbeyle uyumlu beş küçük kubbe ile örtülüdür. Sultan II. Abdülhamid döneminde ve 1990'da kapsamlı bir onarımdan geçirilen mescid, Osmanlı mimari tarzını hâlâ korumaktadır.

Mescid-i Ebu Bekir Es-Sıddîk

Mescid-i Ebû Bekir es-Sıddîk

Medine musallâsında yer alan mescidlerden biridir. Mescid-i Musallâ'nın kuzeybatısındaki Amîdiyye sokağının başındadır. Hz. Ebu Bekir halifeliği sırasında burada bayram namazı kıldırdığı için bu adı almıştır. Bu yerde Hz. Peygamber de bayram namazı kıldırmıştır. İlk defa Ömer b. Abdülazîz tarafından inşa edilen mescid, 1838'de Sultan II. Mahmud tarafından yenilenmiştir. 1990'da tamirattan geçirilen ve 292 m^2'lik bir alanı kaplayan mescid halen Osmanlı mimarî tarzını korumaktadır.

Mescid-i Ali B. Ebu Tâlib

Mescid-i Ali b. Ebû Talib

1662'de Medine'yi ziyaret eden Ebu Sâlim el-Ayyâşî, Hz. Peygamberin muhtelif yerlerde bayram namazı kıldırdığını, bunlardan üç tanesinin meşhur olduğunu kaydeder. Bunlardan birisi de Mescid-i Ebu Bekir'in hemen kuzeyinde, Hz. Osman evinde isyancılar tarafından kuşatıldığında Hz. Ali'nin Medine musallâsında bayram namazını kıldırdığı yerdir. İlk defa Ömer b. Abdülazîz tarafından inşa edilen Mescid-i Ali, 1990'da 882 m^2'lik bir alan üzerine eski tarzına benzer bir şekilde yeniden inşa edilmiştir.

Medine Tren İstasyonu

Medine İstasyonu

1900 yılında yapımına başlanan ve 1908'de Medine'ye ulaşan Hicaz demiryolu ile Medine–İstanbul arasında bağlantı kurulmuştur. I. Dünya Savaşı sonunda Osmanlı Devleti'nin bölgeden çekilmesinin ardından Hicaz Demiryolu atıl hâle gelmiştir. Bugün yeniden canlandırılmaya çalışılan Hicaz Demiryolu'nun son durağı olan Medine'deki istasyon binasıyla yanındaki Osmanlı tarzı cami hâlâ ayaktadır.

Mescid-i Sebak

Mescid-i Nebevî'nin kuzeybatısında Bâbü'ş-Şâmî hizasındaki tünelin başlangıcındadır. Hz. Peygamber zamanında cihad hazırlığı için at yarışları ve savaş talimleri yapılan alandadır. XV. yüzyılda Haremeyn Kadısı Muhyiddin el-Hanbelî tarafından yaptırılmıştır. İki katlı binanın üstünde mescid, alt katında dükkânlar ve sosyal tesisler vardır. Mescide kuzey tarafında girişi olan bir merdivenle çıkılır. Mevcut bina, Melik Faysal b. Abdülazîz tarafından 1971'de yaptırılmıştır.

· Medine Tren İstasyonu yanındaki Amberiye Camii

Mescid-i İcâbe

Melik Faysal Caddesi'nde (Şâriu's-Sittîn) Cennetü'l-Baki"nin yaklaşık 385 m. kuzeyinde Mescid-i Nebevî'ye 580 m. uzaklıktadır. Ensardan Benî Muaviye b. Mâlik b. Avf toprağında bulunduğu için bu adla da anılır.

Resûl-i Ekrem, ashabından bir grupla birlikte Benî Muaviye Mescidi'ne uğramış, iki rek'at namaz kılmış ve ardından uzunca bir süre dua ettikten sonra orada bulunanlara şunları söylemiştir: "Rabbimden üç şey istedim. Bana ikisini verdi, birini vermedi. Rabbimden ümmetimi kıtlıkla helâk etmemesini istedim, onu bana verdi. Ondan ümmetimi suda boğarak helâk etmemesini diledim, onu da verdi. Felaketlerini kendi aralarında vermemesini (tefrikaya düşmemelerini) diledim, bunu bana vermedi." *(Müslim, "Fiten", 20)*. Resûlullah'ın duasının Cenâb-ı Hak tarafından kabulü dolayısıyla bu cami Mescid-i İcâbe diye anılmıştır.

Hicretin 9. (631) yılında Medine'ye gelen Necran heyeti ile Hz. Peygamber arasında Hristiyanlık konusunda tartışma meydana gelmiş, nâzil olan âyet *(Âl-i İmrân, 3/61)* doğrultusunda Hz. Peygamber yanına Hz. Ali, Fâtıma, Hasan ve Hüseyin'i alarak Necran heyetinin yanına gitmiş ve ilgili âyetleri okuyarak kendilerini Mescid-i İcâbe'nin bulunduğu yerde mübâheleye (beddua) davet etmişti. Ancak Necranlılar Hz. Muhammed'in peygamber olma ihtimalini göz önüne alarak buna cesaret edememişlerdi. Bu olay sebebiyle adı geçen cami Mescid-i Mübâhele diye de anılır.

Hz. Peygamber zamanında mescid hâline getirilen mekânlardan olan Mescid-i İcâbe uzun süre üstü açık olarak hizmet vermişti. Burayı ziyaret edenler nâfile namaz kıldıktan sonra Hz. Peygamberin yaptığı duayı okumayı âdet edinmişlerdi. II. Mahmud ve Sultan Abdülmecid zamanlarında imar gören Mescid-i İcâbe 1997'de yeniden inşa edildi ve çevresindeki sosyal tesislerle birlikte yaklaşık 1200 m^2'lik bir alana ulaştı.

Mescid-i Secde

Mescid-i Nebevî'nin yaklaşık 900 m. kuzeyinde, Ebu Zer Caddesi'nin eski havaalanı caddesiyle kesiştiği yerdedir. Bugün Ebu Zer Mescidi olarak bilinen bu mescid, modern tarzda 18 x 13,10 m. ölçüsünde yeniden inşa edilmiştir.

Abdurrahman b. Avf bir defasında Resûl-i Ekrem'i bir hurma bahçesine kadar izlemiş ve onun birden secdeye kapandığını ve bunu çok uzattığını görünce vefat ettiği endişesine kapılmıştı. O esnada başını kaldıran Resûlullah, Cebrail'in Cenâb-ı Hakk'tan şu müjdeyi getirmesi sebebiyle secdesinin uzun sürdüğünü söylemişti: "Sana kim salât getirirse, ben de ona salât ederim. Seni kim selâmlarsa ben de onu selâmlarım." *(Müsned, I, 191)* Bu şükür secdesi sebebiyle mescide Mescid-i Şükr de denilir.

Mescid-i İcâbe

Mescid-i Sukyâ

Medine'nin batısında Vebere harresinde bir kuyunun yanında inşa edilmiştir. Resûl-i Ekrem Bedir Gazvesi için yola çıktığında bu kuyunun yanında bir süre konaklamış, yaşları küçük olduğu halde orduya katılanları Medine'ye göndermişti. Daha sonra Hz. İbrâhim'e Mekke'nin bereketli kılındığı gibi Medine'nin de ashabına mübarek kılınmasını dileyerek, onlara Mekke'yi sevdirdiği gibi Medine'yi sevdirmesini Cenâb-ı Hakk'tan niyaz etmişti. Hz. Ömer'in yağmur duası için bu yeri tercih etmesi de Resûlullah'ın duasıyla ilgilidir. Daha sonra buradaki kuyunun hemen kuzeyinde büyük ihtimalle Ömer b. Abdülaziz tarafından bir mescid yaptırılmıştı. Bugün Medine tren istasyonu dâhilinde güneydoğu tarafında yer alan Sükyâ Mescidi, 13 x 5 m. ölçülerinde ve ortadaki büyük olmak üzere üç kubbeli Osmanlı tarzı küçük bir mescid olarak ayaktadır.

Mescid-i Sukyâ

Mescid-i Kubâ

Kuyuları ve hurma bahçeleriyle meşhur verimli bir vaha üzerinde kurulmuş olan ve adını buradaki bir kuyudan alan Kubâ, hicret sırasında Mekke yolu üzerinde Medine'ye 6 mil mesafede bulunan bir köydü. Hicretten sonra Medine'nin gelişimine paralel olarak süratle büyümüş ve şehrin mahallelerinden birisi hâline gelmiştir. Resûl-i Ekrem'in "cennet pınarlarından bir pınar" diyerek övdüğü Gars ve yüzüğünün düşürüldüğü Erîs kuyuları da burada bulunmaktadır.

Resûl-i Ekrem Mekke'den yola çıkıp on bir günlük yolculuktan sonra Kubâ'ya ulaşınca, Evs'in bir kolu olan Amr b. Avf Oğullarından Külsûm b. Hidm'in evinde misafir kaldı; genişliğinden dolayı daha uygun gördüğü Sa'd b. Heyseme'nin evinde de ashabıyla sohbet etti. Kubâ'da kısa bir süre kalan Hz. Peygamber, inşaatında

Mescid-i Kubâ

kendisinin de bizzat çalıştığı ilk mescidi yaptırdı. Kubâ'ya gelen ilk muhacirler, Amr b. Avf Oğullarına ait bir hurma kurutma yerini mescid hâline getirmişlerdi. Resûl-i Ekrem burayı genişleterek Kubâ Mescidi'ni inşa etti. Mescid-i Kubâ'nın ilk hâli kare şeklinde bir düzlüğü çevreleyen dört duvardan ibaretti.

Hz. Peygamber, kıblenin Kâbe'ye çevrilmesinden *(623)* sonra Mescid-i Kubâ'yı yeniden inşa etmiştir. Bu sırada ön duvar ve ona paralel dizilen yedi sütun üstüne bir tavan yapılmıştır. Mescidin güneyinde Külsûm b. Hidm ile Sa'd b. Hayseme'nin evleri bulunmakta ve Sa'd'ın evinden mescide bir kapı açılmaktaydı. Müslümanlar Resûl-i Ekrem'in misafir kaldığı bu evleri de ziyaret ederlerdi. Sa'd b. Heyseme'nin evinde Resûlullah'ın namaz kılarak ashabıyla sohbet ettiği yer 1985'te gerçekleşen son imara kadar korunmuş, bu genişletmede Kubâ Mescidi'ne dâhil edilmiştir.

Kubâ Mescidi'nde namaz kılmayı umreyle eşdeğer gören *(İbn Mâce, "İkâmet", 197; Tirmizî, "Mevâkıtü's-salât", 125)* Hz. Peygamber Medine'de bulunduğu zamanlar cumartesi, bazen de pazartesi günleri ve Ramazan'ın 17. günü Mescid-i Kubâ'ya giderek namaz kılar, burada verilen Kur'an derslerini denetler, kendisine sorulan soruları cevaplandırırdı. Kur'an'da sözü edilen, ilk günden takvâ üzerine kurulduğu belirtilen mescidin" *(Tevbe, 9/108)* Kubâ Mescidi olduğu kabul edilir. Burada kastedilenin Mescid-i Nebevî olduğu da rivayet edilmektedir.

Mescid-i Kubâ

Rebîa b. Mâlik Camii

Mescid-i Kubâ, Hz. Osman ve Velîd b. Abdülmelik zamanında yapılan genişletmelerden sonra kare şeklinde 32 x 32 m. ebadına ulaştı. Daha sonra çeşitli dönemlerde onarım ve tamiratlar geçiren Mescid-i Kubâ'nın tavan ve minaresi 1543'te Kanunî Sultan Süleyman tarafından yıktırılarak yeniden yaptırıldı. 1699'da mescidin eskiyen duvar ve minaresini yenileten II. Mustafa da mescidin dışına bir sebil ve abdest alma yerleri yaptırdı. Su ihtiyacını karşılamak için buradaki kumlukta derin kuyular kazdırdı. II. Mahmud zamanında 1829'da gerçekleştirilen imar esnasında Kubâ Mescidi'nin kare şeklindeki ebadı 40 x 40 m. olarak tasarlanmış, duvarları yenilenmiş, üstü düz ahşap tavan yerine sütunlar üzerinde kemerlere oturan ve basık yarımküre kubbelerden oluşan bir tavanla örtülmüştür. Ayrıca arka kısımdaki çift sıra sütunlu revak tek sıraya düşürülmüş, böylece yapı İstanbul'daki selâtin camilerinin revaklı düzenine benzetilmeye çalışılmıştır.

1985'te tamamen yıkılıp yeniden inşa edilen mescid, sosyal tesislerden oluşan müştemilatıyla beraber 13.500 m²'lik bir alana ulaşmış, 10.000'den fazla insanın aynı anda ibadet edebilmesi sağlanmıştır. Önde yer alan kapalı kısımda 12 m. çapında altı büyük kubbe ile 6 m. çapında elli altı küçük kubbe yer almaktadır. Renkli mermerlerden geometrik desenlerle kaplanmış avlunun üç tarafında 6 m. çapında elli altı küçük kubbenin örttüğü revaklar yer alır. Mescidin avlusuna iki yanda ikişer, kuzey duvarında bir taç kapıdan girilir. Dikdörtgen planlı yapının

dört köşesinde 47 m. yükseklikte birer minare yapılmıştır. Bu inşaat esnasında kullanılan mermerler Türkiye'den götürülmüştür. Yapıda yaklaşık 1200 m. kûfî, 200 m. celî sülüs kuşak yazısını Türk hattat Hasan Çelebi yazmış, kalemişi süslemeleri de Mustafa Çelebi yapmıştır.

Mescid-i Cum'a

Mescid-i Cum'a

Hicret sırasında Kubâ'ya ulaşarak burada Mekke'den gelecek olan Hz. Ali ve diğer muhacirleri beklemek üzere bir süre kalan ve 24 Eylül 622 Cuma günü Yesrib'e hareket eden Hz. Peygamber cuma vakti girince Rânûnâ vadisinde Sâlim b. Avf kabilesine misafir oldu; buradaki namazgâhta ilk cuma hutbesini okuyup namazı kıldırdı. Daha sonra bu ilk cuma namazının hatırasını yaşatmak için Mescid-i Cum'a adıyla meşhur olan bir mescid yaptırıldı.

Mescid-i Âtike (Vâdî) adıyla da anılan bu cami, Kubâ caddesinde Mescid-i Kubâ'ya 350 m. uzaklıktadır. İlk defa Ömer b. Abdülazîz'in Medine valiliği sırasında inşa edilen Mescid-i Cum'a, Osmanlı padişahlarından II. Bayezid tarafından yeniden imar edildi. Mihrabının yakınında Hz. Peygamberin namaz kıldığı yer belirgin hale getirildi. Daha sonra ufak çaplı onarımlar geçiren Mescid-i Cum'a 1992'de yıktırılarak yeniden inşa edilmiştir.

Mescid-i Fadîh

Mescid-i Kubâ'ya doğu yönünde yaklaşık 1 km. uzaklıktadır. Güneşin yükselerek ilk ortaya çıktığı yerde bulunduğu için Mescid-i Şems adı da verilir. Benî Nadîr kuşatması sırasında karargâh buraya yakın bir yerde kurulmuştu. İçki henüz yasak edilmediğinden Ebu Eyyûb el-Ensârî birkaç arkadaşıyla birlikte daha sonra mescid hâline getirilen bu mekânda fadîh adı verilen bir içki içiyorlardı. Bu sırada içkiyi kesin olarak yasaklayan âyetler *(Mâide, 5/90- 91)* nâzil olmuş, onlar da ellerindeki bütün içkileri dökerek kaplarını imha etmişlerdi *(Müslim, "Müsâkat", 67)*. Kuşatma sırasında Resûl-i Ekrem altı gün süreyle burada namaz kılmış, daha sonra burası namazgâh olarak belirlenmişti. Bundan dolayı Benî Nadîr Mescidi adı da verilir. İlk defa Medine Valisi Ömer b. Abdülazîz tarafından yaptırılan ve çatısız olarak hizmet veren bu mescid bir süre sonra yok olmuş; 1850 yılında Medine mücâvirlerinden Mustafa Aşkî Efendi, mescidin yerini ortaya çıkararak ihya etmiş ve Sultan Abdülmecid de burayı yeniden mescid hâline getirmiştir. Bugün mevcut olmayan Mescid-i Fadîh'in yeri bir bahçe duvarıyla çevrili olarak muhafaza edilmektedir.

Bi'r-i Erîs

Erîs adlı bir Yahudiye ait bahçede bulunduğu için bu adla anılan kuyu Kubâ Mescidi'nin batı tarafında, Medine'ye 3 km. uzaklıktadır. Resûl-i Ekrem Kubâ Mescidi'ne gittiği zaman Erîs Kuyusu'ndan su içer, abdest alır ve ayaklarını sarkıtarak dinlenirdi. Burada bulunduğu bir gün kendisini ziyarete gelen Hz. Ebu Bekir, Ömer ve Osman'ı cennetle müjdelemiştir. Hz. Osman, üzerinde "Muhammed Resûlullah" yazısı bulunan ve Hz. Peygamberden beri hilafet mührü olarak kullanıla gelip Hz. Ebu Bekir ve Ömer'den sonra kendisine intikal eden gümüş yüzüğü 30 *(650)* yılında buraya düşürmüştür. Kuyunun bütün suyunun boşaltılmasına ve üç gün aranmasına rağmen mühür bulunamamıştır. Bu olay dolayısıyla meşhur olan kuyuya "Bi'rü'l-Hâtem" adı da verilir.

XX. yüzyılın başında üzerinde bir yapı bulunan kuyunun Kubâ Mescidi tarafında bir namazgâhı bulunuyor ve mihrabında, "Rûz ü şeb kılsa aceb midir ziyâret ins ü cân / Bi'r-i hatm-i hâtem-i peygamberândır bu mekân" beyti yazılıydı. Osmanlılar zamanında kuyunun üzerine yaptırılan kubbe daha sonraki devirlerde yıkılıp ortadan kalktığı gibi, 1970'li yıllarda kuyunun suyu da tamamen çekilmişti. Genişletilerek yeniden inşa edilen Kubâ Mescidi'nin batı duvarına tahminen 25-30 m. mesafede bulunan Bi'r-i Erîs buradan geçen yolun altında kalmıştır.

Mescid-i Kıbleteyn

Mescid-i Kıbleteyn

Medine'nin kuzeybatısındaki Vebere harresinde ve Mescid-i Nebevî'nin 5 km. uzağında yer almaktadır. İlk adı, içinde bulunduğu kabile bölgesinden dolayı Benî Selime Mescidi iken Resûl-i Ekrem'in burada öğle veya ikindi namazını kıldırdığı sırada kıblenin Kudüs'teki Mescid-i Aksâ'dan Kâbe'ye çevrilmesi üzerine "iki kıbleli mescid" anlamına gelen bugünkü adını almıştır.

Resûl-i Ekrem, Mekke döneminde olduğu gibi hicretten sonra da on altı veya on yedi ay Kudüs'e yönelerek namaz kıldı ve Mescid-i Kubâ ile Mescid-i Nebevî'nin mihrapları buraya yönelik olarak yapıldı. Bu süre içinde Hz. Peygamber Kudüs'e yönelerek namaz kılmakla birlikte ilgili âyette de işaret edildiği üzere *(Bakara, 2/144)* Kâbe'nin kıble olmasını arzulamakta ve bu hususta bir vahiy beklemekteydi. Bu mescidde namaz kıldığı sırada vahiy inmiş ve kıblenin artık Kâbe olduğu bildirilmiştir.

Ömer b. Abdülazîz, Medine valiliği sırasında Mescid-i Kıbleteyn de dahil olmak üzere Resûl-i Ekrem'in namaz kıldığı bütün mescidleri yenilemiştir. Memlûk Sultanı Kayıtbay zamanında 1488'de Mescid-i Kıbleteyn'in tavanı yenilenmiş, avlusu da bir duvarla çevrilmiştir.

Mescid-i Kıbleteyn

Sonraki dönemlerde Mescid-i Kıbleteyn'in ilk ciddi imarı Kanunî Sultan Süleyman devrinde 1543-44'te gerçekleştirilmiştir. Bu dönemde cami iki kıblesinde de yer alan revaklarla birlikte 425 m^2'lik bir alanı kaplıyordu ve üzeri daha önce olduğu gibi ahşap bir çatıyla örtülmüştü. Uzun süre Kanûnî döneminde gerçekleşen yenileme dışında herhangi bir değişikliğe uğramayan, etrafında yapıların bulunmadığı, bağ ve bahçeler içerisinde varlığını sürdüren Mescid-i Kıbleteyn XX. yüzyılın başlarında harap bir vaziyette idi. En son 1987'de Suudi hükümeti tarafından genişletilerek yeniden inşa edilen Mescid-i Kıbleteyn'in alanı 3920 m^2'ye ulaştı. Bu yenileme sırasında Kâbe kıblesine mihrap, Kudüs tarafına ise Bakara sûresinin 144. âyetiyle Türkçe, Farsça, Urduca, İngilizce ve Fransızca meâlinin yazıldığı bir pano konulmuştu. Bu pano daha sonra kaldırılarak Kudüs tarafına bir kapı açılmıştır. Kıble yönündeki iki köşesinde birer minare bulunan caminin üzeri 8,7 m. çapında ve 8,18 m. yüksekliğinde iki kubbe ile örtülü harim kısmının içi modern tarzda süsleme motifleriyle ve Türk hattatı Hasan Çelebi'nin yazdığı celî sülüs ve kûfî hatlarla bezenmiştir.

Bi'r-i Rume

Mescid-i Kıbleteyn'in kuzeybatısında Akik yöresinde Rûme el-Gıfârî'ye ait bu kuyu, Hz. Peygamber zamanında Medine'de bulunan kuyuların en meşhurlarından olup Resûl-i Ekrem'in teşvikiyle Hz. Osman tarafından satın alınıp Müslümanların hizmetine vakfedilmiştir. İslam'da ilk vakıf ve sebil örneklerinden

Bi'r-i Rûme

biri olan, tarih boyunca birçok defa temizlenerek ihya edilen ve çevresine ağaç dikilen kuyunun bulunduğu yer Medine Evkaf İdaresi tarafından kiralanıp süs bitkileri ekimi için kullanılmaktadır.

Uhud

Medine'nin kurulduğu düzlüğü kuzeyden kuşatan 8 km. uzunluğundaki Uhud Dağı'nın Mescid-i Nebevî'ye uzaklığı 5 kilometredir. Bölgedeki herhangi bir dağ silsilesine bağlı olmadığı, tek başına bulunduğu için bu adı almıştır. 110 m. yükseklikte olan Uhud Dağı, bugün doğuda Medine havaalanı yoluyla, batıda Tarîku'l-Ûyûn ile kuşatılmış ve gelişen şehre dâhil olmuştur.

Hz. Peygamber çeşitli vesilelerle Uhud'dan övgüyle söz etmiş, bir defasında da, "Uhud bizi sever, biz de Uhud'u severiz" *(Buhârî, "Megâzî", 27; Müslim, "Hac", 503-504)* buyurmuştur. Mekke müşrikleriyle yapılan mücadelenin önemli safhalarından olan Uhud Savaşı burada gerçekleşmiş ve adını buradan almıştır.

Bedir Savaşı'nda ağır bir yenilgiye uğrayan Kureyşliler intikam hisleri içerisinde topladıkları 3000 kişilik bir ordu ile Bedir Savaşı'ndan bir yıl sonra Medine'ye yürüdüler. Resûlullah, Cahiliye çağının kin ve nefret duygularıyla dopdolu ve Bedir'in intikamını almak için galeyan halinde bulunan Kureyş ile Medine dışında savaşmak istemiyordu. Ancak Bedir Gazvesi'ne katılmamış bazı gençler ile ashaptan bazılarının ısrarı üzerine Uhud'a gitmeye karar verdi.

Uhud Savaşı'nın meydana geldiği alan
(önde okçular tepesi, ortada şehitlik yer almaktadır)

700 sahabî ile Uhud dağının eteklerine gelen Resûl-i Ekrem, arka tarafı emniyete almak için stratejik önem taşıyan Ayneyn tepesine elli okçu yerleştirdi ve onlara savaşın seyri ne olursa olsun kendisinden talimat gelmedikçe yerlerinden ayrılmamalarını emretti. Müslümanlar başlangıçta üstünlük sağladılarsa da Ayneyn tepesindeki okçuların talimata uymayarak burayı terk etmeleri üzerine müşrikler arkadan saldırıp savaşın seyrini değiştirdiler. Resûl-i Ekrem'in öldürüldüğüne dair bir haberin yayılması üzerine çatışmalar yavaşladı. Müslümanlar Uhud dağının eteklerine çekilirken müşrikler Ebu Süfyân'ın etrafında toplandılar, böylece iki ordu birbirinden ayrıldı ve savaş sona erdi *(3/625)*. Çok çetin geçen bu savaşta Allah Resûlü'nün dişi kırıldı, dudağı ve yanağı yaralandı. Ayrıca aralarında Hz. Hamza'nın da bulunduğu yetmiş sahabî şehid oldu.

Uhud şehidlerinin tamamına yakını ensardandı. Bazı Müslümanların şehidlerini Medine'ye götürüp defnetmek istemelerine izin vermeyen Hz. Peygamber, hepsini Uhud'da toprağa verdirip namazlarını kıldı. Uhud şehidleri anıldığı zaman, "Allah'a yemin ederim ki, ashabımla birlikte şehid olup Uhud dağının eteğinde gecelemeyi ne kadar isterdim!" *(Beyhakî, Delâilü'n-nübüvve, III, 304)* buyuran Resûl-i Ekrem bu şehitliği ziyaret eder ve yüksek sesle "Sabrettiğiniz için size selâm olsun. Âhiret saadeti ne güzeldir!" *(Ra'd, 13/24)* meâlindeki âyeti okurdu *(Beyhakî, a.e.g., III, 306)*. Uhud Şehitliği'ni ziyaret etmeyi teşvik eden Resûlullah bir defasında şöyle buyurmuştur: "Allah'ım! Kulun ve resûlün onların şehid olduklarına şahitlik

eder; onlar da kıyamet gününe kadar kim kendilerini ziyaret eder veya selâm verirse kendisine mukabelede bulunurlar" *(Beyhakî, a.e.g., III, 307; Muttaki el-Hindî, X, 382)*. Hz. Peygamberden sonra halifeleri de burayı ziyaret etmeyi âdet edinmişlerdi. Hz. Fâtıma fırsat buldukça bazen haftada iki defa olmak üzere sık sık buraya gider ve Hz. Hamza'nın kabrini düzeltir, dua ederdi. Resûlullah'ın hanımı Ümmü Seleme her ay buraya giderek şehidleri selâmlardı. Sa'd b. Ebu Vakkâs Medine'den ayrılırken mutlaka Uhud Şehitliği'ni ziyaret eder, kendilerine üç defa selam verir ve daha sonra yanındakilere dönerek, "Siz, selâmınıza karşılık verecek bir topluluğa selâm vermez misiniz ki onlar kıyamete kadar selâm verene mukabele edecekler" derdi.

Uhud Şehidliği'nin bulunduğu yerin bir kısmının sel yatağına yakın olması ve Medine'nin su ihtiyacını karşılayan kanalın geçmesi sebebiyle bazı kabirler kırk altı yıl sonra Cennetü'l-Baki'a nakledilmiş, Hz. Hamza başta olmak üzere pek çoğu burada kalmıştır.

Uhud Savaşı'nda Hz. Peygamberin sığındığı kaya aralığı

Emevîler döneminde Ömer b. Abdülazîz'in Medine valiliği sırasında başlattığı Hz. Peygamber zamanına ait hatıranın korunmasına yönelik faaliyetler Abbasîler devrinde de sürdü. Resûlullah'ın yaralandığı alan ile Uhud'da şehid olanların kabirlerinin bulunduğu yerlere açıklayıcı işaretler konuldu ve bazı kabirlerin üzerine kubbeli mezarlar yapıldı. Abbasî Halifesi Nâsır-Lidînillâh'ın annesi Hz. Hamza'nın

Uhud Dağı

Uhud Şehitliği

Okçular tepesi

mezarını türbe hâline getirdi. Bu türbede Hz. Hamza'nın yanı sıra Mus'ab b. Umeyr ve Abdullah b. Cahş'ın da kabirleri vardı. Türbenin yanına bugün Mescid-i Hamza adıyla mevcut olan mescid yapıldı.

Kânûnî Sultan Süleyman, çeşitli dönemlerde onarım geçiren Meşhed-i Hamza'yı 1543'te yeniden yaptırdı. Şehitliğin kuzey tarafında Resûl-i Ekrem'in yaralandığı alana 1849'da Sultan I. Abdülmecid tarafından "Kubbetü's-Senâyâ" adı verilen bir kubbe yaptırıldı. Mescid-i Hamza'nın doğusunda Hz. Hamza'nın şehid olduğu alanda yaptırılan kubbeye de "Kubbetü'l-Masra'" adı verilmişti.

Bugün hiçbir türbe ve mezar yapısının bulunmadığı Uhud Şehitliği, etrafı duvarla çevrili boş bir alan olarak ziyaret edilmektedir.

Hendek

Müslümanlarla Mekkeli müşrikler ve müttefikleri arasında Medine önlerinde hicretin 5. yılı Şevval ayında *(Mart 627)* yapılan savaşa, şehrin müdafaası çevresine kazılan hendeklerle sağlandığı için Hendek Gazvesi denilmiştir. Düşman tarafta yer alan birden fazla grubu ifade etmek için Kur'an-ı Kerim'de kullanılan

"hizipler, gruplar" anlamında "ahzâb" tabirinden dolayı bu savaşa Ahzâb Gazvesi adı da verilir.

Kureyşliler Uhud'da, Suriye'ye giden kervanlarının güvenliğini sağlamak için Medine çevresini topraklarına katma arzusunu gerçekleştiremedikleri gibi elde ettikleri kısmî başarıyı da bir sonuca bağlayamamışlardı. Hz. Peygamberi Medine'den dışarıya çekmek, ardından Gatafân ile Kureyşlilerin Medine'yi yağmalamalarına imkân hazırlayarak Resûlullah'ı merkezden uzak bir yerde zor duruma düşürmeyi planlayan Yahudiler, Mekke'ye bir heyet göndererek onları savaşa teşvik etmişti. Medine'ye mal getiren kervanlara zarar veren Dûmetü'l-Cendel hâkimini cezalandırmak için sefere çıkan Resûl-i Ekrem müttefiki Huzâalılardan Mekke müşriklerinin sefer hazırlıkları yaptıklarına dair haber alınca Medine'ye geri döndü. Hemen savaş hazırlıklarına başlandı ve Uhud Savaşı'ndan alınan dersten sonra ittifakla şehrin içeriden savunulması kararlaştırıldı. Medine'nin üç tarafı bahçeler ve bunları birbirinden ayıran çit ve alçak duvarlarla çevrildiği ve aralarında uzanan yollar da çok dar olduğundan düşmanın bu engelleri aşması zordu ve küçük askerî birliklerle bile durdurulması mümkündü. Ancak Kureyş ve müttefiklerinin çokluğu hakkında alınan haberler üzerine savunmayı takviye için şehrin çevresinde uygun yerlere o zamana kadar Arabistan'da hiç bilinmeyen hendek kazılmasına karar verildi. Medine'nin kuzeyinde iki lavlık araziyi birleştirmeyi hedefleyen hendek kuzeydoğuda Şeyhayn'daki hisarlardan başlayarak kuzeyde Seniyyetü'l-Vedâ tepesine, oradan Benî Ubeyd tepesini biraz geçtikten sonra tekrar dönerek Sel Dağına dönüp Mescid-i Feth'e kadar geliyordu. Daha sonra batıda yaşayan kabileler hendeği daha da güneye Mescid-i Gamâme'ye kadar uzatmışlardı. Yaklaşık 5,5 km. uzunluğundaki hendeğin genişliği 9 m., derinliği ise 4,5 m. kadardı.

Mescid-i Feth

Mescid-i Feth'in içinden bir görünüş

Hendek Gazvesi'nde Resûl-i Ekrem, düşman askerinin sayıca üstünlüğünü göz önüne aldı, kan dökülmesini de istemediği için bir meydan savaşı yapılmasını doğru bulmadı. Sel' dağının eteklerinde bugün Fetih Mescidi'nin bulunduğu yerde

karargâhını kurduran Hz. Peygamber, kadın ve çocukların kale ve hisarlara yerleşmelerini emretti, ordusunun arka tarafını dağa, ön tarafını da hendeğe bakmak üzere yerleştirdi, hendeğin derin olmayan zayıf noktaları ile bazı geçiş yerlerine nöbetçiler yerleştirdi. Müslümanlar 3000, müşrikler ise müttefiklerle birlikte 10-12.000 kişi civarındaydı. Yirmi gün kadar devam eden muhasara esnasında bazı çatışmalar olmuşsa da daha önce böyle bir uygulamayla karşılaşmayan ve çok şaşıran müşrikler ve müttefikleri hendekleri aşmaya muvaffak olamayıp bir sonuç alamadılar. Erzakları tükenen, soğuk ve şiddetli bir fırtınanın ardından çadırları sökülüp moralleri bozulan Kureyşliler kuşatmayı kaldırıp Mekke'ye dönmeye mecbur oldular.

Mekkeli müşriklerin Hz. Peygamber ve Müslümanları ortadan kaldırmak için son çabalarının akamete uğrayarak boşa çıktığı Hendek Gazvesi, İslam tarihinde bir dönüm noktasıdır. Bundan sonra Medine'ye karşı saldırıları sona eren Kureyşliler savunma pozisyonuna geçmek zorunda kalmışlardır.

Mesâcid-i Seb'a

Hendek Savaşı'nın geçtiği yerde Sel dağının kuzeybatısında Mesâcid-i Feth diye de anılan yedi küçük mescid vardır. Bunlardan Mescid-i Feth, Mescid-i Selmân-ı Fârisî, Mescid-i Ali b. Ebu Tâlib ve Mescid-i Ebu Bekir es-Sıddîk klasik kaynaklarda geçmekte, Mescid-i Ömer b. Hattâb ve Mescid-i Sa'd b. Muâz'ın (Mescid-i Fâtıma) XX. yüzyılda yapıldığı tahmin edilmektedir. Bu altı mescidin biraz güneyinde yer alan ve XX. yüzyılın ikinci yarısında inşa edilen Mescid-i Benî Harâm'ın araya diğer yapılar girmeden önce onlarla bir bütünlük arz etmesinden dolayı veya Hendek yakınındaki Mescidü'r-Râye'nin Mesâcid-i Seb'a'yı tamamladığı ileri sürülmektedir.

Bunlardan Mescid-i Feth'e Resûl-i Ekrem'in Hendek Gazvesi sırasında karargâhının kurulduğu yerde düşmanın yenilmesi için dua etmesi ve namaz kılmasından dolayı bu ismin verildiği kaydedilir. Yine bu sebeple Mescid-i Ahzâb, etrafındaki diğer mescidlerden daha yüksek bir yere yapıldığı için Mescid-i A'lâ diye de anılmıştır. Hendek Savaşı esnasında namazgâh niteliğinde olan bu alana daha sonra tek revaklı bir mescid inşa edilmiştir. Ömer b. Abdülazîz, Medine valiliği sırasında mescidi eski planına uygun biçimde yeniden yaptırmıştır. Eyyûbîler döneminde 1179'da ve Osmanlılar döneminde 1853-54'te Sultan Abdülmecid tarafından yeniden yaptırılan Mescid-i Feth yaklaşık 8,5 m. boyunda 3,5 m. genişliğinde ve 4,5 m. yüksekliğindedir. Mescide çıkmak için 1991'de biri kuzey, diğeri doğu tarafında, her biri yirmi yedi basamaklı iki merdiven yapılmıştır.

Mescid-i Feth'in önünden, Mescid-i Selmân el Fârisî ve diğer mescidlerin yerine inşa edilen yeni caminin görünüşü

Mescid-i Selmân-ı Fârisî adını, Resûl-i Ekrem'e savaştan önce şehrin etrafına hendek kazılmasını tavsiye eden Selmân-ı Fârisî'den almıştır. Hz. Peygamberin veya Selmân-ı Fârisî'nin namaz kıldıkları rivayet edilen bu yerde ilk defa Ömer b. Abdülazîz'in Medine valiliği sırasında mescid yapıldığı tahmin edilmektedir. Eyyûbîler döneminde 1181'de yeniden yaptırılan mescidin kuzeyinde küçük bir avlu, revakın güney duvarında bir mihrap vardı. Tavanı beşik tonoz şeklinde olan binanın kuzey tarafındaki duvarında ortadakinin diğerlerinden daha büyük olduğu üç kemer yer alıyordu.

Selmân-ı Fârisî Mescidi'nin güneybatısında yer alan Mescid-i Ebu Bekir es-Sıddîk'in, eskiden Ali b. Ebu Tâlib Mescidi olarak bilindiği ve günümüzde Mescid-i Ali b. Ebu Tâlib olarak bilinen mescidin ise Mescid-i Ebu Bekir olduğu

Mescid-i Ömer b. Hattâb

ileri sürülmektedir. Burada Hz. Peygamberin veya Hz. Ebu Bekir'in namaz kıldıkları rivayet edilmektedir. Mescid, Osmanlılar döneminde 1853-54'te Sultan Abdülmecid tarafından Mescid-i Feth ile birlikte yeniden yaptırılmıştır.

Mescid-i Ömer b. Hattâb, Ebu Bekir Mescidi'nin güneydoğusunda olup 1853-54'te yenilenen Mescid-i Feth'in bir benzeridir. Hz. Ömer'in Hendek Gazvesi günlerinde namaz kıldığı yere inşa edilmiştir.

Mescid-i Ali b. Ebu Tâlib, Selmân-ı Fârisî Mescidi'nin güneydoğusunda ve Hz. Ali'nin Hendek Gazvesi günlerinde namaz kıldığı yere inşa edilmiş olup Eyyûbîler döneminde 1181 'de, Memlükler döneminde 1471-72'de yenilenmiştir. 1497'de tamirat gören Mescid-i Ali b. Ebu Tâlib, Sultan Abdülmecid döneminde 1851-52'de yeniden yapılmıştır.

Bazı geç döneme ait kaynaklarda Mescid-i Fâtıma adıyla da geçen Mescid-i Sa'd b. Muâz 1947 tarihli Medine haritasında Ömer b. Hattâb Mescidi'nin güneybatısında yer almaktadır. Sa'd b. Muâz, Hendek Savaşı esnasında kendisine isabet eden okla şehid olmadan önce burada namaz kılmıştır.

Medine'de Evkaf ve Mescidler İdaresi tarafından 1989 ve 1992 yıllarında hazırlanan raporda bu altı mescidin adı geçmekle birlikte son yıllarda Mescid-i Feth ile Mescid-i Selmân el-Fârisî ve Mescid-i Ömer b. el-Hattâb dışındakiler yıktırılmış olup bunların bulunduğu alanda yeni bir cami inşa edilmiştir.

Mescid-i Benî Harâm

Medine'de Sel dağının batısındadır. Hazrec kabilesinin kollarından Benî Harâm, Hz. Peygamberin izniyle Sel dağının eteğine yerleştikten sonra kendileri için bir mescid inşa ettiler. Resûlullah'ın burada namaz kılıp kılmadığı hususu belli değildir. Ömer b. Abdülazîz'in Medine valiliği sırasında imar ettirdiği bu mescid modern tarzda 16 x 12,50 ölçülerinde yeniden inşa edilmiştir.

Mescid-i Benî Harâm'a giderken sağ tarafta Sel dağında Resûl-i Ekrem'in Hendek Gazvesi sırasında kullandığı ve Benî Harâm sığınağı adıyla bilinen bir sığınak da vardır.

Mescid-i Benî Hâram

Benî Kurayza topraklarında eskiden kalma taş evler

Benî Nadîr ve Benî Kurayza Toprakları

Resûl-i Ekrem Medine'ye hicret ettiğinde şehir halkının yarıya yakını, büyük çoğunluğu Benî Kaynukâ', Benî Kurayza ve Benî Nadîr kabilelerinden oluşan Yahudilerdi. Onlara karşı hoşgörülü davranan Hz. Peygamber Medine sakinleriyle yaptığı antlaşmaya kendilerini de dâhil etmişti. Ancak bu Yahudi grupların Medine'de oluşan yeni topluma karşılıklı haklar çerçevesinde entegre olmak yerine, Müslümanlarla Mekke müşrikleri arasındaki savaşın seyrine bağlı olarak Müslümanlara karşı gizli veya açık bir düşmanlık sergiledikleri görüldü. Medine'nin güneybatısında Vâdî Buthân ve Vâdî Mehzûr arasında oturan Benî Kaynukâ' kabilesi antlaşmayı bozduğu için hicretin 2. yılında *(624)* Medine'den sürülerek Suriye taraflarında Ezriat'a yerleşmişti. Kubâ Mescidi'nden 2 km. uzaklıkta ve Medine - Mekke yolu üzerinde bugün üzerinde eski kale ve ev kalıntılarının bulunduğu yerde yaşayan Benî Nadîr, bazı düşmanca teşebbüsleri yanında Uhud Savaşı sırasında da Mekke müşriklerini Müslümanlara karşı tahrik etmişti. Resûl-i Ekrem'e suikast teşebbüsleri de buna eklenince, diğerleri gibi taşınabilir mallarıyla birlikte

Benî Nadir toprakları

Medine'den sürüldüler *(4/625)*. Büyük çoğunluğu Hayber'e, bir kısmı Suriye'ye yerleşti. Medine'nin güneydoğusundaki ovalık bölgede çok katlı müstahkem evlerde oturan Benî Kurayza, antlaşmaya göre şehrin savunmasına katılması gerektiği halde Hendek Savaşı sırasında bu şartı ihlal ettiği ve düşmanla ittifaka yöneldiği için savaşın hemen ardından başlayan kuşatmadan sonra haklarında hüküm vermesini kabul ettikleri hakemin kararıyla cezalandırılıp bertaraf edildi *(5/627)*. Resûlullah'ın Benî Kurayza kuşatması esnasında namaz kıldığı yer daha sonra mescid hâline getirilmiştir. İlk defa Medine Valisi Ömer b. Abdülazîz tarafından inşa edilen Mescid-i Benî Kurayza Mescid-i Fadîh'in doğusuna, Meşrebetü Ümmü İbrâhim'in güneyine düşmektedir. Bugün Avâlî caddesiyle Emîr Abdülmecîd caddesinin kesiştiği yerde Müsteşfâ Zehrâ ile Müsteşfâ Vatanî arasında kalmaktadır. 22 x 22 m. ölçülerinde 484 m^2'lik bir alanı kaplayan, siyah bazalt taşlarından yapılan bu sade yapı bugün hâlâ ayaktadır.

Mescid-i Zülhuleyfe (Mîkât Mescidi)

Medine yönünden Mekke'ye gideceklerin ihram yeri (mîkât) olarak Hz. Peygamber tarafından belirlenen ve bugün Hz. Ali'ye nisbetle "Âbâr-ı Ali" (Ebyâr-ı Ali) adıyla anılan Zülhuleyfe'deki bu mescidin Mescid-i Nebevî'ye uzaklığı yaklaşık 11 km. olup Medine'nin güneybatı sınırı buraya kadar ulaşmıştır.

Resûl-i Ekrem, daha önce iki umre yolculuğunda yaptığı gibi, Vedâ Haccı sırasında da Zülhuleyfe'de geceleyerek semüre adlı bir ağacın altında namaz kılmıştır *(Müslim, "Hac", 30)*. Bundan dolayı buraya Mescid-i Şecere adı da verilir. Hz. Peygamberden sonra Medine'den Mekke'ye gidenler burada ihrama girmişlerdir.

Mescid-i Zülhuleyfe

Hz. Peygamber zamanından itibaren inşa edildiği bilinen mescidde onun namaz kıldığı yer, yakın zamana kadar belirgin hâle getirilerek muhafaza edilmişti.

Sonraki dönemlerde çeşitli onarımlar geçiren Mescid-i Zülhuleyfe, Melik Fahd zamanında yeniden inşa edildi ve çevresi umre ve hac ihramına girmek için buraya geleceklerin ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde modern bir tarzda düzenlendi. Çevresindeki yeşil alan ve sosyal tesislerle birlikte 90.000 m^2'lik bir alanı kapsamakta, 600 m^2'lik iç alanda 5000 kişi aynı anda namaz kılabilmektedir.

Bi'r-i Maune

Hicretin 4. yılı başlarında Âmir b. Sa'saa kabilesinin reisi Ebu Berâ Âmir b. Mâlik Medine'ye gelerek Hz. Peygamberi ziyaret etti ve ondan İslâmiyet hakkında bilgi aldı. Kendisi Müslüman olmamakla birlikte Resûlullah'tan kabilesine İslam'ı anlatacak kimseler göndermesini istedi. Ancak Resûl-i Ekrem'in gönderilecek davetçilerin bir tehlikeyle karşılaşmasından endişe duyduğunu ifade etmesi üzerine Ebu Berâ onların güvenliği konusunda garanti verdi. Bunun üzerine Hz. Peygamber, Kur'an-ı Kerim'i iyi bilen ve Ehl-i Suffe'den olan yetmiş kadar kurrâyı adı geçen kabileye İslamiyet'i anlatmak ve Kur'an-ı Kerim'i öğretmekle görevlendirdi. Başlarına ensardan Münzir b. Amr'ı başkan tayin ederek kabile ileri gelenlerine hitaben bir de mektup yazdı. Uhud Savaşı'ndan dört ay sonra (Temmuz 625) Medine'den yola çıkan heyet Bi'r-i Maune adlı bir kuyunun yanında konakladı. Maûne, Necid tarafında Benî Süleym'in oturduğu topraklarda Medine'nin yaklaşık 100 km. doğusunda bulunuyordu. Heyet kuyunun yanındaki mağarada istirahata çekildi ve içlerinden Harâm b. Milhân, Hz. Peygamberin mektubunu Âmir b. Sa'saa kabilesinin o sırada vefat etmiş bulunan reisi Ebu Berâ'nın yerine, yeğeni Âmir b. Tufeyl'e götürmekle görevlendirdi. Baştan beri İslam'a ve Hz. Peygambere kin besleyen Âmir b. Tufeyl elçiyi öldürttü ve Bi'r-i Maune'de bulunan heyete saldırmak için harekete geçti. Ebu Berâ heyettekilerin hayatını garanti altına aldığını önceden ilan ettiği için, halk Âmir b. Tufeyl'in saldırı teklifini reddetti. Fakat civardaki kabilelerin desteğiyle üç kişi hariç bütün heyet mensupları katledildi. Bu hadiseyi vahiy yoluyla öğrenen Resûlullah, hiçbir felaket karşısında duymadığı derecede elem duymuş ve otuz veya kırk gün süreyle sabah namazında (bir rivayete göre beş vakit) faciaya yol açanlara beddua etmiştir. Rahmet peygamberi olarak gönderilen Allah Resûlü'nün, kendisine ve ashabına yöneltilen birçok zulüm ve baskı karşısında beddua etmediği halde bu olay sebebiyle bedduada bulunması, savaş maksadıyla değil tamamen insanî ve ahlakî amaçla gönderilen ve kendilerine can güvenliği verilen seçkin bir irşad heyetinin, genel ahlâk kurallarına ve Araplar arasında son derece önemli kabul

edilen geleneklere aykırı olarak savunmasız bir şekilde öldürülmesinden şahsen ne kadar üzüntü duyduğunu göstermesi yanında, böyle bir insanlık suçunun asla onaylanmaması gerektiğini zihinlere kazımak bakımından da dikkat çekmektedir.

Bedir

Medine'nin 160 km. kadar güneybatısında, Kızıldeniz sahiline 30 km. uzaklıkta, Medine-Mekke yolunun Suriye kervan yoluyla birleştiği yerde bulunan küçük bir kasabadır. Bugün hurma bahçeleri yanında çeşitli sebze ve meyvenin de bol olarak üretildiği yerleşim birimlerinden biri olan Bedir, asıl şöhretini Mekkeli müşriklerle Hz. Peygamber arasında meydana gelen ilk savaştan sonra kazandı.

■ Bedir

■ Bedir Şehitliği'nin girişinde, üzerinde şehitlerin adlarının yazılı olduğu âbide

Hicretten sonra Kureyşli müşrikler Müslümanları kendi hâllerine bırakmadıkları gibi eski düşmanlıklarına devam ettiler. Bunun üzerine Hz. Peygamber, Medine'ye sığınmış olan Müslümanları bu tehdide karşı korumak için karşı tedbirler aldı ve Kureyş kervanlarının kendi nüfuz bölgelerinden kolaylıkla geçemeyeceklerini göstermek amacıyla çevreye bazı küçük askerî seferler düzenledi. Bu çerçevede Suriye'den dönen Ebu Süfyân'ın idaresindeki bir ticaret kervanına Bedir'de baskın düzenlemek için harekete geçildi. Medine'den yola çıkan Hz. Peygamber ve ordusu Bedir yakınlarına gelerek burada konakladı. Hicaz topraklarına girince bu teşebbüsü öğrenen Ebu Süfyân yardım istemek üzere Mekke'ye adam gönderdi, kendisi de Bedir'den uzak kalıp sahil yolunu takip etti. Mekke müşrikleri, kervanın kurtulduğunu öğrenmelerine rağmen Ebu Cehil kumandasında 1000 kişilik bir kuvvetle Bedir'e yürüdüler. İki taraf arasında cereyan eden savaşta *(2/624)* Ebu Cehil dâhil yetmiş müşrik öldürüldü, yetmiş kişi esir alındı. Müslümanlar da on dört şehit verdi. Resûl-i Ekrem'in askerî dehasını, strateji ve taktik kabiliyetini gösteren Bedir Gazvesi, bu ilk İslam toplumunun büyük bir güven ve başta Medine olmak üzere bütün Arap yarımadasında itibar kazanmasını sağlaması bakımından önem taşır. Bu savaşa katılan Ehl-i Bedir günahlarının Allah tarafından bağışlandığı müjdesine nail olmuş *(Buhârî, "Megâzî", 9, 46; Müslim, "Fezâ'ilü's-sahâbe", 161)*, adlarının ezberlenerek okunması özellikle Türkler arasında âdet hâline gelmiştir. Hz. Peygamber Bedir Gazvesi'nde şehit olanların namazını kıldırarak onları defnettirdi. Savaş meydanının batısına düşen şehitlik etrafı çevrilerek koruma altına alınmıştır. Bedir Kabristanı'nın girişinde yeni yapılan abidede Bedir şehitlerinin adlarının yazılı olduğu bir kitabe mevcuttur.

Kur'an-ı Kerim'de, elde edilen zaferin Allah'ın yardımıyla gerçekleştiği ve Müslüman ordusunun meleklerle desteklendiği açıkça ifade edilmektedir *(Âl-i İmrân, 3/123-127; Enfâl, 8/7-12)*. Bedir Savaşı'nın geçtiği yerde Müslümanlara yardım için gelen meleklerin hareket ettikleri bir kum tepesi bulunmaktadır. Mescid-i Arîş'e kuzey yönünde 3 km. mesafede bulunan bu tepeye "Cebel-i Melâike" (Melekler Dağı) adı verilir.

Cebel-i Melâike

Bedir Şehitliği

Bedir Kuyusu

Mescid-i Arîş

Mescid-i Arîş

Bedir Gazvesi'nin meydana geldiği yerde yapılmıştır. Resûlullah'ın savaşı idare etmesi için kurulan gölgeliğinin bulunduğu Bedir'e hâkim bir tepede inşa edilen mescidin aşağı tarafında, Hz. Peygamber ve ordusunun yakınında karargâh kurduğu kuyular yer almaktadır. İlk defa kimin tarafından ve ne zaman yapıldığı bilinmeyen bu mescidin giriş kapısının sağında yer alan ve günümüzde de korunan kitabeden Osmanlı döneminde yenilendiği anlaşılmaktadır. Bugün burada modern tarzda inşa edilen ancak geçmişten de bazı izler taşıyan güzel bir mescid yer almaktadır.

Mescid-i Arîş'in kıble duvarının bittiği yerden Medine-Mekke yoluna kadar uzanan hurmalığın bulunduğu yer savaşın geçtiği alandır. Müslümanların karargâhı bugün Bedir Kabristanı'nın kuzeydoğusunda bulunan hurmalık yerdir ve buraya ilgili âyette geçen tabirle *(Enfâl, 8/42)* "Udvetü'd-Dünyâ" adı verilir. Müşriklerin karargâhı ise savaş alanının batı tarafında Medine-Mekke yolunun güneybatısındaki yüksek tepenin arka tarafına düşer ve buraya da "Udvetü'l-Kusvâ" adı verilir.

Mescid-i Bi'r-i Ravhâ

Hz. Peygamberin ashabıyla birlikte Bedir'e giderken namaz kıldığı mekânda inşa edilmiştir. Medine'den Bedir'e giderken 80. kilometredeki Ravhâ kasabasında bulunan bu mescidin solunda bir kuyu yer almaktadır. Etrafı duvarla çevrili, üstü açık, bir giriş kapısı ve mihrabı bulunan mescid harap bir vaziyettedir. Mimarî açıdan Osmanlı dönemi izlerini taşımaktadır.

Hayber

Hicaz'da Medine-Suriye yolu üzerinde eski bir ticaret ve ziraat merkezi olan Hayber, Medine'nin yaklaşık 170 km. kadar kuzeyinde denizden 850-1000 m. yükseklikte yer alan, etrafı volkanik topraklarla çevrili aynı adlı geniş vadide, özellikle Yahudilerin oturduğu yedi ayrı müstahkem kaleden oluşmaktaydı. İslam öncesinde her yıl hac mevsiminden sonra 10-30 Muharrem tarihleri arasında burada kurulan meşhur Netâh (Netât) panayırına, başta Mekke ve Yesrib olmak üzere yarımadanın içinden ve dışından çok sayıda insan akın ederdi. İslam tarihinde Hayber, hicretin 7. *(628)* yılında Hz. Peygamberin yönettiği savaştan dolayı meşhur olmuştur. Medine'den çıkarıldıktan sonra Hayber'e yerleşen Benî Nadîr Yahudileri, Suriye ve Irak bölgelerinden gelen ticaret yolu Dûmetü'l-Cendel'den geçerek Hayber üzerinden Medine'ye ulaştığından kervanlar için bir tehdit oluşturuyordu. Diğer taraftan bunlar Mekkeli müşriklerin yanı sıra bazı Arap kabileleriyle de anlaşarak Medine'ye karşı düşmanlıklarını sürdürüyorlardı. Bu faaliyetleri Hendek Gazvesi öncesinde ve savaş sırasında yakından görülmüştü. Hendek Savaşı'nda oluşan düşman ittifakını Hudeybiye Antlaşması ile ortadan

Hayber Kalesi

Hayber Harabeleri

kaldırmaya muvaffak olan Resûl-i Ekrem, Hudeybiye'den döner dönmez 1500 kişilik bir kuvvetle Hayber üzerine yürüdü. Yahudiler Müslümanları görünce kalelerine çekildiler; yedi müstahkem kalenin bir kısmı savaşla, bir kısmı barış yoluyla ele geçirildi. Bugünkü şehir eski harabelerin dışında kurulmuştur.

Hayber kalelerinden en müstahkem ve büyük olanı Hz. Ali tarafından fethedilen Kamûs'tur. Bunun alt tarafında Resûl-i Ekrem'in konakladığı yerde onun adıyla anılan bir mescid vardır. Burada Hz. Peygamberin sütre yaparak namaz kıldırdığı, fetihten sonraki dönemlerde de arkasında bayram namazı kılınan bir kaya bulunmaktadır.

Tebük

Şam ile Vâdi'l-Kurâ arasında yer alan Tebük, Medine'ye 700 km. uzaklıkta deniz seviyesinden 800 m. yükseklikte bir şehirdir. İslamiyet'in ilk yıllarında Kudâa ve Kelb kabilelerinin yoğun olarak yaşadığı Tebük ve çevresi Bizans hâkimiyeti altındaydı ve halkının çoğu Hristiyandı. İslam hâkimiyetine girdikten sonra hac güzergâhının üzerinde yer alan Tebük merkez olma özelliğini sürdürdü. Osmanlılar döneminde yapılan Hicaz Demiryolu'nun ana istasyonlarından birisi de burada bulunuyordu. Bugün Ürdün'e sınır olan ve Medine'ye otobanla bağlanan Tebük, Suudi Arabistan'ın önemli ziraat şehirlerinden biridir.

Resûl-i Ekrem'in son savaşı hicretin 9. yılı Receb *(Ekim 630)* ayındaki Tebük Seferi'dir. Bizans İmparatoru'nun Hristiyan Arap kabilelerinin desteğini alarak Müslümanlara karşı savaş hazırlığına başladığına dair haberin ulaşması üzerine, Hz. Peygamber 30.000 kişilik bir orduyla sefere çıktı. Mekke'nin fethinden sonra Arap kabilelerinin iltihakları ve Yemen'deki Necran Hristiyanlarıyla antlaşma yapılmasının ardından Arap yarımadası tamamen İslam hâkimiyetine geçtiyse de Arabistan dışındaki devletlerden gelen tehditler onlara karşı da tedbir almayı gerektirdi. Bu amaçla düzenlenen Tebük Seferi münasebetiyle nazil olan Tevbe Sûresinde buna "güçlük zamanı" *(Tevbe, 9/117)* adı verilmiş, yaz sıcağı ve meyvelerin olgunlaştığı bir mevsime denk geldiği için "güçlük seferi", ordusu da "güçlük ordusu" olarak nitelendirilmiştir *(Buhârî, "Megâzî", 78)*. Resûl-i Ekrem ordusuyla Tebük'e kadar ilerleyip orada karargâh kurdu. Onbeş yirmi gün kalındığı halde Bizans Ordusu'na rastlanmadı. Hz. Peygamber burada kaldığı süre içinde çevredeki yerleşim birimlerine İslam'a davet amacıyla birlikler gönderdi. Bölgedeki Eyle Hristiyanları ile Cerbâ, Ezruh ve Maknâ Yahudi toplulukları ile Hicaz-Suriye kervan yolu üzerinde Hristiyan Arap kabilelerinin oturduğu önemli bir mevki olan Dûmetü'l-Cendel itaat altına alındı.

Tebük Seferi Müslümanların büyük cesaret ve direncini göstermesinin yanında sınırlarını fiilî veya potansiyel düşmanlardan koruma hususundaki güçlü irade ve azimlerini de ortaya koymuştur. Ayrıca dışta Bizans ve Arap yarımadası çevresindeki diğer devletlere, Medine'de kendi halkının güvenliğini sağlayacak güce sahip bir yönetim bulunduğu, içeride ise kabile reislerine ülkenin iç güvenliği ve barışı ihlal edecek davranışlardan sakınmaları ihtar edilmiştir.

Hz. Peygamberin Tebük Seferi sırasında kaldığı yerde namaz kıldığı ve kıblesini bizzat belirlediği namazgâh, Ömer b. Abdülazîz tarafından 98 *(720)* yılında mescid hâline getirilmiş ve buraya Mescid-i Tevbe adı verilmiştir. 1653'te burada bulunan kale ile birlikte yenilenen mescid sonraki dönemlerde de bazı onarımlar geçirmiştir. Günümüzde Mescid-i Tevbe, Suudi Arabistan Kralı Faysal tarafından 1973'te yenilenen ve etrafına eklenen sosyal tesisleriyle birlikte mevcuttur. Bundan başka Tebük Seferi boyunca Medine'den Tebük'e kadar konaklanan on sekiz yerde de daha sonra mescid inşa edilmiştir.

*Kaynaklar**

Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, I-VI, Kahire 1313.

Beyhakî, es-Sünenü'l-Kübrâ, I-X, Haydarabad 1344.

Beyhakî, Delâilü'n-Nübüvve, nşr. Abdülmu'tî Kal'acî, I-VII, Beyrut 1985.

Dârimî, es-Sünen, I-II, İstanbul 1981.

Ezrakî, Ahbâru Mekke, nşr. Rüşdî Salih Melhas, MI, Beyrut 1399/1979.

Fâkihî, Ahbâru Mekke, nşr. Abdülmelik b. Abdullah Düheyş, I-VI, Mekke 1986.

Hâkim en-Nîsâbûrî, el-Müstedrek, I-IV, Haydarabad 1334-1342.

Heysemî, Mecmau'z-Zevâid, I-X, Beyrut 1967.

İbn Fehd, İthâfü'l-Verâ bi-Ahbâri Ümmi'l-Kurâ, nşr. Fehîm Muhammed Şeltût, I-IV, Mekke 1983-1988.

İbn Kudâme, el-Muğnî, nşr. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî ve Abdülfettâh Muhammed el-Hulv, I-XV, Kahire 1412/1992.

İbnü'l-Hümâm, Fethu'l-Kadîr, I-X, Kahire 1389/1970.

İbn Şebbe, Târîhu'l-Medîneti'l-Münevvere, nşr. Fehîm Muhammed Şeltût, I-IV, Cidde 1399/1979.

Müttakî el-Hindî, Kenzü'l-Ummâl, nşr. Bekrî Hayyânî ve Safvet es-Sekâ, I- XVI, Beyrut 1399/1979.

San'ânî, el-Musannef, nşr. Habîburrahman el-A'zamî, I-XI, Beyrut 1403/1983.

Süheylî, er-Ravdu'l-Ünüf, nşr. Abdurrahman el-Vekîl, I-VII, Kahire 1387- 1390/1967-1970.

Taberânî, el-Mu'cemü'l-Kebîr, nşr. Hamdi Abdülmecid Selefî, I-XXV, Beyrut ts (Daru İhyai't-Türasi'l-Arabi).

Taberî, Muhammed b. Cerîr, Câmiu'l-Beyân, nşr. Mahmud M. Şâkir ve Ahmed M. Şâkir, I-XVI, Kahire 1955.

Taberî, Muhibbüddin, el-Kırâ li-Kâsıdi Ümmi'l-Kurâ, Kahire 1970.

* Kütüb-i Sitte ile Türkiye Diyânet Vakfı İslam Ansiklopedisi'nin ilgili maddeleri burada ayrıca zikredilmemiştir.